magazin istoric

Apare din aprilie 1967

IANUARIE 2004

magazin istoric

Anul XXXVIII – serie nouă – nr. 1 (442)
ianuarie 2004

http://www.itcnet.ro/history/magazin.htm
e-mail: mistoric @ itcnet.ro

1 Piero di Cosimo (1462-1521), din şcoala Verrocchio, maestru al Renaşterii timpurii, a practicat o artă stranie, limpede şi rece, anunţând manierismul, ceea ce este ilustrat deopotrivă de foarte cunoscutul *Portret al Simonettei Vespucci*, dar şi de această *Marie Magdalenă* (detaliu), datând din 1501

2 Una dintre ctitoriile lui Ştefan cel Mare, mănăstirea Neamţ, a cărei biserică a fost sfinţită în noiembrie 1497, locul în care s-au plămădit numeroase manuscrise şi tipărituri

3 În Rusia sculptura în os, de elefant, mamut şi morsă, a cunoscut apogeul în timpul lui Petru I, el însuşi un mare admirator şi chiar creator în domeniu. David Frid (născut în 1930), autorul pieselor prezentate pe coperta noastră, toate personaje din mitologia greacă, este autorul unor lucrări ce pot fi întâlnite în Sala armelor de la Kremlin, dar şi la Sapporo sau la Paris. La sfârşitul anului trecut, bucureştenii s-au bucurat de arta lui Frid la expoziţia consacrată tricentenarului Sankt Petersburgului, organizată în cadrul Romexpo

4 Palatul Schönbrunn a fost ridicat de împăratul austriac Leopold I, între anii 1695-1700 şi transformat în vremea Mariei Tereza, în intervalul 1744-1750. Aici a dictat Napoleon pacea prin care mai multe provincii ale imperiului îi reveneau şi tot aici i-a murit fiul, în 1832. Pentru românii din imperiu, Schönbrunn era unul dintre simbolurile Vienei, locul de unde au aşteptat, în mai multe rânduri, mila împăratului pentru doleanţele lor naţionale

Revistă editată de
FUNDAŢIA CULTURALĂ MAGAZIN ISTORIC

Preşedinte fondator
CRISTIAN POPIŞTEANU
(1932-1999)

Preşedinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul ştiinţific:
academician DAN BERINDEI,
academician VIRGIL CÂNDEA,
academician
DINU C. GIURESCU

Redactor-şef
Dorin Matei
Secretar general de redacţie
Florentina Dolghin
Redactori:
Ioan Lăcustă,
Irina Sălăvăstru,
Theo Stănescu-Stanciu,
Marian Ştefan
Secretar de redacţie şi macheta artistică
Theodor Lianos
Director economic
Doina Pascu
Documentare
Mădălina Geambaşu
Corectura
Georgeta Apreotesei,
Secretariat:
Constanţa Avram,
Daniela Singuran
Difuzare
Constantin Muşat
Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaş

Bucureşti, Piaţa Valter Mărăcineanu, nr. 1-3, sau Intrarea Dr. Alexandru Marcovici (fostă Victor Eftimiu), etaj III, camerele 281, 283 (secretariat şi difuzare), 285, 287. Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 010155, Telefon, Fax: 315.09.91, 312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „CORESI" S.A. Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director comercial M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR
ianuarie 2004

4 Țărâna și graiul
C. RĂDULESCU-MOTRU

5 De la România Mare, la România ciuntită
Transilvania, dincolo de manualul școlar
L. BARBUL

9 Focul culturii în templul neamului
Amintiri despre Liga Culturală
R.A. FLORESCU

14 Crăciun în Basarabia
D. POSTICĂ

15 România acum 100 de ani
G. FILITTI

ISTORIE TRĂITĂ

19 Comunismul, radiografie financiară
C. IONETE

◆

24 Condamnați și utili
Recuperarea legionarilor de către partidele politice, după 1944
T. WEXLER

DICȚIONAR ISTORIC

27 Înțepături din vârf de peniță
Din trecutul caricaturii
L. POPICA

◆

33 Născut german din părinți francezi
Robert Schuman
JEAN-CLAUDE ALLAIN

ŞTEFAN, ŞTEFAN, DOMN CEL MARE...

39 Pe la Boboteaza trecută, am luat sabia în mână
10 ianuarie 1475
C. REZACHEVICI

43 Politică contra prietenie
Vlad Ţepeş şi Ştefan cel Mare
R. CÂRCIUMARU

◆

49 Vodă, omul
Alexandru Ioan Cuza
M. GEORGESCU

51 Pe urmele Juliei Roberts
În Mongolia
AL. BUDIŞTEANU

55 Bombardament cu scrisori
Operaţiunea „Cornflakes"
AL. V. ŞTEFĂNESCU

CHIPURI UITATE

58 Hassan Israilov
V. VOINEA

AŞA VĂ PLACE ISTORIA?

61 Five o'clock tea, misiune îndeplinită
Cum a fost furat secretul ceaiului

◆

65 Milenii, secole şi o lună într-o pagină

HOOVER INSTITUTION

66 Cu tricolorul pe copertă
Raoul Bossy, Însemnări şi amintiri
L. COSOVANU

RUBRICI

32; 67 Blitz... Concurs; Rebus

38 Pentru biblioteca dumneavoastră

68 A XI-a ediţie a Simpozionului de istorie şi civilizaţie bancară „Cristian Popişteanu"
Competiţia dolar-euro, din perspectiva sistemului bancar românesc

CREZUL NAȚIONALIST AL ROMÂNULUI

Viața unei națiuni se desfășoară în condiții diferite, de la secol la secol. Ea este când în luptă cu dificultățile materiale, când în luptă cu dificultățile morale. Odată este în război cu dușmani din afară, altă dată sfâșiată de dușmănii interne. Pe deasupra acestor felurite condiționări, vine apoi neprevăzutul datorit propriului său fond: varietatea sufletească și creșterea numărului celor care compun națiunea.

CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU

De aceea un crez naționalist invariabil nu poate fi, pe câtă vreme viața unei națiuni este veșnic mobilă. Crezul naționalist este susceptibil, în conținutul său, de corectări și completări. Mai ales de completări. Aceea ce rămâne constant în el este numai tendința de a răspunde nevoilor și nădejdilor aceleiași națiuni.

Crezul naționalist al românilor este o ilustrare tipică a acestei reguli generale. Intrat destul de devreme în conștiința oamenilor politici ai țării, el a reflectat mai întâi atitudinea de defensivă a unui popor care lupta să se țină în viață.

Primul crez naționalist al românului s-a rezumat să postuleze veșnica nedespărțire a românului de pământ și de limbă. Primul crez românesc este un strigăt de deznădejde. El preface în ideal aceea ce experiența de veacuri dovedise a fi singurele adăposturi, sub care viața primejduită a românului a putut să se continue. Fără pământul Daciei, cu minunatele lui dispoziții geografice – și fără limbă, așa cum a fost înnobilată prin structura latinei – nu s-ar fi putut păstra o națiune română pe harta Europei. La pământ și limbă s-a adăugat, în timpul când a fost amenințată de invazia turcilor păgâni, și ortodoxismul. Dar de îndată ce pericolul turcesc n-a mai fost amenințător, de ortodoxism s-a vorbit mai puțin.

Idealul național nu face decât să reflecte condițiile realității.

Astăzi, pământul și limba au rămas în crezul nostru naționalist ca elemente tradiționale, înconjurate de toată afecțiunea, dar fără să mai ocupe scena actualității. Nimeni nu se mai gândește că s-ar putea despărți națiunea română de pământul și de limba ei. Alte gânduri sunt astăzi de actualitate. Când istoricii, și mai ales geografii, ne explică rolul providențial pe care geografia Daciei l-a avut în istoria poporului român, noi primim explicările lor, ca simple rezultate ale unor cercetări științifice dezinteresate, iar pe acești istorici și geografi nu-i mai trecem astăzi în rândul apostolilor naționaliști. De asemeni, nici pe aceia care eventual ar ajunge la rezultate contrarii nu i-am trece în rândul trădătorilor. Nu tot așa era însă mai înainte. Scriitorul care se ocupa de istoria sau de geografia Daciei era de-a dreptul naționalist. Chiar și acum, în publicul cel mare, profesiunea de istoric este legată de eticheta de naționalist. Pentru generația veche, în orice caz, un mare istoric nu putea să fie decât și un mare naționalist.

(Catehismul spiritualității noastre, în *Orele culturii. Antologie de conferințe din arhiva Societății Române de Radio,* vol.I)

AMINTIRI DESPRE ROMÂNIA MARE

„Eu, căpitan Filip Vladimir, anchetator penal de securitate din Direcția de anchetă penală a M.A.I., examinând actele dosarului de anchetă penală nr. 2.047 privind pe Barbul Lucreția, învinuită de uneltire contra ordinei sociale... și păstrare și difuzare de publicații interzise..." – își începea la 16 mai 1961 ofițerul de securitate referatul final cu titlul Concluzii de învinuire. Pe acest referat există și rezoluția procurorului militar: „...confirm prezentele concluzii de învinuire și dispun trimiterea în judecată sub stare de arest a învinuitei Barbul Lucreția și sesizarea Tribunalului Militar București cu judecarea cauzei". Urmează data: 19 mai 1961.

Ce „concluzii" confirmase procurorul?

„În fapt: Barbul Lucreția, element provenit din fostele clase exploatatoare, a posedat un bloc de locuințe în București și o vilă la Predeal, ce i-au fost confiscate cu ocazia actului de naționalizare. Datorită originei sale și a traiului burghez pe care l-a avut în regimul burghezo-moșieresc, atât Barbul Lucreția, cât și întreaga ei familie nu vedeau cu ochi buni regimul nostru de democrație populară instaurat la 23 august 1944.

Astfel, fiul ei cel mare Barbul Nicolae, care îndeplinea funcția de consilier economic al Legației României din Ankara, în anul 1946 a refuzat să se întoarcă în țară. Cel de al doilea [fiu], Barbul Eugen, a fugit din țară în anul 1949. Al treilea fiu, Barbul Gheorghe, care era curier diplomatic la Ministerul Afacerilor Externe, profitând de faptul că poseda pașaport, a plecat în anul 1947 în Cehoslovacia, iar de acolo a fugit în Occident. Primul se află în prezent în Italia, iar ceilalți doi în Franța. În ce privește pe Barbul Lucreția, aceasta s-a înconjurat de diferite elemente dușmănoase, dintre care cea mai apropiată prietenă a ei era Maria Antonescu, soția cunoscutului criminal de război, cu care activase în Consiliul de patronaj înființat de Antonescu în 1942, când împreună au jefuit de mobilier sediul Ambasadei sovietice din București, folosindu-l în acțiunile Consiliului de patronaj."

I se mai reproșa Lucreției Barbul și faptul că, începând cu anul 1955, își scria memoriile, text în care prezenta elogios trecutul. Caracteriza „contra-revoluționar" revoluția comunistă din Ungaria, din 1919 și regimul comunist instaurat în România.

„Toată această lucrare compusă din 249 file a terminat-o în anul 1959 – se arăta în documentul citat –, cu intenția de a o trimite în mod clandestin din țară fiilor ei aflați în Franța și Italia." Lucreția Barbul a încercat, în 1960, să trimită textul memoriilor fiilor, prin intermediul Martei Blat, care urma să plece din țară. Securitatea l-a confiscat.

Lucreția Barbul a fost trimisă în judecată.

După 1989, o parte din arhivele fostului partid comunist, depozitate într-o clădire ce adăpostea și redacția Magazin istoric, au fost evacuate în condiții improprii. Între hârtiile abandonate atunci s-a aflat și dosarul cuprinzând documentele citate mai sus. Dincolo de drama personală a Lucreției Barbul strânsă între copertele dosarului, cercetătorul se află în fața unei mărturii de reală valoare istorică. Povestind despre sine și familie, despre rude și prieteni, răspânditi în tot spațiul transilvan, de la Arad și Sibiu, la Timișoara și Beiuș, cu interesante popasuri în sânul coloniei românești de la Budapesta, Lucreția Barbul reconstituie cu mare talent un întreg segment de istorie transilvană de la sfârșitul secolului XIX și din primele trei decenii de după Marea Unire din 1918.

Un segment care lipsește din tratatele de istorie și despre care publicul nu știe aproape nimic. Familia, lumea satului, educația tinerilor, tradiții și mentalități, legăturile cu țara, relațiile interetnice, așa cum se decupează ele în dinamica vieții cotidiene, se regăsesc în aceste pagini. Spațiul de care dispunem ne obligă să facem o selecție drastică, oprindu-ne doar asupra pasajelor ce conțin informații pe care cercetarea istorică nu le-a avut la îndemână în alte surse documentare.

Pentru a păstra cursivitatea lecturii, nu am marcat întreruperile de text, iar acolo unde a fost nevoie, am introdus între paranteze drepte explicațiile necesare sau simple cuvinte de legătură.

Așadar, s-o lăsăm pe Lucreția Barbul să se prezinte și să ne ghideze prin lumea și vremurile pe care le-a trăit. Să facem și precizarea că titlul general și cele de episoade ne aparțin.

DE NEAMUL BUNICILOR

Rozalia Costina (1861-1947), mama...

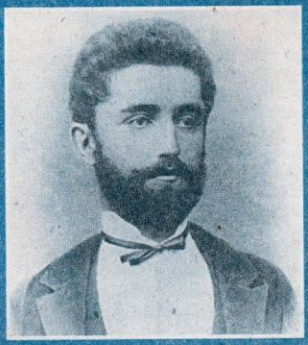

... și socrul Lucreției Barbul

LUCREȚIA BARBUL

M-am născut în monarhia austro-ungară, în județul Arad, comuna Hălmagiu, așezată la poalele Muntelui Găina, în dimineața zilei de Anul Nou 1891, stil vechi, ceea ce se socotește 13 ianuarie stil nou. Părinții mei, conform obiceiului de autoconservare al românilor ardeleni, căutau să-mi dea un nume de botez care să nu se poată maghiariza, ci să afirme în toate împrejurările vieții originea mea românească, și m-au numit Lucreția-Xenia.

Bunica mea, coborâtoare din Brancovicii din Ineu (jud. Arad), neam de preoți (despoți și baroni), și bunicul meu, Nicolae Ionescu, și-au botezat copiii cu aceleași nume ce se găsesc în arborele genealogic al familiei mitropolitului, și anume: Dimitrie, Ștefan, Lazăr, Gheorghe, Ioan și Ecaterina. După nume, mai bine zis după diminutivele din familia tatălui meu (Liubița, Mite, Steva etc.), se poate face deducția că bunica ar fi fost sârboaică. Fără discuție, originea ei e sârbească – de altfel, în comunele din județul Aradului sunt mulți sârbi –, dar familia lui Sava Brancovici [din 1656 mitropolit ortodox al Albei Iulii] era complet românizată.

În 1848, ungurii, negăsindu-l pe bunic, au vrut să-i taie capul bunicii. Călăul a lovit o grindă din tavan, sabia s-a rupt și așa a scăpat cu viață

Tata era un bărbat frumos și voinic, un român îndrăzneț în toate faptele sale și extrem de corect. Avea cusurul să spună oamenilor în față adevărul, ceea ce, atât lui cât și nouă, ne-a pricinuit multe supărări.

Mama mea, născută Rusalina Costina, era fiica unor nobili din Zărand, care în monografia județului Arad figurează în șirul nobilimii sub numele de Costina, având drepturile „regale" pe o mare întindere – de la Șoimuș (jud. Hunedoara) până la Șiria (jud. Arad). *Regál-jogok*, adică „drepturile regale", te autorizau să încasezi vămile de la poduri (trebuia însă să îngrijești și de bunăstarea lor), vămile de la târguri, aveai

dreptul asupra vânzării sării (străbunicii mele, cea dintâi învățătoare din Hălmagiu, îi zicea „Sărărița"). După lungi dezbateri în Dieta țării, aceste drepturi au fost sistate, statul despăgubind pe proprietari.

Bunica mea din Hălmagiu ne istorisea mereu despre bogăția lor din tinerețea sa (mamei mele și acum îi spun bătrânii din sat „Bogătoaia"). Când scoteau vitele bunicului la fântâna din stradă, la adăpat, credeai că-i târg de vite. Nu le vindeau în Hălmagiu – ca să nu afle cei din sat că sunt în strâmtoare de bani –, ci le trimiteau noaptea peste deal, la târgurile din Baia de Criș sau din Brad.

În 1848, în timpul revoluției, când ungurii căutau pe bunicul meu ca să-l piarză, fiind el cel mai de seamă om al ținutului, și negăsindu-l, bunica urma să fie decapitată. Bunica a îngenuncheat în mijlocul camerei cu cei doi copilași alături, dar sabia călăului – lovindu-se cu putere de *mester-grinde* din tavan – s-a rupt și, considerând aceasta „semn al cerului", bunica a scăpat.

Când eram copilă, auzeam de multe ori femeile din Hălmagiu spunând „Și pe mine m-a crescut nașa, m-a înzestrat și m-a cununat", ca pe urmă să înțeleg reproșurile mamei că părinții ei au mâncat averea cu lingura și n-au știut decât să risipească.

De bunicul meu îmi amintesc vag. În copilăria mea, când auzeam cântec de fluier, bunicul spunea: „Iar a venit". Ieșea în stradă și zicea, închipuindu-și că era Avram Iancu, culcat pe lavița din fața casei și cânta din fluier: „Domnule avocat, poftește în casă la o mâncare caldă și să odihnești în pat". Sărmanul Iancu, dezamăgit de împăratul Franz Josef, își pierduse rațiunea și rătăcea ca un somnambul pe toate cărările, adăpostindu-se adesea în casa bunicului meu. Era un mort viu, însă foarte stimat de români. La înmormântarea lui Iancu, la Țebea, a slujit și unchiul meu, protopopul unit Petru Birta din Hălmagiu, care avea fotografia prohodului.

La 1900, Deșteaptă-te, române putea fi auzit doar în spatele obloanelor trase, iar studenții așezau noaptea coroane cu panglici tricolore la mormântul lui Iancu

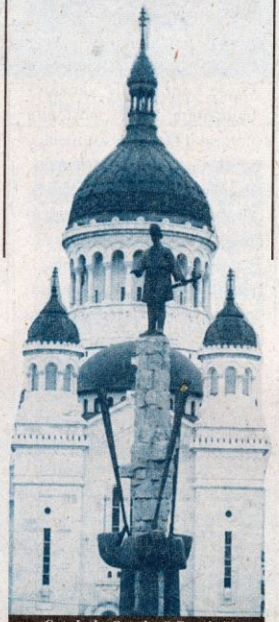

Catedrala Ortodoxă Română și statuia lui Avram Iancu din Cluj

Mama era voinică, sănătoasă, parcă era din granit, extrem de harnică, foarte ambițioasă pentru copiii ei și o adevărată luptătoare. A fost femeie frumoasă. Avea o soră, pe Ecaterina, cu 20 de ani mai mare decât ea, măritată cu protopopul greco-catolic Petru Birta din Hălmagiu – teolog de Viena – și un frate, pe unchiul Gheorghe Costina, preot ortodox în Izoșel.

Nu știu să se fi întâmplat ceva important în viața mea până la vârsta de 7 ani. Atunci ne-am mutat de la Hălmagiu la Ciuci – Vârfurile de mai târziu –, unde tatăl meu, după un zbucium îndelungat, a fost ales cu mare entuziasm notar cercual. Ca extindere, acesta era cel mai mare notariat al județului Arad, având șapte comune. Tata, deși studiase dreptul (nu avea cenzura [atestatul] de avocat), chiar și un post de notar cu greu putea obține, fiind considerat valah periculos, „daco-olah". De câte ori reușea în alegeri,

prefectura, respectiv Congregația județului, anula alegerea. Fiecare județ era guvernat de Congregația județeană, din care făceau parte oficialitatea județului (aceștia formau partea leului), „viriliștii" și aleșii poporului. „Virilist" era individul al cărui impozit întrecea o anumită sumă, deci marii moșieri. Aleșii erau persoanele cele mai populare din județ și cum județul Arad era un județ românesc, majoritatea aleșilor erau români. De astă dată, soția prim-pretorului, o bună prietenă a mamei mele, a luptat prin soțul ei ca alegerea să fie validată.

Notarul din Ardeal era un personaj important în administrație, în finanțe și în justiție. Pe lângă treburile administrative și politice, notarul încasa toate impozitele către stat și comună, deci era un organ al Ministerului de Finanțe, iar ca întâiul for de judecată, activ și în justiție.

Notariatul fiind mare, tata avea și multe ajutoare. Divergențele dintre părțile care veneau la tata la judecată, în majoritate, sfârșeau prin împăcare; le arăta pagubele și cheltuielile ce-i așteptau, făcând apel în justiție, și tata, autoritar și respectat cum era, oamenii îl ascultau. Orice contract de vânzare-cumpărare sau de moștenire notarul îl făcea; de asemenea, tot el era și ofițerul stării civile, deci orice mișcare din aceste șapte comune trecea prin mâna tatălui meu, care era foarte muncitor și capabil. Slăbiciunea lui era lectura, cetea până noaptea târziu și era la curent cu orice eveniment.

Avram Iancu în ultimii ani ai vieții

Nu peste mult timp, numărul nostru, al copiilor, a crescut; s-a născut sora mea Marioara și acum eram 6 la număr, 4 fete și 2 băieți.

A venit toamna și s-a pus problema școlii. Fratele și sora mea mai mare – Valeriu și Melania – au plecat la Beiuș, la liceul românesc, eu am intrat în școala confesională din sat, la învățătorul Toma Crainic, căruia îi păstrez multă recunoștință.

Pe vremea aceea – în 1900 – la noi în Ardeal se întreținea cultul Regatului Român, iar în Regat dragostea pentru Ardeal era în sufletul tuturora. Nu vă pot descrie măreția acelor vremuri, când părinții mei cântau cu obloanele trase *Deșteaptă-te, române*, când studenții așezau noaptea coroane cu panglică tricoloră pe mormântul lui Iancu la Țebea, când ziariștii și scriitorii români populau temnițele ungurești etc. Aceasta a fost atmosfera copilăriei mele, la care se adaugă climatul din Țara Moților, țara mea, care a dat atâția eroi și martiri în cursul istoriei. ■

(Va urma)

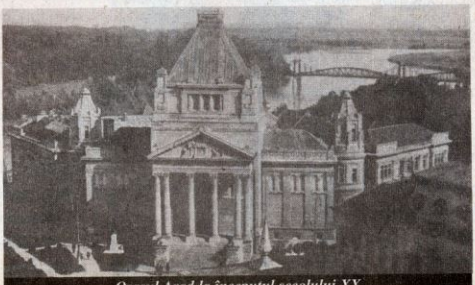
Orașul Arad la începutul secolului XX

Selecția textului și prezentarea: Gheorghe NEACȘU, Marian ȘTEFAN

LIGA CULTURALĂ ȘI OAMENII EI

Casa lui N. Iorga de la Vălenii de Munte

1910. La Congresul Ligii Culturale de la Ploiești

În prima parte a acestui articol, apărută în numărul 12/2003 al revistei, autorul evocă perioada de început a Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor (sau Liga Culturală), al cărei secretar, timp de mai mulți ani, fusese tatăl său, A.D. Florescu (1863-1936).

Textul din care publicăm alte fragmente a fost depus în 1965 la Biblioteca Academiei Române. În acel timp, Radu A. Florescu era profesor la Nathaniel Hawthorne College, Antrim New Hampshire, din S.U.A.

RADU A. FLORESCU

Odată cu alegerea lui Nicolae Iorga în locul tatălui meu ca secretar general al Ligii, adică de la 1905 [1908], Liga Culturală și-a pierdut caracterul combativ. Personalitatea lui Iorga era prea voluminoasă pentru un rol de conspirator, iar aplecarea lui de a sluji și a măguli Curtea Regală nu-l făcea apt pentru a înfrunta adversitățile unei politici naționale de revendicări, cât timp politica oficială era alta. Era de altminteri prea dedat înălțării sale proprii, pentru a se mulțumi să servească o cauză impersonală. Astfel, Iorga, după mărturiile tatălui meu, a pus Liga pe linie moartă, iar resursele ei – în serviciul cercetărilor sale de istoric și publicist.

• Austriecii erau mai binevoitori față de români, dar tricolorul tot trebuia ascuns la vamă • Tuns ca la armată de Iancu Flondor • Roțile automobilului erau stropite din ceas în ceas, ca să nu ia foc • Constantin Stere, mesagerul nepotrivit

Liga și-a strămutat activitatea la Vălenii de Munte, Iorga luând cu el arhivele Ligii. Probabil considera că strălucirea lui literară și istorică va fi suficientă pentru a încuraja unitatea tuturor românilor de pretutindeni. E drept că apelul istoriei, pe care o servea cu vasta sa putere de muncă, erudițiune și elocință, forma un imbold puternic pentru a servi cauza românească. Totuși, versatilitatea sa politică nu mai puțin servea ridicării sale proprii.

Tot pe acea vreme Iorga fusese numit instructorul moștenitorului tronului, Carol, fapt pe care omite să-l menționeze în volumul 10, partea contemporană, al istoriei sale.

După înlocuirea tatălui meu la secretariatul Ligii cu Iorga,

Grigore Tocilescu

după o scurtă răceală a simțurilor, ei s-au împăcat în ziua unor manifestări la Teatrul Național, când Iorga, în fruntea studenților Universității din București, a protestat cu vehemență contra reprezentării unei piese de teatru în limba franceză [*Magazin istoric*, nr. 11/1990]. Erau să joace membrii societății alese din București și Iorga zicea că Teatrul Național era destinat numai reprezentărilor pe limba română.

În acea seară Piața Teatrului era ticsită de lume și de o studențime amenințătoare. Teatrul Național pe timpul direcțiunii lui Alexandru Davila, presupusul autor al frumoasei *Balade a strămoșilor*, se resimțea de așazisul franțuzism al societății bucureștene. Dar protipendada Capitalei fusese indignată de purtarea profesorului universitar, făcându-i-se reproșul de porniri demagogice. Găsise însă aprobarea tatălui meu, care în acea zi l-a îmbrățișat pe Iorga, lăudându-i atitudinea. De altminteri, de atunci faima lui Iorga a început să crească, făcându-l cel mai popular profesor de la Universitate. A scăzut numai ulterior, când s-a arătat prea aplecat Curții.

Trecuseră anii și, după moartea lui Alexandru Florescu, făcând vizită lui Iorga și vorbindu-i de tatăl meu defunct, fostul lui rival, mi-a spus: „Îmi era drag, dar nu era făcut pentru politică..., era prea romantic".

Alexandru Florescu fusese într-adevăr romantic de la chiar începutul contactului cu politica. Ca secretar al unchiului său, generalul Ion Emanuel Florescu, când acesta, în 1891, era președinte de Consiliu, fiind îndemnat să fie ales deputat, tatăl meu în vârstă de 28 ani obiectase că prea era tânăr și se mulțumea să fie ales în Consiliul județean al județului Dâmbovița, ceea ce era considerat o cerință modestă. Devotându-și activitatea Ligii Culturale și de altă parte fiind împovărat cu grijile familiei, fără avere, cariera sa politică a fost curmată când nu a mai fost de acord cu I.I.C. Brătianu, cu care își făcuse studiile la Paris. Găsea pe toți oamenii politici prea devotați Curții, ceea ce era și cazul cu Partidul Conservator sub P.P. Carp, pe care-l considera înstrăinat de interesele naționale permanente. Până-n sfârșit rămăsese în prietenie cu Take Ionescu.

Din amintirile copilăriei când tata, ca reprezentant al Ligii, mă lua cu el în călătoriile sale peste hotare, mi-au rămas întipărite în minte călătoria la serbările lui Ștefan cel Mare la Putna, în 1904 [*Magazin istoric*, nr. 7/1992], și cea la întrunirea Societății „Astra" la Sibiu, în 1905.

Mare mi-a fost curiozitatea când în drum spre Bucovina, trecând prin gările fruntarii [puncte de vamă] la Burdujeni și Ițcani, am dat de uniformele austriece și de vameși care vorbeau o limbă străină. Ajunși la destinație, găzduirea participanților, pe cât mi-aduc aminte, fusese lăsată pe seama fiecăruia și noi, un grup cu profesorul Onciul, la Rădăuți, am tras la o familie evreiască, care mi-a stimulat curiozitatea. Se servea drept pâine o pască uscată și mâncări ce-mi erau necunoscute. Erau foarte gustoase. Din zorii zilei un birjar, îmi pare însuși proprietarul casei unde petrecusem noaptea, era să ne ducă cu trăsura la mănăstirea

Viorel Tilea la vârsta de 7 ani

Putna, unde se făcuseră pregătiri de sărbătoare. Drumul părea lung, pe șosele înfundate de ploi, și trăsura scârțâind sub trasul unor cai ce nu păreau prea zdraveni. Birjarul ne întreținea cu snoave evreiești, pe când tatăl meu era incomodat cu volumul unei coroane de bronz cu tricolorul românesc, pe care Liga Culturală o trimitea să fie depusă pe mormântul marelui domnitor.

Ajunși la Putna, mănăstirea a cărei arhitectură în ochii mei de copil îmi părea lipsită de măreție, era îmbrobodită cu ramuri de brad și cu flori, pe când în curtea mănăstirii se ridicase o construcție de scânduri cu acoperiș înfrunzit pentru cei poftiți la banchet.

Ziua era posomorâtă și amenința a ploaie. Cuvântările erau rostite sub cerul liber de pe o tribună ridicată lângă zidul bisericii și prima cuvântare fusese a profesorului universitar Dimitre Onciul. Șchiop și greoi cum era, s-a suit la tribună cu un text pe care l-a citit și eu cu dificultate îl urmăream din lipsă de cunoștințe, dar mi se părea și din cauza monotoniei vorbei. De cum s-a dat jos, i-a urmat profesorul Gr. Tocilescu, tot de la Universitate, și acesta de la început a reușit să-mi fixeze atențiunea de copil. Vorbea liber, fără text, și am rămas impresionat de frumusețea expunerii. Făcui o observație ce mi-a rămas în minte, cu cât e mai frumos să vorbești fără citirea unui text, ceea ce am comunicat pe loc tatălui meu, care mi-a răspuns răspicat că nu mai puțin Onciul e un cărturar de seamă. Erau prieteni și călătorisem împreună.

Dr. C. Davila și Alexandru Davila în 1884

La slujba religioasă înăuntrul mănăstirii, în biserica bogat împodobită, ochii mi se plimbau de la podoabele altarului la privirea asistenței, unde deosebeam câteva fețe cunoscute, dintre care pe Niculae Filipescu însoțit și el de fiul său, mai în vârstă ca mine. Cred că nu era de față Nicolae Iorga, fiindcă înfățișarea lui mi-ar fi atras atenția [Iorga a fost la Putna, la 3 iulie 1904]. Mi-a rămas în minte piatra de mormânt a domnitorului, bogat sculptată, cât și un acoperământ al pietrei cu chipul lui Ștefan cel Mare brodat în fir de aur. N-am mai vizitat mănăstirea de atunci, dar memoria nu cred să mă înșele.

Dimitre Onciul

Plecând de la Putna ne-am oprit la Cernăuți, trăgând la Hotelul „Schwarzer Adler," și tatăl meu s-a dus să facă vizita mitropolitului Bucovinei și guvernatorului Hohenlohe. Îmi spunea că austriecii erau mai bine dispuși față de români ca ungurii și observasem deja că vameșii nu ne supăraseră cu inspecția bagajelor. Totuși, tatăl meu luase precauțiunea să ascundă în tren sub mantalele noastre coroana de bronz cu tricolorul românesc pe care o adusese de la București. Pe drumul de întoarcere am fost găzduiți la Storojineț, la conacul moșiei lui Iancu Flondor, o căpetenie a românilor bucovineni [*Magazin istoric*, nr. 6/2000], unde noi regățenii am fost primiți cu mare bucurie și ospitalitate moldovenească. Era modelul unei gospodării moldovenești, cu o casă garnisită cu covoare de preț, înconjurată cu o grădină întinsă, ce mi se părea un rai pentru joc și petrecere. Iancu Flondor cu copiii era sever și găsindu-mi pletele de copil prea lungi m-a instalat în mijlocul salonului ca să mi se taie părul ca la armată.

Altă călătorie pe care n-am uitat-o a fost aceea de la Sibiu, în 1905, la serbările „Astrei", cu ocazia sfinţirii Catedralei Ortodoxe, a cărei construcţie abia se sfârşise. Noi regăţenii am tras la Hotelul „Roemischer Kaiser" [Împăratul romanilor], care mi-a rămas în minte ca foarte luxos, cu o mare sală de banchete. La slujba religioasă erau de faţă mulţi membri ai Ligii Culturale, în frunte cu Petre Grădişteanu, preşedintele Ligii. Văzui în asistenţă pentru prima oară pe Nicolae Iorga.

Slujba religioasă la inaugurare pe cât îmi aduc aminte a fost celebrată de Miron Cristea cu mulţi alţi preoţi şi la banchet erau întruniţi toţi membrii marcanţi ai Partidului Naţional din Transilvania, cu preşedintele Pop de Băseşti, Alexandru Vaida-Voevod, Theodor Mihaly, preotul Vasile Lucaci, Iuliu Manţu, Octavian Russu şi câţi alţii, pe lângă un mare număr de profesori universitari din Bucureşti.

Iorga m-a impresionat cu marea lui barbă. Fotografia banchetului, distribuită la toţi cei prezenţi şi păstrată probabil în arhive, arată întinderea sălii şi marele număr de participanţi, dintre care în coada mesei şi pe subsemnatul în vârstă de zece ani. De Pop de Băseşti îmi aduc bine aminte fiindcă ne-a poftit să venim la moşia sa din nordul Transilvaniei. Adresându-mi-se, mi-a spus: „Te aşteaptă un cal de călărie care e al tău, ca să-l duci acasă." Era un dar de care am luat cunoştinţă doi ani mai târziu, când tatăl meu cu mine ne-am dus să vizităm pe bătrânul preşedinte al Partidului Naţional, a cărui proprietate era dincolo de Satu Mare.

A colo din nou am întâlnit un număr de regăţeni, care manifestau solidaritatea lor cu mişcarea de revendicări a românilor de dincolo de hotare. De data aceasta călătorisem cu maşina lui Manole Butculescu, în compania unui craiovean, Guran, şi a fiicei lui, toţi prieteni cu tata. Era una din acele călătorii de pomină, cu un automobil ce părea din cele mai scumpe pe acea vreme, dar cu care eram siliţi să ne oprim la fiecare ceas, ca să-i stropim roţile cu apă din puţuri, fiindcă se încingeau de căldură, garnisite ce erau cu nasturi de fier şi pricinuiau spargerea camerelor interioare de cauciuc subţire.

Într-altă călătorie la Sibiu, în casa lui Octavian Russu, soţul doamnei Russu, născută Raţiu, m-am împrietenit cu Viorel Tilea, de o vârstă cu mine, pe care l-am preţuit ca prieten în ziua când vărsând o călimară cu cerneală pe biroul lui Octavian Russu, Viorel nu s-a sfiit să spuie că el a făcut-o, ca să nu fiu eu vinovatul. Viaţa ne-a împreunat mai târziu şi împrejurări mai serioase erau când să ne lege, când să-ne despartă.

De la 1905, tatăl meu s-a lăsat îndepărtat de mişcarea naţională de peste munţi, fiindcă I.I.C. Brătianu în conciliabulele Partidului Liberal se legase de Constantin Stere ca om mai util pentru nevoile partidului. Stere a fost astfel însărcinat de I.I.C. Brătianu să facă legătura cu Partidul Naţional din Ardeal, ceea ce nu prea era în interesul cauzei naţionale. Stere, din ură pentru regimul ţarist din Rusia, era partizanul asocierii României cu Puterile Centrale şi deci susţinea înţelegerea cu ungurii, ceea ce era pe placul regelui Carol. Brătianu astfel se pregătea pentru rolul lui de om de încredere al regelui.

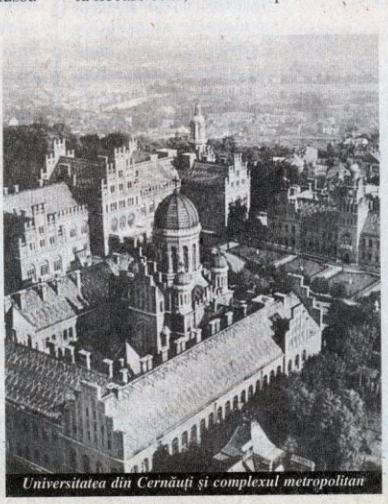

Universitatea din Cernăuţi şi complexul metropolitan

De altă parte, Iorga urmărind asocierea sa la politica oficială a românilor din Transilvania, devenise interesat în studiul istoriei Bizanțului, cu ale cărui tradiții imperiale voia să înfrumusețeze Coroana României. Rezultatele acestor defecțiuni n-au întârziat să fie simțite. La alegerile din Camera ungară în 1906 românii obținuseră 14 locuri de deputat, pe când în 1910 numărul deputaților români la noile alegeri n-a fost decât de 5 (*Problema Transilvaniei*, de R.W. Seton-Watson, Oxford, 1943).

Oare cu alegerea lui Stere se gândea Brătianu să asocieze mișcării de revendicări naționale pe unul care reprezenta o altă revendicare dată uitării, aceea a Basarabiei, sau voia să domolească pornirile naționale ale ardelenilor? Liga Culturală nu prea se ocupase de Basarabia, cu toate că Bogdan-Petriceicu Hasdeu era membru, dar revendicările puteau fi simultane cu acelea contra monarhiei habsburgice, considerată pe atunci ca o formațiune politică pe drum de desfacere.

De altminteri, un zid de înstrăinare se ridicase de-a lungul Prutului, odată cu orientarea politicii către Germania. Dar tatăl meu nu s-a sfiit nicicând să-și manifeste sentimentele pro-

Generalul Ion Emanuel Florescu

ruse, considerând această putere ca necesară pentru susținerea revendicărilor contra Ungariei. Poate erau și sentimente moștenite de la unchiul său, generalul Ion Emanuel Florescu. Mai prețuia în Rusia frăția ortodoxă, fiind vajnic susținător al religiei naționale și unul din inițiatorii Societății Femeilor Ortodoxe Române.

Printre cei înlăturați din politică de regele Carol a fost și generalul Ion Emanuel Florescu, colaboratorul lui Alexandru Ioan Cuza, susținător al unei politici de prietenie față de Rusia, ginerele lui Vodă Bibescu, care luase parte la războiul Crimeei în rândurile armatei rusești. Nu-l iubea pe regele Carol, care nu-i putea ierta gestul când generalul Florescu, ca președinte de Consiliu, punea pe mitropolitul țării să treacă înaintea regelui la serbări oficiale. Era încă vremea când regele Carol se sfia să nesocotească mărturiile istorice ale vechimii neamului ca să înalțe prestigiul dinastiei celei noi ca temeiul unei Românii de factură nouă.

De atunci, întorsăturile istoriei au pus la arhive mărturia antagonismelor unor vremuri perimate. Iorga uita chiar să menționeze în istoria lui cântarea *Deșteaptă-te, române!*, pe care Liga și-o însușise ca imn național. Astăzi rămân în vigoare amintiri răzlețe, cât și poezia lui Andrei Mureșanu care, odată cu Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor, au știut să întrețină și să învioreze în vremuri de luptă simțul național.

Icoana trecutului, după sfatul lui Mihai Kogălniceanu, ar trebui să le restabilească însemnătatea. ■

Patriarhul Miron Cristea la ceremonia punerii pietrei de temelie a Palatului Ligii Culturale (1929)

CRĂCIUN ÎN BASARABIA

Sărbătorile de iarnă ne copleşesc pe fiecare. Are un farmec aparte Crăciunul şi e aşteptat de tot românul. Fie că e sărbătorit pe stil nou în data de 25 decembrie, fie pe 7 ianuarie, adică pe stil vechi, Ajunul Crăciunului e vestit cu aceleaşi colinde la toţi românii. Împodobirea bradului, tăierea porcului, clinchete de zurgălăi şi colindători... Acesta ar fi Crăciunul pe care ni-l dorim să-l petrecem alături de familie şi de cei dragi.

În sudul Basarabiei obiceiurile nu au fost atinse aproape defel de aripa modernităţii. Ele s-au păstrat aceleaşi, cum le făceau strămoşii cu ani în urmă.

DIANA POSTICĂ

În Barta, Crăciunul e sărbătorit pe 7 ianuarie, dar tot cu aceleaşi tradiţii româneşti. Aici se formează mai multe cete de colindători, care se adună timp de o săptămână ca să se pregătească. Merg apoi de la casă la casă, colindând pe fiecare. Gospodăriile mai înstărite, adică cei care le vor da mai mulţi bani, au dreptul să ceară ce colinde vor, adică o colindă pentru fată mare, pentru casă nouă, pentru copil mic, văduvă etc. Cine are fată mare în casă trebuie neapărat să pună flori la căciulile colindătorilor. Dacă nu sunt primiţi de către gazde, colindătorii le fură porţile, pentru ca apoi să le ceară răscumpărare. La fiecare colţ de stradă colindătorii se opresc şi dansează.

În Slatina din Maramureşul din dreapta Tisei se colindă trei zile la rând. Fetele care sunt colindate în prima seară sunt cel mai mult cinstite şi respectate; apoi, în a doua şi a treia zi, colindă fetele şi băieţii împreună. Maramureşeanul aşteaptă în seara de Crăciun „Betleemul", o înscenare a naşterii pruncului Iisus, care se face în faţa bisericii în seara de Litie, apoi se merge pe la casele oamenilor.

Bucovina de nord vesteşte Crăciunul prin „Irod", scenă la care participă doar băieţii. Ei pleacă numai la casele care au fete mari, intră în casă, Irod cere un scaun să se aşeze, iar ceilalţi, Harapul, îngerii, soldaţii, ciobănaşul cântă şi colindă. De asemenea, în Bucovina se mai face şi „Malanca", personajele căruia sunt mirele, mireasa, vornicei şi „druşte", însă toate aceste personaje sunt la fel interpretate numai de flăcăi, care merg pe la casele cu fete mari. Ultima fată colindată de „Malancă" trebuie să o petreacă până la următoarea casă.

Tot de Crăciun, gazdele aşteaptă preotul să vină să le sfinţească locuinţele. Preotul este aşteptat le poartă cu o lumânare aprinsă în mână. Dacă nu este nimeni la poartă, el nu intră la gazda respectivă. Sosirea preotului se vesteşte prin strigătul vecinilor. Ei se adună, şi mic şi mare, şi strigă „Chiraleisa". Dacă în casă este o fată mare, preotul trebuie să stea un pic aşezat pe pat, că astfel, se zice, fata o să se mărite. Pe masa fiecărui gospodar, de Crăciun trebuie neapărat să fie doi colaci copţi în cuptor, prune uscate, sarmale şi grâu fiert.

În Basarabia, Crăciunul e aşteptat cu pâine, adică în modul cel mai frumos şi mai solemn. Gospodinele coc din aluat „crăciunelul", un colac mic în forma cifrei opt, dar şi „ajunelul", care nu completează optul, adică doar vesteşte apropierea, ajunul Naşterii Domnului. Aceşti doi colaci se agaţă, împreună cu flori de busuioc, la icoană şi se ţin până la Sf. Gheorghe, când se scot şi se dau la animale, păsări ca să le păzească de rele. Toţi aşteaptă Crăciunul, mult mai mult însă românii din spaţiile rupte de ţară, căci prin colinde şi urături ne simţim noi la noi acasă, ne simţim mândri că încă mai păstrăm comoara lăsată de strămoşi, că sunt frumoase, cu adevărat, tradiţiile şi obiceiurile de iarnă, iar cu ele suntem şi noi mai frumoşi la suflete. ■

GEORGETA FILITTI

Sfârşitul anului pogoară asupra ţării o anume pace, gânduri bune de Sf. Nicolae şi de Crăciun. Parcă şi disputele politice îşi pierd din ascuţime, rămânând adeseori simple dueluri verbale. În Transilvania şi Banat românii urmăresc scena politică de la Budapesta, asemănătoare întrucâtva celei de le Bucureşti, iar emigrarea în America nu e o soluţie unanim acceptată. Mondenităţile sunt oferite cu stăruinţă chiar dacă mulţi români rămân simpli privitori. Ciudăţenii de peste mări ori leacuri la îndemână din ţară întregesc parcă senzaţia de vacanţă, de împăcare şi uitare vremelnică a grijilor.

„Feudalitatea liberală" e pusă la zid de conservatori. În foile lor de limbă română şi franceză (*Epoca*, *Conservatorul*, *La Roumanie*) aceştia îl atacă pe primul ministru D.A. Sturdza, ca şi „oculta" care vine din spate, condusă de cei trei fraţi Brătianu, fiii paşoptistului I.C. Brătianu. Neobosit şi de mare mobilitate intelectuală, atent cu imaginea lui, inaugurând şi vizitând, trimiţând mesaje şi captând cu dibăcie presa din străinătate, D.A. Sturdza îşi ridica fără jenă, după părerea conservatorilor, un monument, încă în viaţă fiind. Redacta mesajele Tronului ca să se laude pe sine, dar „fanfara e tot mai lipsită de strălucire". În fond, el îşi bate joc de Parlament când vorbeşte de majoritatea pe care o deţine: 58 de bile albe la 183 de voci!

Scena politică se defineşte, scrie *La Roumanie* sarcastic, prin „excedente financiare compensate de deficite parlamentare". Şi ca dovadă, în 1901 preşedintele Adunării fusese ales cu 138 de voturi, iar peste doi ani, în 1903, erodarea liberalilor redusese opţiunile la 71 de voturi. Cât despre Brătieni, aceştia „şi-au dat osteneala să se nască". În manifestările lor publice nu găseşti o lege, un program, un act guvernamental notabil propus Parlamentului, afară de introducerea socialiştilor în P.N.L. Panicaţi, Brătienii au avertizat că modificarea codului comercial ar putea provoca o revoluţie.

1904

Al. Constantinescu

Satul Băileşti la început de veac

În rest, sunt interesaţi doar să-şi fabrice ţuica în Argeş, pentru care cer continuu scutiri de taxe. „Martiri lucrativi", cum îi numise Eminescu pe liberali. Falanga brătienistă îi umileşte pe liberalii adevăraţi: Toma Stelian, Alex. Djuvara, V. Missir, Al. Constantinescu. Şi când te gândeşti că noua feudalitate îşi are obârşia la 1848, încheie dramatic un comentator conservator.

Filosoful C. Rădulescu Motru, în atricolul *Fanfaronada liberală*, îl consideră pe paşoptistul I.C. Brătianu un „oportunist politic, bătrân practic cuminţit apoi de vremi" – când a condus ca un „vizir" ţara vreme de 12 ani (din 1876 până în 1888). „N-am profitat de nici o centimă din bugetul statului, ca şcolar, iar astăzi remuneraţia mea de profesor nu întrece cu mult impozitele ce plătesc către stat", conchide el obidit.

Replica liberalilor nu întârzie. După ce veştejesc dihonia dintre facţiunile conservatoare („februarişti", „cantacuzini", „bizantini", „chefaliţi"), ceea ce îi exclude de la o virtuală guvernare, oamenii puterii vin cu argumente imbatabile. E. Costinescu, finanţistul de mare clasă al liberalilor, demonstrează ce au găsit în 1901, la preluarea puterii, şi cum au redresat economia ca să evite cea mai mare nenorocire: punerea ţării sub controlul străinilor. Dacă în 1901 situaţia era dezastruoasă, în 1902 se crease deja un excedent (favorizat, e adevărat, şi de recoltele excepţionale). Lucrul a fost posibil prin reducerea drastică a subsidiilor bugetare, suprimări de posturi, reducerea importurilor, dezvoltarea industriei naţionale, refuzul de a casa unele efecte în armată etc. Rezultatul? Un excedent de 31 milioane de lei în 1903.

În aceste împrejurări, manifestul electoral conservator de la Ploieşti rămâne o simplă probă de retorică găunoasă: liberalii „au vândut turcilor pe fraţii noştri din Macedonia, au pângărit justiţia română dând în judecată pe preşedintele Curţii de Casaţie pentru o vină pentru care nelegiuitul D. Sturdza ar fi trebuit să stea la ocnă. Veniţi la noi să înmormântăm pe strigoiul ţării noastre, pe D.A. Sturdza, cu toată turma sa de nelegiuiţi care au compromis ţara, care ne-au adus sărăcie şi mizerie".

În străinătate însă percepţia e pozitivă. La Milano, M. Luzzatti publica în *Perseverenza* articolul *O oază politică în Orient*: „E acolo un stat asupra căruia nu te poţi pronunţa decât favorabil. De când şi-a dobândit experienţă şi a găsit soluţia finală sub un Hohenzollern, România a mers tot înainte, consolidându-se şi transformându-se într-un element de pace, ordine şi progres, încât poate fi mândră de bogăţia ei, căci a răspuns la toate speranţele şi la toată încrederea Europei". România este un exemplu pentru Balcani, un stat „saturat", cum ar fi spus cancelarul Bismarck, iar comparaţia cu Serbia, Bulgaria şi Grecia îi e favorabilă.

Dar invectivele, etichetările, insultele chiar fac parte, din nenorocire, din jocul politic. Şi lucrul se vede, deopotrivă, la Budapesta, unde se decidea soarta celor patru milioane de români trăitori în Transilvania şi Banat. În Dietă, opoziţia, condusă de Francisc Kossuth, ajunsese să ţină şedinţe paralele cu ale majorităţii conţelui Tisza, această obstrucţie făcându-se pentru introducerea limbii maghiare alături de germană în armată.

Pentru acest „şovinism exacerbat", cum scria *Drapelul* dr. Valeriu Branişte din Lugoj, Kossuth făcea să se ţină şedinţe neîntrerupte de câte nouă ore. Ba mai protesta şi când stenografii refuzaseră să consemneze epitetele cu care fusese gratulat de opoziţie primul ministru: „potlogar", „gunoi", „trădător de patrie". „Expresiuni ca aceştea zboară

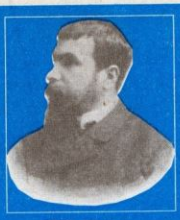

V.G. Morțun

Hotel „Boulevard"

1904

ca gloanțele în război", comentează foaia lugojană. Dacă, la un moment dat, naționaliștii maghiari nu se mai pot manifesta în voie în Parlament, ei trec pe scena teatrului regal din Budapesta. Acolo distribuie 500 de afișe cu un ofițer grec, îmbrăcat în uniformă de husar kesaro-krăiesc, semănând cu împăratul Franz Josef; motiv pentru un răsunător scandal de *lèse-majesté*...

Dar până la politica înaltă, românul rămâne interesat de faptul cotidian. La București s-a constatat că lipseau, așa cum existau în alte capitale europene, locuri unde femeile „să-și poată trage sufletul" după ce vor fi alergat după cumpărături, adică *tea-rooms*. Hotelul „Boulevard" ia inițiativa și deschide un salon unde se serveau tartine, fursecuri și ceai, între 5 și 7 p.m. Personalul discret, liniștea (Ciolac și orchestra lui cântau în surdină, într-o sală alăturată), ca și garanția că nu exista riscul de a te întâlni cu persoane indezirabile (citește: din altă clasă socială!) au făcut din acest *tea-room* locul preferat al cucoanelor din București.

În Banat, românii sunt mari melomani; aproape nu e oraș ori târgușor unde să nu existe o corală, să nu fie invitat un muzician, să nu se organizeze, periodic, concerte. Apoi, „la extremitatea românismului, aproape de Tisa", în comuna Nereu, s-a ridicat „o casă națională" și localnicii fac apel la conaționali să le înzestreze biblioteca. Și ASTRA deschide o subscripție pentru construirea Muzeului de istorie și etnografie a Transilvaniei (adunase până atunci 100.000 de coroane).

Ofertele, în apropierea Crăciunului, sunt generoase: tipografiile și librăriile „Ideal" din Hunedoara, „K. Krafft" din Sibiu, Arhidiecezană din Blaj, „Victoria" din Șimleu, Adolph Auspitz din Lugoj ș.a. desfac calendare pe 1904: practic, al poporului român, al bunului econom, al țăranului, al unirii; ba și unul cu „litere cirile".

În Regat, evenimentele cele mai așteptate sunt balurile. Iată pe cel din sala Alcazar al Societății „Furnica" din Galați. Sala fusese decorată în stil japonez, iar după numele participanților se vede în ce măsură portul dunărean era un oraș cosmopolit: Mendl, W. de Borheck, B. Marchienecken, Youell, Caravias, Orleanu, Lobanov, Kimbritis, Beștelei, Foscolo, Mellas, Aslan, Kozlinsky, Irimescu, Economu, Magheru, Azarian, Sulzer, Schmidt-Corr, Carianopol, Macrinescu, Carnabel, Schwab, Vlasopol, Dall'Orso, Ghyka, Hartel, Stoianoff, Costinescu, Plesnilă ș.a.

Desigur că pentru aceste ieșiri în lume era nevoie să fii în pas cu moda. Pe lângă rubricile zilnice în marile cotidiene cu sfaturi corespunzătoare (în acest sezon se purta, de pildă, cravata de blană), apare la București „moda nouă", pe care bănățenii o comentează puțin didactic, explicând ce e *corsajul*: „nu e bluză ca ceea ce se zice la noi după nemție *laib*, adică partea de sus a unei rochii întregi (în contrast cu *foi*, franțuzește *jupe*, în Banat *sumnă*). Corsajul se deosebește de bluză (care e o îmbrăcăminte de sine stătătoare). În România tot bluză se zice prin faptul că e căptușit și are *planșete*, *bălene*, *oase*, *fișbain*. Corsaj e termen literar".

Surd la aceste ușurătăți femeiești, N. Iorga ia apărarea lui Arthur Gorovei, membru în tribunalul Suceava, permutat pe nedrept. „Acel om care a strâns într-un colț leneș de provincie... Fălticeni... comoara de informații referitoare la sufletul poporului românesc care e colecția revistei *Șezătoarea*:.. [România] continuă să fie țara în care hărnicia și priceperea sunt singurele păcate ce nu se iartă" – constată Iorga.

1904

Carte poştală din martie 1900 înfăţişând suita regală

Regele Carol I

Şi tot el îl atacă pe Gr. Tocilescu pentru volumul *Monumente epigrafice şi sculpturale din Muzeul din Bucureşti*, în *Revista critică* din Paris, socotind că îi lipsesc „ordinea, măsura şi seriosul" şi că e prea amănunţit în descrierea pieselor, iar aparatul critic e „ieftin" (*bon marché*). Tocilescu răspunde în *La Roumanie* de la Bucureşti: „De ani de zile domnul Iorga denigrează sistematic toate instituţiile culturale, toţi scriitorii de valoare, pe toţi colegii săi de şcoală şi colegii de universitate, până şi ţara sa". E un *acusator fratrum*, încheie clasicistul furios. Semănător de discordie ulterioară (pentru înstrăinarea patrimoniului) e şi sultanul, dăruind ruinele dintre Mecca şi Damasc ale palatelor regilor sasanizi kaiserului german. Acestea urmau să fie transportate la Berlin „cu costuri colosale".

Românii sunt ţinuţi la curent cu noutăţi de tot felul de pe mapamond. La *radium*-ul recent descoperit de soţii Curie se adaugă acum energia emanată de corpul omenesc – descoperită de fizicienii francezi Charpantier şi Blondelot –, când muşchii şi nervii acestuia sunt în mişcare („omul luminător"). Intră şi un român în rândul descoperitorilor: Nicolae Demetrovici din Bocşa avea o pânză care, pusă în faţa unei lămpi, sporea de trei ori lumina acesteia. Tot el fabrică un material de pictat pe sticlă de calitate excepţională. Ambele produse fuseseră apreciate la Budapesta şi se pregătea să le ducă la St. Louis, în America.

E vremea când Lumea Nouă îi atrage, mai ales pe românii din monarhia austro-ungară, ca un magnet. Dar lucrul nu e bine văzut de toţi bănăţenii, de pildă, încât „agenţii de emigraţie în America" Blum, Smiedl şi Gordonka sunt amendaţi şi întemniţaţi. Dar nu toţi românii socotesc America un drum fără întoarcere. Dr. stomatolog Velescu se instalează la Bucureşti, după ce fusese şef de clinică dentară la Philadelphia.

De la celălalt capăt al lumii, din China, le parvine românilor un anunţ matrimonial: un bărbat din Shanghai vrea să se însoare. Îi răspunde o tânără de 20 de ani, „închisă în camera ei". Îl vrea pe viitorul soţ „de educaţie chineză şi europeană", fără amante ori alte neveste, să nu frecventeze ceainăriile, să nu joace cărţi ori să fumeze opium, să nu se bărbierească până la 40 de ani (sic!) şi să-i pună la dispoziţie lunar 100 de dolari (pe lângă alţi 3.600 în bancă). În fine, ea, soţia virtuală, să poată ieşi din casă oricând doreşte.

Tot de acolo răzbate o ştire senzaţională, dar cu iz politic panicard, amintind de Leonida şi coana Efimiţa, personajele lui Caragiale: chinezii au iniţiat un concurs pentru numărarea cărămizilor Marelui zid chinezesc. Se estima o participare masivă, numai că zvonurile erau îngrijorătoare: totul a fost montat de ruşi; în timp ce ţara se va goli de oameni, lipiţi de Marele zid ca să-i numere cărămizile, aceştia vor ocupa partea orientală a Chinei...

Revenind în Europa, românii află de clubul celor opt excentrici de la Londra, care îl pronunţă pe *r* ca pe *l*. Octetul ia masa într-un restaurant în sunetele muzicii lui Wagner (*Lohengrin*), consumând lebede „hrănite numai cu porumb". Vietăţile erau aduse pe tavă la semnalul unuia dintre ei: când îşi punea monoclul!

Chiar dacă în ţară nu se consuma aşa ceva, oricum masa de sărbători avea să fie abundentă, încât, pe lângă publicitatea stăruitoare făcută diferitelor somităţi medicale, românii îşi puteau proteja ficatul cu „cognac medicinal". Iar dacă răceau, aveau la dispoziţie „siropul de brad cu fier calcaros al lui Bastillo", dar numai cel cu etichéta „Leu cu cruce..." ■

DIN DRUMUL ANILOR DE PÂCLĂ

Prof. dr. CONSTANTIN IONETE, membru de onoare al Academiei Române

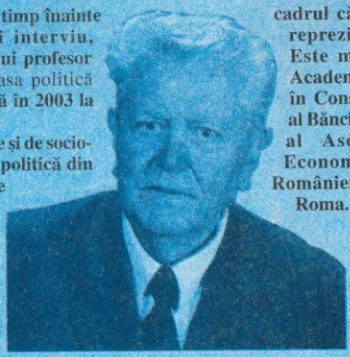

Citisem, nu cu mult timp înainte de realizarea acestui interviu, recenta carte a domnului profesor Constantin Ionete, Clasa politică postdecembristă, **apărută în 2003 la Editura Expert.**

Un eseu de politologie și de socio-economie, în care clasa politică din România acestor ani de convulsionată tranziție este abordată cu metodologia omului de știință format în universul obiectiv al legilor economice, al adevărurilor cifrelor.

Născut în 1922, la Măldărești, jud. Vâlcea, interlocutorul nostru a traversat ultimele cinci decenii de istorie românească dedicându-se unor probleme fundamentale ale științelor economice moderne: teoria prețurilor, dezechilibrele financiare ale economiei de comandă, creșterea economică și dezvoltarea umană. De câțiva ani, lucrează la un proiect mai amplu, intitulat Exerciții de resuscitare a pieței libere în România, **în cadrul căruia volumul amintit reprezintă un prim capitol. Este membru de onoare al Academiei Române, membru în Consiliul de Administrație al Băncii Naționale a României, al Asociației Române a Economiștilor, al Asociației României pentru Clubul de la Roma.**

În biroul domniei sale, într-o zi ploioasă de mijloc de noiembrie, evocăm drumul prin pâcla acelor ani de dictatură. Pereți cu cărți până în tavan, multe de literatură străină, volume de E.A. Poe, Th. Mann, H. Hesse, Tolstoi, Eco, istorii și dicționare literare, albume de artă. Și multe, multe publicații economice recente, în română, engleză, franceză.

Un motan leneș, bătrâior, vine și inspectează din când în când încăperea, ascultă murmurul motorașului reportofonului și dispare apoi în cotloanele de tihnă doar de el știute.

– Cu ce sentiment ați întâmpinat schimbarea de la 23 august 1944?

– În 1944 eram student la Facultatea de Filosofie din București, dar fusesem mobilizat. Eram militar, elev la Școala de ofițeri de rezervă de infanterie din Arad. În toamnă, venisem să susțin câteva examene la facultate. Aveam, și eu, și colegii mei, credința că lucrurile vor merge mai bine, ca progres social, după un război pustiitor. În cămin era un student strălucit, bolnav, din păcate, de plămâni. Am stat de multe ori de vorbă cu el despre viitorul nostru, al țării. El își exprima serioase îndoieli în legătură cu ceea ce se va întâmpla cu noi. În primul rând pornea de la cadrele noastre universitare. Aveam profesori străluciți – Dimitrie Gusti, Mircea Florian, Mircea Vulcănescu – și se întreba ce se va întâmpla cu aceștia. Auzise că în Uniunea Sovietică intelectualitatea pătimise și mai pătimea din greu. L-am contrazis: „La noi nu va fi așa." Trebuia să fim conștienți, gândeam, de conjunctura creată de ceilalți participanți occidentali cu contribuții serioase la victorie. Și-apoi, și comunismul avea o doctrină puternică, o bază economică. Doctrina socialistă pe care nu o cunoștea nimeni la noi decât teoretic.

– Urmați și studii economice pe atunci?

– Nu. Făceam doar filosofie și eram axat pe sociologie. După aceea mi-am dat

Elev (primul din stânga) la Şcoala Normală de Învăţători din Caransebeş (1940-1941)

doctoratul în economie. Dar cunoşteam doctrina socialistă. Partea ei teoretică, foarte frumoasă şi amăgitoare. De-asta a făcut atâtea victime în lume. Şi va mai face.

Am intrat deci în această societate dispus să particip la nişte transformări radicale după război. Îmi aduc aminte că în armată ne preocupa ce se va întâmpla cu noi când măcelul va înceta. Ne întâlneam pe culoarele facultăţii şi ne întrebam când vom mai apuca şi noi să spunem: „E pace!"

Lucrurile au început să se clarifice după 1948, când s-a făcut naţionalizarea mijloacelor de producţie. Mai ales începând cu anii '50, după ce s-au înteţit epurările politice: Lucreţiu Pătrăşcanu, apoi Ana Pauker şi, în 1952, grupul de la Finanţe. Fuseseră acuzaţi de revizionism şi era implicată direct Banca Naţională.

Semnale ale schimbărilor structurale profunde veniseră încă din 1947, când a avut loc faimoasa reformă monetară, cu confiscarea disponibilităţilor băneşti ale întregii populaţii. Din tot ce aveai a fost stabilită o anumită sumă care se schimba, iar restul îşi pierdea valoarea. Banii rămaşi erau retraşi din circulaţie.

– Populaţia cum a primit reforma?

– Surprinzător, a fost percepută populist. Cea mai mare parte a oamenilor nu avea bani. „Bine că ăştia care au bani au păţit-o", ziceau ei. Ţara era secătuită de război. Ţărănimea era sărăcită. Micii funcţionari erau şi ei oropsiţi. Până în iunie 1948, să nu uităm, toate întreprinderile au funcţionat în regim capitalist. Agitaţia deja începută a luptei de clasă orienta, spre această măsură a reformei, deci spre populism.

În 1948, la 11 iunie, a apărut surpriza naţionalizării. Toată economia, toate reglementările economice au fost reduse la zero. Nu se mai putea aplica nici Constituţia, nici legea finanţelor, nici legile speciale, nici legea de organizare a Băncii Naţionale. Toate erau la cota zero. A început o activitate febrilă de transpunere directă şi necritică a sistemului sovietic.

– Lucraţi de-acum în finanţe?

– Am intrat în finanţe în 1949, în domeniul învăţământului financiar. S-au organizat atunci primele şcoli tehnice financiare, s-a reorganizat fosta Academie Comercială, devenită Institutul de Studii Economice. Vrând-nevrând, pentru că lucram la programe, eram antrenat în schimbările legislative. S-a luat totul de la cap, în domeniul structurii bugetare, al impozitării, al organizării finanţelor. Modelul era cel sovietic, adus şi supravegheat de consilierii sovietici.

Lucrurile au mers în mare viteză după naţionalizare. Toţi cei care fuseseră miniştri, miniştri adjuncţi, secretari de stat au fost arestaţi. A fost primul val de arestări după naţionalizare. Pe lângă oameni politici, au fost închişi şi mari industriaşi, mari proprietari. Dintre profesorii mei a fost arestat Mircea Vulcănescu. Făcusem seminarii şi dădusem examen cu el. Un intelectual de mare deschidere şi profunzime. Fusese secretar de stat în Ministerul Finanţelor. Deşi era filosof, se ocupase în guvernarea Antonescu de datoria publică. Era un om deosebit, apropiat de studenţi, cu care avea legături personale. Eram şi puţini, deoarece era război şi mulţi dintre noi fuseseră chemaţi pe front.

Toţi ceilalţi au avut de suferit, fiind înlăturaţi din învăţământ. Unii au „înviat". Având înclinaţii de stânga, chiar au prosperat. Mihail Ralea, de exemplu. Un om de cultură strălucit, cum rar se

poate întâlni, a avut această înclinație spre stânga și a supraviețuit. Cei mai mulți însă au căzut pradă arestărilor și epurărilor.

Eu am făcut și trei ani la drept. După aceea am renunțat. Nu mai avea nici un sens. Trebuia să fac reconsiderarea întregului drept. Profesorii de acolo au scăpat mai ușor. Cei care, bineînțeles, nu au fost miniștri sau proprietari, industriași. Cei care se limitaseră numai la catedră și activitatea didactică s-au salvat. Acesta a fost al doilea val.

Apoi a venit al treilea val de arestări, provocat de campania împotriva doctorilor evrei, declanșată de Stalin în U.R.S.S. S-a răspândit și la noi această molimă a arestărilor. Atunci au fost închiși și cei din conducerea Băncii Naționale a României. Apoi din Ministerul de Finanțe a fost arestat ministrul adjunct al Finanțelor, Craiu, făcut vinovat de reforma bănească din 1952.

– Cum s-a făcut acea reformă?

– Consilierii sovietici – în special cei din Ministerul de Finanțe – au constatat o presiune inflaționistă puternică. Nu existau condiții de economie normală, pentru a i se putea face față. Exista un surplus de masă bănească. S-a recurs atunci la experiența din 1947: facem reforma monetară, stabilim o limită pentru schimbarea banilor și restul, practic, se confiscă.

A fost urmată la scurt timp de o serie de măsuri represive. Vedeam cum se micșorează și numărul de funcționari din minister. În fiecare zi ne uitam prin birouri și mai vedeam că lipsește cineva.

– Se dădeau explicații?

– Nu. Era o tăcere totală. Reducerile se făceau pe baza denunțurilor și informărilor. Se stabiliseră informatori care făceau rapoarte pentru fiecare, ce-a mai făcut și, mai ales, ce-a vorbit. Din zvon public se vorbea că în noaptea care a urmat stabilizării au fost arestați 600.000 oameni. Cifra n-a putut fi stabilită niciodată, nimeni n-a putut să verifice.

După moartea lui Stalin, Gheorghiu-Dej a încercat o oarecare detașare de sovietici. Așa-zisul socialism național. Este perioada provocată de apariția lui Hrușciov.

De ce a procedat Dej astfel? Hrușciov inițiase schimbări de personaje în toate țările din zona socialistă. Dej a făcut această manevră. Sub oblăduirea naționalismului, a doctrinei socialismului de interes național și original – de atunci ni se trage cu originalitatea – el a pus în mișcare și un anumit liberalism.

– Cum s-a resimțit acesta?

– În perioada aceea – în 1958 –, Dej începuse o campanie de autoapărare. Au fost excluși din partid vechi ilegaliști, activiști cum era Teohari Georgescu. Se acoperea și cu acest liberalism. Era perioada în care se găseau în magazine mai multe produse de larg consum, în special alimentare și de calitate. A fost chiar încurajată calitatea. În ce mod se realiza acest lucru? La sfatul lui Bârlădeanu, a făcut un fel de reorganizare a Gospodăriilor agricole colective. Țăranii primeau pământ cât puteau să muncească și dădeau la stat o anumită parte din produsele realizate. A fost o perioadă de mică înflorire.

Eu o duceam destul de greu. Lucram atunci în învățământ și eram și redactor șef la *Revista*

Cu familia, în fața casei părintești (primul din dreapta)

Mircea Vulcănescu

de Finanțe și Credit, pe care o și înființasem. Ademenit, iluzionat de dezghețul post-stalinist, de scurtă durată, în care crezusem sincer, am revenit la probleme mai vechi ale cercetărilor mele privind eficiența economiei libere, sub perspectiva a ceea ce era atunci la modă, a acțiunii legii valorilor și sfera mecanismelor acestei legi. În nici un caz al economiei de piață, despre care nu se putea vorbi. Am tipărit atunci o serie de articole în *Probleme economice*, revista de specialitate a puterii, precum și în alte publicații strict speciale. Abordam chestiuni legate de liberalizarea economiei, reducerea intervențiilor statului în acest domeniu, funcționarea disciplinei pieței. Totul acoperit sub terminologia tolerată într-o anume manieră și cuprinsă în sfera „acțiunii legii valorilor".

Această liberalizare n-a funcționat însă decât scurt timp, în limitele impuse de Dej, în sectorul colectivizării. Eu totuși credeam că ideile mele vor fi considerate și vor fi reținute. La *Probleme economice* erau în redacție mai mulți intelectuali formați în anii interbelici, care au primit cu interes articolele mele și le-au publicat.

Cenzura ideologică însă veghea și, în iulie 1958, de exemplu, revista *Probleme economice* a publicat un articol în care eram foarte dur acuzat de idei anticomuniste, dușmănoase, revizioniste cu privire la rolul economic al statului democrat popular. Revista era criticată pentru faptul că nu descoperise la timp tezele dușmănoase din articolele și din gândirea mea și, cum se spunea în limbajul epocii, „n-a dat ripostă hotărâtă printr-o critică combativă fermă, de pe poziții marxist-leniniste, a manifestărilor influenței ideologiei burgheze revizioniste".

Am fost dat afară din partid. Am fost destituit din funcțiile pe care le aveam. Eram lector, chiar conferențiar universitar cu delegație și director general al bugetului în Ministerul de Finanțe. Mi s-a desfăcut contractul de muncă. După câteva luni însă, și-au adus aminte de mine. Au considerat că nu e bine să scoată de sub control un profesionist. M-au numit funcționar la A.D.A.S., la un raion, actualul sector trei. Lucram la scriptele contabile, la înregistrările agenților economici și făceam și încasări de prime de asigurare. Aveam program de birou și de teren, când mergeam după încasări, pe la diferite unități.

– Citesc chiar în aceste zile jurnalul poetului Traian Chelaru. Fusese exclus și el, tot pe atunci, din învățământul superior și din partid. În acei ani, lucra la Serviciul orășenesc de deratizare. Stârpea șobolanii Capitalei. Cum era să fii agent de asigurări?

– L-am avut asistent la facultate pe Chelaru. Era bucovinean. El a fost exclus și sancționat administrativ cu vreo câțiva ani mai înainte, odată cu foștii demnitari și oameni politici. Plătea pentru activitatea lui publicistică din Bucovina, de la Cernăuți. Era din grupul liberal al lui Ion Nistor.

Cum să fie... Eram tânăr, îmi făceam munca. Nu câștigam cine știe ce, pentru că trebuia să mă ocup doar de asigurările obligatorii. Erau alți agenți însă, cei care făceau asigurări de bunuri, de accidente, de viață, care primeau comisioane substanțiale, în funcție de încasări. Dar nu de mine este vorba. În orice caz, am avut o interdicție de a nu publica timp de zece ani de zile.

După câtva timp, am făcut o cerere la Comitetul Central prin care solicitam să mi se ofere posibilitatea de a mă angaja într-un alt loc, unde

cunoștințele mele puteau fi mai bine valorificate. Am așteptat luni de zile. În cele din urmă, unul dintre activiștii de acolo, un băiat cu care lucrasem în finanțe, mi-a spus: „Cei de aici s-au speriat că tot faci memorii și agiți lumea. Au hotărât să fii promovat la Banca de Investiții". M-a ajutat Craiu. Ieșise din închisoare și a pus o vorbă pe lângă conducerea Băncii de Investiții. Atunci a putut să mă sprijine, mai târziu nu.

Am fost încadrat acolo, la Biroul de studii. Timp de o lună de zile am lucrat la acel birou. Până când amicii mei care mă prelucraseră pe linie de partid... Trebuie să amintesc că am fost prelucrat în plenarele Comitetului Central, criticat în *Lupta de clasă*, revista teoretică a P.M.R. La raion a fost o ședință cu toți activiștii, la care au venit din conducerea partidului Maxim Berghianu, Janoș Fazekaș și alții. Trei zile au ținut prelucrările acestea la care erau chemați să asiste cadre universitare, intelectuali din diferite domenii, activiști și mulți alții. O singură consolare am avut în acele zile. Când am ieșit de la o astfel de ședință, a venit la mine un om tare modest, simplu, care m-a bătut pe umăr și mi-a spus: „Nu fi necăjit. Lumea se schimbă. Ești tânăr. Cine știe ce-o să mai fie peste câtva timp. Nu-ți face inimă rea pentru asta". Am aflat că era librar, la o librărie de pe lângă Lipscani.

Marea majoritate a cunoscuților se ferea de mine. Când mă vedeau, treceau pe trotuarul celălalt. Și eu căutam să-i ocolesc, pentru a nu-i pune în situații delicate.

Așadar, unii dintre cei care mă dăduseră afară din Ministerul de Finanțe, când au văzut că sunt la Banca de Investiții, au reclamat la Comitetul Central: „Uitați, iar a ajuns Ionete în domeniul cercetării și al studiilor". În 24 de ore după ce au sesizat C.C.-ul, am fost demis și trimis inspector în domeniul investițiilor locale. Era muncă de teren. Mergeam prin regiuni, pe la primării, peste tot pe unde erau investiții. Oarecum interesant. Aveam cel mai mic salariu din Banca de Investiții, sub al celor cu studii medii.

Am lucrat acolo până în 1962. În acel an, un fost coleg al meu din finanțe, controlor fiscal, cu care eram oarecum prieten, a fost arestat. A făcut niște declarații atunci la Securitate. Că aș fi vorbit despre Bodnăraș nu știu ce lucruri. Că am mai spus despre generalul de Gaulle, că este salvatorul Franței.

– Îl cunoșteați pe Bodnăraș?

– Nu aveam legături cu el. M-au ridicat de acasă într-o dimineață și m-au dus în Rahova. Nu m-au închis, mă țineau acolo toată ziua, iar noaptea îmi dădeau drumul. A doua zi, la ora șapte dimineața, trebuia să fiu din nou la ei. Nu s-a emis ordin de arestare, nici o hârtie oficială. După câteva zile, am cerut să mi se dea un act, să știu și eu pentru ce mă tot cheamă. Mă țineau până la 12 noaptea și apoi îmi dădeau drumul. Mă luau așa, din vorbă în vorbă, „ce-ai mai zis, cu cine te-ai mai întâlnit, ce-ai văzut". Voiau să dea de un capăt, să afle nume. Întrebau într-una: „Cu cine?" Până la urmă m-au confruntat cu cel care mă turnase.

N-am recunoscut nimic și n-au avut cum să mă aresteze.

(Va urma)

A consemnat
Ioan LĂCUSTĂ

În conducerea Băncii Naționale a României; de la stânga la dreapta în primul rând: Costin C. Kirițescu, Mugur Isărescu, Constantin Ionete

OAMENI PENTRU VREMURI NOI

Înăbuşirea rebeliunii legionare din ianuarie 1941, deşi a îndepărtat Garda de Fier de la guvernare, nu a reuşit să o elimine din viaţa politică. Mişcarea a supravieţuit mai întâi datorită protecţiei germane, apoi, în primii ani de după război, membrii ei s-au infiltrat în rândul partidelor politice, de la naţional-ţărănişti până la comunişti.

TEODOR WEXLER

Potrivit unei statistici întocmite imediat după 23 august 1944 de Biroul 3 din Serviciul 1 al Direcţiei Generale a Siguranţei Statului, „fosta Mişcare Legionară dispunea de 32.000 de membri identificaţi, din care 1.926 dispăruţi, 1.858 fugiţi în străinătate, 1.068 ascunşi şi 680 în închisori". Majoritatea celor fugiţi sau dispăruţi erau participanţi activi la rebeliunea din ianuarie 1941.

Legionarii arestaţi sau cei cu domiciliu forţat au fost eliberaţi din ordinul ministrului de Interne naţional-ţărănist, Nicolae Penescu. Iată ce spunea chiar el: „La 4 decembrie 1944 s-a constituit al doilea guvern Sănătescu, eu fiind ministru de Interne. Printre primele măsuri ce am luat a fost eliberarea legionarilor. Am ordonat eliberarea din întreaga ţară." (Testamentul lui Iuliu Maniu.)

La 16 februarie 1945, de la Viena, Horia Sima transmitea următoarea circulară „Către comandanţii legionari. În cazul pierderii războiului de către Germania, toţi legionarii se vor înapoia în ţară, căutând a se pierde în masa poporului şi intrând în partidele de stânga, se vor conforma ordinelor şi directivelor acestora. Se va ţine la curent centrala [legionară] cu mersul evenimentelor şi activitatea partidelor de stânga. Comandanţii legionari vor merge mai departe, băgând numai elemente pregătite în organizaţiile de dreapta şi pe care se vor putea sprijini în momente grele şi la nevoie." (Arhiva Serviciului Român de Informaţii – A.S.R.I. –, Fond D, Dosar 7994.)

La 9 octombrie 1946, în baza Ordinului nr. 1/S/1946, Direcţia Generală de Poliţie face un prim inventar al legionarilor din mediul urban intraţi în rândul partidelor politice. Din 7.331 legionari identificaţi, 5.711 aveau domiciliul declarat, 157 condamnări ale justiţiei militare, 198 erau sub arme, 179 se înscriseseră în partidul comunist, 373 în cel social-democrat (aripa Lothar Rădăceanu), 103 aderaseră la Frontul Plugarilor, 14 în P.N.Ţ. (aripa Anton Alexandrescu), 62 se aflau în disidenţa liberală a lui Gh. Tătărescu, 212 în Partidul Naţional Popular (anexă a partidului comunist), 302 în P.N.Ţ., 65 în P.N.L., 9 activau în P.S.D. independent, 4 se regăseau în partidul lui

Ana Pauker şi Gheorghe Apostol...

Mihai Ralea şi 39 în Apărarea Patriotică (Ajutorul Roşu).

O notă a Direcţiei Generale a Poliţiei de Siguranţă, din 10 februarie 1948, afirma: „s-a constatat că elementele legionare încadrate în grupările controlate şi-au respectat până în prezent angajamentul de a nu acţiona împotriva regimului". Se făcea referire mai ales la grupul condus de N. Pătraşcu, care respecta înţelegerea cu ministrul de Interne comunist Teohari Georgescu.

Au existat şi luări de poziţie oficiale ale unor reprezentanţi ai mişcării legionare. La 31 august 1944, în ziarul *Dreptatea*, al P.N.Ţ., Horea Comăniciu publica un apel către membrii Gărzii de Fier, în calitatea autoatribuită de comandant al mişcării legionare: „Recunoaştem schimbările ce se produc şi ne dăm seama că în faţa lor nu putem rămâne indiferenţi. Deci, la chemarea regelui şi a guvernului, să răspundem: la datorie!" În acelaşi număr al ziarului, Iuliu Maniu îi răspunde: „Declaraţia dumneavoastră, spre marea mea bucurie, dovedeşte că sunteţi hotărâţi să luaţi parte, cu toată sinceritatea, la munca constructivă la care este chemată naţiunea." Maniu revine cu o completare în ziarul *Dreptatea* din 2 septembrie: „Nereuşita încercare de guvernare a lui Horia Sima a a creat o atmosferă politică în jurul grupului dumneavoastră, care face imposibil să-şi ia zborul cu avântul cerut de vremurile de azi. Pentru aceste motive, cred că multe energii valoroase, care sunt azi în jurul grupului dumneavoastră, ar face mai bine dacă şi-ar căuta aşezarea în alte grupări politice, aşa după cum le dictează conştiinţa şi convingerile lor. Am toată convingerea şi cred că partidele angajate în Blocul Naţional Democrat sunt deschise pentru toţi cei ce nu sunt vinovaţi de crime şi acte dezonorante." La 12 decembrie 1944, *Dreptatea* reia tema absorbţiei elementelor legionare sub semnătura lui Iuliu Maniu: „După cum fiul rătăcitor s-a întors la cămin şi a fost primit de tatăl său, după ce s-a lovit cu capul de pragul de sus şi l-a văzut şi pe cel de jos, aşa să procedăm cu tineretul legionar, care recunoaşte că a greşit şi cere să fie primit în partidele de ordine."

Mărturie aduce Horea Comăniciu în volumul memorialistic *În lupta neamului. Amintiri*, apărut la Freiburg, în 1985. „Am primit mandat de a merge la Maniu şi de a-i mărturisi alăturarea noastră la democraţie. Vizita mea la Maniu a avut loc în septembrie 1942, însă terenul era pregătit prin demersul altor legionari." Ne putem întreba dacă, într-adevăr, o asemenea vizită a putut avea loc înainte de bătălia de la Stalingrad, când Germania dicta cursul războiului. În acelaşi volum, Horea Comăniciu mai mărturiseşte: „Maniu mi-a declarat că dacă legionarii acceptă politica externă ca doctrină de guvernământ şi se orientează spre democraţiile occidentale, putem merge împreună. Întreaga elită legionară a fost asociată actului, iar căpetenia Radu Mironovici şi-a dat consimţământul în scris." Rămâne de lămurit dacă la acea dată Radu Mironovici continua să fie laic şi membru al mişcării legionare sau îmbrăţişase deja sutana preoţească. „Maniu i-a acoperit pe legionari, dân-

...la ceremonia integrării Diviziei „Tudor Vladimirescu" în armata română

du-le legitimații de membri P.N.Ț., intervenind direct în cazuri precise, mai ales ale celor amenințați cu epurarea. În schimb, legionarii s-au pus la dispoziția partidului, ocupându-se cu organizarea studenților și muncitorilor."

Alte grupuri legionare au bătut la ușa altor partide. Un raport din 11 iulie 1945 al Poliției de Siguranță semnala acordul încheiat între Nicolae Pătrașcu și fruntașii comuniști Ana Pauker și Teohari Georgescu. „În această privință, se afirmă că contactul cu partidul comunist a și fost luat; până în momentul de față, nu se cunoaște rezultatul convorbirilor începute. Legionarii care susțin ideea unei încadrări în P.C.R. sunt din aceia care au fost în țară și în timpul regimului Antonescu [face excepție Pătrașcu, care fusese, de fapt, parașutat după 23 august – *n.a.*] și care și-au păstrat intactă politica revoluționară. Acordul dintre conducerea comunistă și grupul Pătrașcu a fost intermediat de Nicolae Vojen, cu care Ana Pauker a întreținut relații intime. Există relatări și despre relații intime între Ana Pauker și fostul locotenent-colonel Nicolae Cambrea, în timp ce Divizia «Tudor Vladimirescu» era cantonată lângă Moscova."

În rapoartele organelor de siguranță apare, ca intermediară cu legionarii, și Adela Cambrea, nepoata generalului Cambrea și secretară, între anii 1945-1948, a lui Ion Gheorghe Maurer. Un lucru mai puțin cunoscut este faptul că până să intre în partidul comunist, Maurer activase în partidul – ce cochetase cu extrema dreaptă – al lui Gh. Brătianu (A.S.R.I., Fond D, Dosar 9029).

Un alt grup de legionari, în frunte cu Ion Verveca, luați prizonieri în Crimeea, s-au încadrat în Divizia „Tudor Vladimirescu". Unii membri au vorbit în cadrul emisiunii în limba română a postului de radio Moscova. Se pare că acest grup a fost singurul care a aderat în mod sincer la mișcarea comunistă. Facem mențiunea că directorul emisiunii în limba română a postului de radio Moscova era Leonte Răutu.

Să mai menționăm, ca o mărturie pentru atmosfera ce domnea în exilul legionar, și un pasaj din cartea altui fost fruntaș legionar, Nistor Chioreanu: „În Apus li s-a comunicat tuturor partidelor – țărăniști, liberali, legionari și socialiști – că în anul 1949 vor avea loc alegeri libere la noi în țară, la care vor putea să participe toate partidele politice, inclusiv comuniștii. Alegerile vor avea loc sub supraveghere internațională, pentru a evita măsluirea lor. Dispoziția lui Horia Sima era să pornim la reorganizarea mișcării legionare pe județe, ca atunci când va începe campania electorală, să fim gata pentru a intra în acțiune." Chioreanu se referă la Conferința privind recunoașterea guvernului Groza.

Conlucrarea legionarilor cu celelalte forțe politice s-a încheiat de la sine, prin dispariția acestora. Colaborarea cu partidul comunist a continuat și după 1947. Inclusiv în pușcăriile regimului, constituind brigada de șoc a fenomenului reeducării de la Pitești, Aiud, Suceava etc. (*Magazin istoric*, nr. 4/1993). Calculele factorilor politici ai anilor 1944-1947 au fost greșite: P.N.Ț. și-a deschis porțile legionarilor, grăbind trecerea în ilegalitate; mișcarea legionară a crezut că se poate cosmetiza, ascunzându-și trecutul și rolul în războiul rece; comuniștii au reușit să păcălească pe toată lumea prin contactele cu unii fruntași legionari, punând mâna pe listele de aderenți ai mișcării legionare și, după 1947, arestându-i. ■

Nicolae Penescu la procesul conducerii Partidului Național-Țărănesc

Annibale Carracci,
Om mâncând bame

Dicționar istoric

TREPTELE CARICATURII

Thomas Nast, președintele Theodore Roosevelt călare pe elefantul republican

Caricatură contemporană avându-l ca subiect pe Ronald Reagan

Sunt gazete care trăiesc numai prin și pentru caricatură. A devenit o formă de viață, o formă de protest, de critică și chiar de autocritică. Politica este ținta numărul unu, dar nici celelalte domenii nu scapă penelului ascuțit în atâtea și atâtea bătălii de presă. Există concursuri, caricaturiști de renume mondial, expoziții sau albume și calendare cu tiraje surprinzătoare. Dar poate unul dintre cele mai frumoase elogii aduse caricaturii aparține timpului trecut, mai exact președintelui american Ulysses Simpson Grant (1869-1877), care, cu un an înaintea alegerii în funcția supremă în stat, considera că două au fost lucrurile esențiale care au dus la propulsarea sa: sabia învingătoare a generalului nordist William Sherman (1820-1891) și creionul lui Thomas Nast (1840-1902), caricaturist la Leslie's Weekly, **devenit cunoscut mai ales grație caricaturilor ce apărau politica unui alt președinte, Abraham Lincoln (1861-1865), dar și prin crearea unora dintre cele mai cunoscute simboluri grafice americane: măgarul democratic și elefantul republican.**

LAVINIA POPICA

Dar ce este caricatura?! Definițiile sunt destul de sumare: o reprezentare deformată, de obicei grotescă, prin exagerarea unor trasături ale unei persoane sau situații. Cel mai adesea se uită însă rolul covârșitor, pe care îl joacă și ca mijloc de comunicare, prin asocierea ei cu o opinie de ordin politic sau social.

Părinții

Coborând în trecut, descoperim că originea cuvântului provine din italianul *caricare*, a exagera, a schimba. El a fost folosit pentru prima dată de italianul de Mosini în prefața albumului *Cris de Bologne* (1646), ce cuprindea 24 de desene aparținând unuia dintre inițiatorii Academiei de pictură de la Bologna, Annibale Carracci (1560-1609), gravate de Guillian Simon. Aceste desene, chiar dacă nu reprezintă caricaturi în sensul modern al cuvântului, pot fi considerate, prin înclinarea evidentă spre schematism, adevărate deschizătoare de drum. Însă pentru Annibale Carracci, ele nu fuseseră decât

Coperta primului număr al revistei Punch, *ianuarie 1841*

simple farse pentru distracția ochiului, între alte studii serioase. Oficial, data de naștere a termenului de *caricatură* se poate considera anul 1681, când definiția sa apare în dicționarul italianului Baldinucci.

Unii cercetători, precum Thomas Wright sau M. Champfleury, merg mult mai departe în analizele lor, căutând originile caricaturii în vremurile Antichității, în Egipt, în Grecia și Roma. Marea majoritate a cercetătorilor este de acord că apariția caricaturii – în sensul modern – trebuie situată în apropierea mijlocului secolului XVIII. În desenele Antichității există, fără îndoială, elemente caricaturale: pe papirusul egiptean se află reprezentate animale ce întreprind activități caracteristice omului; schematizarea este o caracteristică a caricaturii, dar imageria animală în sens umoristic nu va apărea decât mai târziu.

Aceeași dată de naștere o oferă și autorul lucrării *L'âge d'or de la caricature anglaise* (Vârsta de aur a caricaturii engleze), Michel Jouve, care se oprește la sfârșitul secolului XVIII, considerând că ceea ce a existat înainte nu poate reprezenta pe deplin caricatura actuală: „Ceea ce ne permite să deosebim o caricatură de un alt tip de gravură ilustrând actualitatea sunt, mai întâi, obiectivele pe care și le fixează." În plus, caricatura

August 1914: Germania amenință Belgia

presupune un comentariu critic al vieții politice sau sociale, ceea ce papirusurile egiptene date drept exemplu nu o făceau. Mai mult, apariția tiparului este cea care a impulsionat caricatura, fără de care ea ar fi rămas doar un simplu strigăt în pustiu.

Printre primii creatori profesioniști, trebuie să-l amintim pe P.L. Ghezzi (1674-1755), care a lăsat posterității o colecție de peste 3.000 de caricaturi. Însă cel care a contribuit în mod decisiv la definitivarea acestui gen artistic a fost englezul William Hogarth (1697-1764), care și-a îndreptat atenția spre gravură, axându-se pe teme specifice caricaturii. „Mi-am îndreptat gândurile spre teme morale [...] care îmi oferă ocazia de a distra sau care desăvârșesc gândirea și pot avea foarte mare utilitate socială." El a reasamblat cele două elemente eterogene: textul și imaginea și astfel depășește ilustrațiile tradiționale ale timpului. Alți conaționali i-au continuat tradiția. Printre ei: J. Gillray (1757-1815), în ale cărui desene multe personalități politice își regăseau satirizate defectele și proastele obiceiuri.

Arsenale umoristice complete

Dacă prima publicație ce a prezentat efectiv caricaturi a fost *Anti-Jacobian Review*, cel mai important și cel mai cunoscut ziar umoristic a rămas *Punch-The London Charivari* – corespondentul ziarului francez *Charivari*, care a determinat o adevărată modă, nu numai în Anglia, dar și în Germania (*Berliner Charivari* și *Leipziger Charivari*) sau în România *Șarivari român*) –, apărut la 17 iulie 1841, sub redacția lui H. Mayhene și E. Landells. Unul dintre caricaturiștii angajați ai acestei publicații, J. Leech (1817-1864), a fost cel care a utilizat pentru prima dată cuvântul caricatură în sensul său modern, în 1843, cu ocazia unei competiții organizate de prințul Albert pentru decorarea pereților noului Parlament, reconstruit în urma incendiului devastator din 1834.

Un alt caricaturist de la *Punch*, J. Tenniel (1820-1914),

s-a axat pe crearea diferitelor simboluri ale naţiunilor, precum vestitul leu britanic. Cei doi colegi au lansat imaginea lui John Bull – englezul tipic: un fermier jovial, solid, îmbrăcat cu o jiletcă în culorile Regatului Unit.

Traversând Canalul Mânecii, caricatura ajunge în Franţa. Ea se răspândeşte mai ales graţie jurnalelor revoluţionare şi regaliste din timpul revoluţiei. Toate publicaţiile aveau în fiecare număr o vinietă umoristică. Prima se consideră a fi apărut în noiembrie 1789, în foaia pronobiliară *Actes des Apôtres* (Actele Apostolilor). Şi rivala, *Les Revolutions de France et de Brabant*, a publicat viniete cuprinzând caricaturi ale preoţilor, papei, nobililor sau chiar regelui.

Mai târziu a apărut şi primul ziar umoristic francez: *La Caricature* (1830-1834), sub redacţia lui Charles Philipon (1802-1862), unde celebrul litograf, gravor, pictor şi sculptor francez Honoré Daumier (1808-1879) semna Rogelin. Va face apoi adevărată carieră mai sus-pomenitul *Le Charivari* (1832-1893), unde lucrau printre alţii Cham (1818-1879), pseudonim al lui Amédée de Noé, cunoscutul desenator şi caricaturist; Grandville (1803-?1847), pseudonim al lui Jean Ignace Isidore Gérard, ilustrator şi caricaturist, care şi-a început cariera ca desenator de costume pentru opera comică, devenind celebru în 1839 prin caricaturile sale de oameni cu cap de animale, dar şi prin ilustraţiile realizate cu un an înainte la romanul lui Jonathan Swift, *Gulliver*; Monnier, creatorul faimosului tip Joseph Prudhomme – personificarea socialistului burghez, inspirat de filosoful francez.

Dar cel mai important caricaturist al epocii rămâne Daumier, celebre fiind caricaturile sale în care îl prezintă pe Ludovic Filip în formă de pară – caricaturi pentru care a fost condamnat la şase luni închisoare. Alături de el îl mai putem cita şi pe Ch.

Mark Lemon, editor al revistei Punch. *1841-1870*

Philipon, implicat în nu mai puţin de 20 de procese ale timpului.

În 1881, prin modificările aduse legii presei, acordându-se de acum libertatea de opinie, s-au înmulţit şi ziarele satirice. Două dintre ele au fost consacrate exclusiv afacerii Dreyfus: Forain (1852-1931) şi Caran D'Ache (1858-1909) au creat revista *Psst...*– anti dreyfusardă, iar Aul şi Ibels au replicat imediat cu *Le Sifflet* (Fluierul).

În spaţiul german, istoria caricaturii se poate considera că începe cu Daniel Nikolaus Chodowiecki (1726-1801), pictorul, portretistul, miniaturistul şi gravorul care a redat prin opera sa, mai ales, scene din viaţa oamenilor simpli. Una dintre caracteristicile definitorii ale caricaturii de aici este reprezentată de influenţa marilor idei filosofice, literare şi artistice ale epocii, corelate şi cu elemente provenind din civilizaţiile slavă şi scandinavă. Printre primele jurnale satirice se numără *Fligende Blätter*, apărut în 1844, la München; *Kladeradatsch* (1848), *Punsch, Simplicissimus* (al cărui titlu s-a inspirat dintr-un roman din timpul războiului de 30 de ani) – cuprinzând caricaturi împotriva lui Napoleon III şi Nicolae I al Rusiei.

Printre primele încercări ale acestei arte în spaţiul rusesc se pot aminti cele legate de crearea, în 1870 a grupului itineranţilor (ambulanţilor) – peredvijniki – care îşi pro-

Parabolă din aceeaşi revistă britanică despre Germania hitleristă şi revizuirea tratatelor încheiate după primul război mondial, folosind povestea Scufiţei roşii şi a lupului cu dinţii ascuţiţi

Theodore Roosevelt din nou subiect de caricatură; de data aceasta este înfățișat aruncând pământ excavat la construirea Canalului Panama peste capitala columbiană

punea formarea gustului estetic al maselor. A trebuit așteptată însă revoluția de la 1905 pentru apariția caricaturii adevărate, prin pensula lui Serghei Șekonin, Ivan Biblin sau Valentin Serov. Prima revistă satirică pare a fi apărut în 1908, purtând denumirea de *Revista caricaturală*. În 1917 caricatura vine și în sprijinul revoluției. Milutin Ceremnîh, împreună cu Victor Deni și Ivan Milutin au fondat revista *Krokodil* (1922), veritabilă „instituție" satirică a regimului. În paginile ei, trei artiști, M. Kuprianov, P. Krîlov și N. Sokolov, realizau desene militante, semnate cu pseudonimul Kukrinski.

Acest gen de caricatură promovat de presa sovietică a fost, la nașterea sa, o veritabilă armă de luptă, pătrunzând mai ales la nivelul maselor analfabete.

La noi, procese

În spațiul românesc, primele caricaturi sunt tipărite de Ion Heliade Rădulescu, care avea, după cum a observat și George Călinescu, o adevărată „vocație a caricaturii". Astfel, în *Curier de ambe sexe*, periodul II, a apărut pamfletul *Domnul Sarsailă*, ilustrat cu 12 desene, cu indicația cronologică 1839-1840. Dintre cele 12 desene, patru desene reproduc viniete de Daumier, gravate în lemn, publicate între 16 noiembrie 1838 și 6 mai 1839, în *Le Charivari* și *La Mode*. Se poate

Unchiul Sam în fața copacului cu fructe, pe care scrie: Hawaii, Canada, Cuba, Florida, Texas, California și Louisiana

presupune că și celelalte provin din aceeași sursă, aparținând însă și altor caricaturiști. Spre deosebire de originalele franceze, care sunt gravate în lemn, ele sunt litografiate în atelierul lui G. Venrich; desenele sunt retipărite în anul 1860.

Primul nostru ziar umoristic s-a intitulat *Țânțarul* (28 februarie-15 august 1859) și a fost publicat sub direcția lui C.A. Rosetti, în colaborare cu N.T. Orășanu. Mai târziu, caricaturile pătrund și în paginile celorlalte ziare. Printre deschizătorii de drum în spațiul românesc se numără caricaturiști de origine străină, precum: H. Trenk (1818-1892), pictor și grafician elvețian, stabilit în 1851 la București, realizatorul unei întregi serii de caricaturi îndreptate împotriva boierimii, găzduite mai ales de paginile lui *Nichipercea* (23 iulie-24 decembrie 1859). Din cauza cenzurii, acest ziar și-a schimbat foarte des numele, apărând cu diverse titulaturi, cum ar fi: *Ghiarele Dracului*, *Coada lui Nichipercea*, *Adio la Nichipercea*, *Coarnele lui Nichipercea*, *Coada Dracului*, *Arțagul Dracului* etc.

Alături de elvețianul Trenk, un alt caricaturist din perioada de început a fost și H. Dembițchi (1830-1906), de origine poloneză. Sosit la București prin anii 1863-1864, Dembițchi și-a publicat desenele în *Asmodeu*, *Daracul* sau *Ghimpele* (1866-1879). În linii mari, caricatura românească rămânea vizibil influențată de cea franceză, făcându-se însă reproduceri și după publicații din alte țări.

A doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX a reprezentat, pentru spațiul românesc, epoca de aur a caricaturii, a presei umoristice, în general. Au existat atunci numai în București aproximativ 300 de reviste satirice. Chiar dacă libertatea presei era prevăzută în legea presei din 1864 și mai târziu în constituțiile din 1866 sau 1923, adesea se întâmpla ca ziarele să apară fără caricatură, *din bunăvoința autorităților*. În consecință, au avut loc și numeroase procese: la 8 iulie 1863 – procesul girantului

revistei *Nichipercea*, V. Niculescu, pentru articolele și gravurile din numerele 18 și 25 ale revistei. În cadrul procesului, avocatul acuzării își arăta „dispreț pentru niște oameni care roșescu a se presenta în societate cu adevăratulu loru nume, ascundându-se sub diferite pseudonime numai spre a satisface un institotu care le este propriu, der perniciosu societății: acela de a vesteji orice faptu care nu este opera loru, a defăima pe toți acei ce se opun tendințeloru loru destructori". Întrebat despre ce dictator și ministru se pomenea în paginile gazetei patronate de el, V. Niculescu a răspuns, ironic, că despre cei din țara lighioalelor. În final, s-a renunțat la toate capetele de acuzare, fiind considerate doar urmarea imaginației caricaturistului și nefăcând referire la persoana domnitorului.

Dar acesta nu a fost deloc un caz întâmplător. Și alte ziare au fost suprimate pentru astfel de motive: *Cicala*, *Șarivari român* (de la numărul 8) etc. Unii din ziariști au făcut și închisoare, cum este cazul lui N.T. Orășanu, închis de cinci ori în timpul lui Al.I. Cuza. Și în perioada domniei regelui Carol I, ziariștii s-au confruntat cu numeroase procese de presă; de exemplu, în 1875, Gh. Dem Teodorescu sau cele zece procese intentate revistei *Furnica* în anul1908.

Printre cei mai importanți caricaturiști români s-au înscris nume sonore ale picturii naționale: Iosif Iser (1881-1958), Camil Ressu (1880-1962), Constantin Jiquidi (1865-1899). Alături de ei trebuie amintit și Ary Murnu (1881-1971), cunoscut mai ales prin caricaturile sale politice, dar și prin cele realizate pentru revistele umoristice picante, în care sublinia frivolitatea femeilor.

De la Furnica la Urzica

Bineînțeles, nu toate persoanele vizate de penelurile

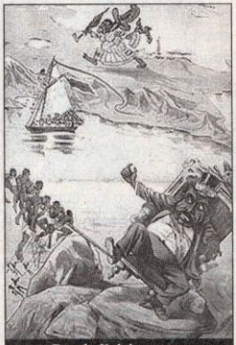

Regele Kalakaua este răsturnat de revolta supușilor, sub „privirile" navei americane Lurline

artiștilor vremii erau mulțumite de această reclamă. Printre ele, Mița Mihăescu, celebra „Mița Biciclista". Era o femeie de o rară frumusețe, dintre ale cărei cuceriri sentimentale se zvonea că făceau parte nume ca: C. Dissescu, N. Grigorescu, O. Goga sau chiar regele Ferdinand, vorbele mergând și mai departe, spunându-se că ar fi fost cerută în căsătorie chiar de regele Manuel al Portugaliei, pe care însă l-a refuzat, rămânând fidelă iubirii pentru dr. Minovici. Cea care, urcându-se pe bicicletă, a stârnit oprobriul întregii protipendade, mai ales feminine, era foarte supărată pe George Ranetti (1875-1928), importantă figură a boemei literare, semnatarul acidelor articole din gazete precum: *Zeflemeaua* (unde a și fost director între 1901-1904), *Moș Teacă* (1899), *Floare Albastră*, *Lupta*, *Epoca*, *Moftul Român*, *Furnica*. Un dialog al timpului îi surprinde indignarea: „Știi cine m-a botezat Mița Biciclista? [...] Porcul de Ranetti, care se lua de toată lumea, nu l-ar mai răbda pământul."

Și nu era deloc singura: N. Fonton, reprezentantul rus în România în perioada 1897-1902, luat în zeflemea, s-a dus la Palat să se plângă. Însă regele Carol I l-a calmat, arătându-i exemplare din aceeași *Furnica* în care și el era batjocorit prin cuvinte și caricaturi, comparativ, mult mai „tăietoare".

Același Thomas Nast despre luptele pentru influență duse în spatele președintelui american, comparate cu cele dintre senatorii romani

Însă nu numai regele nu se simțea vizibil deranjat – Palatul avea nu mai puțin de cinci abonamente la revistă –, ci și actorul Iancu Brezeanu, a cărui reputație de mare băutor se datora aceluiași Ranetti. Deloc înfuriat de situație, Brezeanu continua să-i fie prieten apropiat, petrecând împreună prin cafenelele Bucureștiului.

În perioada regimului comunist, caricatura a suferit și ea constrângerile ideologiei. Circula chiar și o butadă, potrivit căreia *Scânteia* era ziarul puterii, iar *România Liberă* cel al opoziției, deoarece în ultimul devenise celebră, în epocă, rubrica *Una pe zi*, sub semnătura lui Matty Aslan. Iar caricaturile nu vizau viața politică, ci mai ales cotidianul, tinzând spre desen umoristic. După modelul de la răsărit, și în spațiul românesc, caricatura a servit ca armă de înfierare a „putreziciunii burgheze" și a capitalismului degradant. Pentru întreaga perioadă a regimului, revista *Urzica* a reprezentat punctul de referință în presa umoristică. Aceasta a fost înființată de maestrul Aurel Baranga, în 1948, probabil ca o sarcină de partid, pentru că trebuia să avem și noi o revistă umoristică. Printre cei care au contribuit la apariția constantă a revistei îi amintim pe A. Poch, Ligia Macovei, Sadie Rudeanu, Anestin, Avian, Neagu Rădulescu, Iosif Ross etc.

Revista *Urzica* are și ea aventurile ei, relatate, cu mult umor și bunăvoință, de către domnul Albert Poch. Astfel, la chioșcurile de ziare revista se vindea cu coperta din spate în față, deoarece aceasta prezenta un desen plin, umoristic, mai percutant. La moartea lui Stalin, în 1953, revista trebuia să apară alb-negru și să prezinte și ea durerea poporului român. Soluția, după nenumărate încercări, a venit prin faptul că revista s-a hotărât, ca omagiu, să facă suprema sa jertfă, să se sacrifice un număr din *Urzica*.

Și acestea nu sunt singurele întâmplări din istoria revistei; de exemplu o caricatură ce prezenta un cap de cal, ținând în copită o farfurioară, iar în cealaltă cafeaua, din care sorbea cu satisfacție, a stârnit reacția autorităților. Bineînțeles că desenul satiriza celebrul nechezol, preparat din ovăz, de aici asocierea.

După 1989 situația s-a schimbat, evantaiul publicațiilor din domeniu crescând simțitor (*Moftul român*, *Aspirina săracului etc.*), lider în domeniu rămânând *Academia Cațavencu*, *Canard Enchaîné* (Canarul în colivie) sau *Mad Magazine*.

Nu putem încheia prezentarea noastră decât în spirit umoristic, cu motto-ul domnului Poch: „Caricatura-i lucru mare, dacă-i tare." ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 10 februarie 2004, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

Concursul nu are talon.

– În ce zi a anului 1950 a făcut Robert Schuman Declarația ce a marcat începutul procesului de integrare europeană și care, din 1985, a devenit „Ziua Europei"?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna noiembrie 2003 este:

Septembrie 1886-mai 1887

Premiul de un abonament pe un an la revista *Magazin istoric* a fost câștigat de **Dragomir Vasilica,** din **Sibiu.**

Abonamentul se efectuează începând cu luna iulie 2004.

ALBUM ISTORIC

Regina Victoria: Fiul meu, stai liniştit, nu îţi voi plăti cele 50.000.000 lire sterline pe care le ai datorie. Dar pe ce ai putut cheltui atâta?
Prinţul de Wales: Oh, mamă!
(caricatură de Moloch, apărută în publicaţia franceză *La silhouette,* din 24 mai 1891)

Un desen ce prefigurează o caricatură, din secolul XVI, înfăţişând starea lumii. Un tiran înarmat călăreşte poporul, figurat ca un măgar; în spatele lui călăreşte Avariţia, ce jupoaie de viu bietul animal; în faţa lui se află Raţiunea şi lângă ea Justiţia, cu picioarele legate; doar Cuvântul Domnului mai este liber, menţinând speranţa

Politica italiană, așa cum era văzută de francezi
în ianuarie 1888

Copilul teribil al Europei, kaiserul, defilează prin fața celorlalte
state europene
(caricatură din revista new-yorkeză *Puck,* din 18 octombrie 1893)

O înțelegere franco-rusă, absolut necesară pentru fragilul echilibru european, amenințat de Tripla Înțelegere (Germania, Austro-Ungaria și Italia)

Idee reluată și într-o caricatură olandeză:
Președintele Franței, Felix Faure, către ursul rusesc: Strânge-l un pic mai tare

Vărul Fritz era un vodevil foarte popular la Praga la sfârșitul secolului XIX. Cocoțat pe un scaun pe care scrie *Puterea cuvântului,* kaizerul Wilhelm II, care nu măsura decât 1,65 m, exclamă:
Nu am crezut că sunt atât de înalt

Francezul: Dumnezeule, ce bun este!
Rusul: Este delicios!
Germanul: Delicios pe naiba; mie mi se face deja rău de la inimă!
(caricatură din publicația cehă *Humoristicke Listy,* 20 octombrie 1893)

Exclusivitate

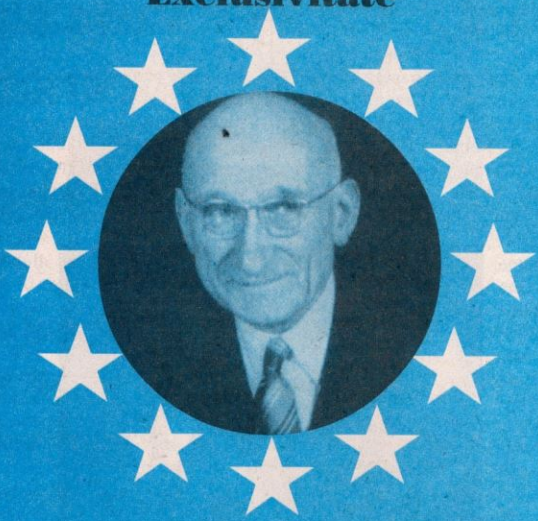

ROBERT SCHUMAN, UN OM, UN PLAN

Prof. univ. dr. JEAN-CLAUDE ALLAIN (Paris)

În 2004 Uniunea Europeană a Celor cincisprezece va creşte la 25 de state membre, apoi se vor integra şi alte ţări care, ca şi România, şi-au înaintat candidatura la aderare. Această organizaţie comunitară a spaţiului geografic european a luat naştere printr-un proces lent şi lung. Ea şi-a avut profeţii ei (în vremea când nu era decât un vis), precum poetul francez Victor Hugo, care doar îşi imagina Statele Unite ale Europei; apoi precursorii ei, atunci când responsabili politici au lansat oficial ideea, precum ministrul francez al Afacerilor Externe Aristide Briand, care propunea în faţa Societăţii Naţiunilor în 1929 să se instituie un fel de „legătură federală" între state şi să trateze împreună criza economică de care sufereau; în sfârşit, fondatorii ei, când conjunctura politică internaţională şi noile mentalităţi, de după al doilea război mondial, au permis să se înceapă construcţia europeană efectivă.

Robert Schuman – ca şi partenerii săi, germanul Konrad Adenauer sau italianul Alcide de Gasperi – face parte dintre cei din urmă. Toţi voiau să imprime un nou curs istoriei europene, substituind vechilor rivalităţi agresive o apropiere mutuală, prin aducerea la un numitor comun a unor interese divizate. Începutul acestei căi care este integrarea europeană a fost marcat de Robert Schuman, pe atunci ministru al Afacerilor Externe, în „Declaraţia din 9 mai 1950", care anunţa prima organizaţie comunitară. Consiliul Europei a consacrat la Milano, în 1985, caracterul ei simbolic, făcând din 9 mai „Ziua Europei".

Cum să explicăm acest angajament european al lui Robert Schuman, care s-a dovedit decisiv pentru Europa?

La data aceea, avea aproape 40 ani de viaţă publică; altfel împlinea 64. Era născut în iunie 1886, la Clausen, cartier al oraşului Luxemburg, în care i se stabiliseră părinţii, un loren născut în departamentul francez Moselle şi o luxemburgheză prin naştere, ambii deveniţi cetăţeni ai Reich-ului, după anexarea Lorenei, în 1871. Robert s-a născut deci german, în Luxemburg, dintr-un tată de origine franceză. Această situaţie de început face din el un om al frontierelor supuse fluctuaţiilor din raporturile franco-germane; ceea ce este adesea subliniat ca fiind determinant pentru percepţia sa politică asupra gestionării acestor raporturi.

Cu Jean Monnet (în stânga), un alt artizan al Europei unite

A urmat învăţământul primar, secundar (Metz) şi universitar (Bonn, München, Berlin şi Strasbourg, unde îşi susţine licenţa în drept, în 1912), apoi îşi va deschide un cabinet de avocatură la Metz. De-a lungul acestei instrucţii, şi-a revelat excelenţa resurselor intelectuale (diplome obţinute întotdeauna cu cea mai înaltă menţiune, *summa cum laude*) şi, în acelaşi timp, a făcut alegerea spirituală definitivă: catolicismul militant în domeniul social. Participarea lui activă la manifestaţiile catolice este de atunci remarcată şi i se întrevede o carieră politică în cadrul partidului catolic german (*Zentrum*), când, în 1914, izbucneşte războiul.

Amprenta bilingvismului

Reformat din motive de sănătate, nu va fi mobilizat în armata germană decât pentru câteva luni (până în iulie 1915), într-un serviciu auxiliar non-combatant. Până aici deci, orizontul său este german şi loren (în cadru german); nu cunoştea, sau cunoştea prea puţin, Franţa care, din noiembrie 1918, reia, sub suveranitatea sa, Mosella.

Stăpânirea limbilor franceză, germană şi a dialectului loren, instalarea sa la Metz, neangajarea în naţionalismul german, absenţa trecutului de combatant, grija de a apăra interesele particulare ale lorenilor (mai ales religioase) şi competenţele sale juridice sunt tot atâtea raţiuni care îi explică ascensiunea politică, dar... în Franţa. La alegerile din octombrie 1919, este ales deputat de Mosella pe o listă a Uniunii republicane lorene, care coagula formaţiuni politice catolice (numele său strânge aproape două treimi din voturi). Va fi apoi constant reales sub a III-a Republică, sub a IV-a Republică, din 1945 în 1956, şi la începutul celei de-a V-a Republici, în 1958.

În perioada interbelică, deputatul Schuman participă activ la lucrările Parlamentului, fiind membru în comisiile legislativă, de finanţe şi mai ales pentru Alsacia-Lorena (o va conduce din 1929 până în 1936). Loren şi catolic, el se străduieşte să-i faciliteze reinserţia, fără o ruptură brutală, în sistemul administrativ francez, păstrându-i specificitatea de regiune frontalieră şi regimul confesional, în condiţiile când cele două particularităţi ale istoriei politice franceze sunt tocmai tradiţia centralizatoare, care cere o legislaţie naţională uniformă, şi controversele religioase de dinainte de război.

R. Schuman apără, de exemplu, bilingvismul francez şi german în şcoală, atât de dragul tradiţiei, cât şi pentru a facilita angajarea atât de o parte, cât şi de cealaltă a frontierei. El susţine menţinerea regimului de concordat (recunoscând bisericilor un statut oficial şi remunerat, în administraţia civilă), stabilit de Bonaparte, păstrat de Imperiul german şi pe care guvernul de stânga, de după alegerile din 1924, voia să-l suprime, pentru a aplica legea separării Bisericii de Stat (1905). Vigoarea manifestaţiilor ostile îl va determina să renunţe

şi să lase acestei regiuni statutul său religios de excepţie, păstrat până azi. Apărarea unei specificităţi regionale nu-l determină totuşi pe R. Schuman să urmeze curentul autonomist alsacian din anii '30, care ameninţă unitatea naţională. El se fereşte de extreme şi caută un compromis paşnic.

Citind „Declaraţia din 9 mai 1950"...

Astfel, dacă nu acceptă principiul laic de a exclude din viaţa publică biserica romană, dacă doreşte un nou concordat – şi va purta între 1952 şi 1956 negocieri oficioase, infructuoase, cu Vaticanul –, susţine, în numele libertăţii şi egalităţii, orice politică şcolară care să recunoască existenţa învăţământului particular – a se înţelege catolic – şi accesul la el al familiilor modeste, prin atribuirea de burse de studii secundare sau de alocaţii şcolare, independent de tipul de şcoală ales de părinţi. Aceste lucruri vor fi consacrate în 1951, aşa cum cerea Mişcarea Republicană Populară (M.R.P.), căreia el îi era unul dintre lideri.

Proiectele doctrinare nu-i surâd

Franţa nu a avut niciodată un partid politic ataşat unei confesiuni religioase (spre deosebire de Germania, unde există *Zentrum*, C.D.U.). Catolicii se împart, urmându-şi opţiunile sociale şi economice, între formaţiunile de dreapta şi de centru. În 1919, R. Schuman s-a raliat Federaţiei republicane, conservatoare, şi nu a părăsit-o decât în 1932, pentru a se alătura Partidului democrat popular, creat în 1924, şi mai manifest catolic în direcţia şi referinţele sale doctrinare. M.R.P. este moştenitoarea lui directă de după război, iar R. Schuman alesul ei din 1946. În acest partid, aproape mereu indispensabil formării unei coaliţii guvernamentale sub a IV-a Republică, omul politic îşi va urma cariera ministerială din 1946 până în 1952 (la Finanţe, apoi ca şef al guvernului, între noiembrie 1947 şi iulie 1948, şi mai ales la Afacerile Externe, din iulie 1948 până în decembrie 1952), apoi în 1955 (în fruntea Justiţiei). Totuşi, prima sa intrare în guvern avusese loc în 1940, în calitate de subsecretar de Stat pentru refugiaţi, şi i se va reproşa în 1945 de a fi votat la 10 iulie în favoarea atribuirii puterilor constituante mareşalului Pétain (ca şi cvasitotalitatea parlamentarilor) şi de a fi rămas în funcţie până la 17 iulie (înainte de a fi arestat de germani, în septembrie); el s-a justificat şi a beneficiat de sprijinul generalului de Gaulle.

Trecutul politic şi parlamentar al lui R. Schuman nu indică deci nici o aplecare specială spre politica externă. El este un om al păcii, care aprobă orice acord ce pare să o garanteze, ca acordurile de la Locarno (1925), care stabilizează frontierele occidentale ale Germaniei, sau chiar cel de la München (1938), care consacră, de frica războiului, politica hitleristă de forţă în privinţa Cehoslovaciei. Dar este departe de a fi singurul cu această atitudine! Chiar înainte de 1933 nu-l vedem nici militând în favoarea apropierii franco-germane, nici comentând proiectul Briand de uniune europeană.

...şi, în calitate de ministru de Externe, semnând actul de naştere al Alianţei Nord-Atlantice

Această absență de proiecte doctrinare precise este în fond un avantaj, permițându-i o analiză realistă a problemelor și adoptarea de soluții suple și conciliante.

O prezență de patru ani și jumătate la Quai d'Orsay, sub opt guverne succesive, până în 1952, îi asigură continuitatea în acțiuni, dar nu întotdeauna și o posibilitate de rezolvare; așa vor sta lucrurile în cazul dosarelor de decolonizare (pe care o consideră indispensabilă) a Indochinei, Tunisiei și Marocului. Dar, în condițiile de urgență de la începutul războiului rece, el este chemat să susțină pentru politica franceză orientări care se vor dovedi durabile, dacă nu decisive, pentru Europa.

Aristide Briand, un precursor

Încă de la preluarea funcției, Robert Schuman trebuie să se pronunțe asupra propunerii formulate la Haga de mișcările europene, de a crea o adunare interparlamentară europeană. Predecesorul său, Georges Bidault, îi era favorabil. El îi urmează și supune acest proiect Consiliului miniștrilor celor cinci state membre ale pactului defensiv al Uniunii Occidentale (pactul de la Bruxelles, 1948); opțiune crucială, pentru că el transformă această inițiativă privată într-o mișcare interguvernamentală. Consiliul Europei, instaurat prin Tratatul de la Londra (4 mai 1949) și care își va avea sediul la Strasbourg (ceea ce nu poate decât să-i fie pe plac lui Schuman), va cuprinde un comitet de miniștri și o adunare consultativă, în care delegațiile naționale vor fi desemnate după plac de statele membre, un compromis propus de R. Schuman, care vedea în această creație fermentul unui viitor spirit european.

La centenarul nașterii, în 1986, cancelarul Helmut Kohl îl omagiază

Europa Celor șase ia startul

În paralel, el era confruntat cu alte proiecte economice și strategice, legate de tensiunile războiului rece (criza Berlinului, 1948-1949, războiul din Coreea, iunie 1950). Statele Unite vor și impun o organizație a Europei occidentale, economică și strategică. Fără a fi urmărit în detaliu negocierile, R. Schuman semnează, la 4 aprilie 1949, Tratatul de Alianță al Atlanticului de Nord și îl justifică în fața opiniei publice franceze.

Proiectele de asociere economică de care se ocupă în 1948 privesc o uniune vamală franco-italiană (în martie 1949 un tratat o va consacra; ratificarea lui va fi respinsă în 1951), apoi extensia sa la țările din Benelux (Finebel), pe care o propunere britanică de uniune monetară europeană (martie 1950) o face abandonată. Opoziția mediilor economice e foarte vie și R. Schuman conchide că reușita unui proiect de asociere va depinde mult de anunțarea sa ca o surpriză. Trebuie de asemenea rezervat un loc R.F.G., într-un cadru care să depășească simplul dialog franco-german, fie el chiar fundamental.

Acest efect mediatic este realizat prin Declarația de la 9 mai 1950, pregătită în cea mai mare confidențialitate și aprobată chiar în acea dimineață de Konrad Adenauer. R. Schuman propune „să se plaseze întreaga producție franco-germană de cărbune și de oțel sub o Înaltă Autoritate comună",

instituție ce va rămâne deschisă altor „țări ale Europei". El își însușește o idee a colaboratorului său Jean Monnet, încrezându-se în eficacitatea unei instanțe *supranaționale*, pentru a gira un sector economic precis și care are deja experiența transporturilor maritime aliate în 1918. Calea de integrare prin delegare parțială a suveranității către un organism comun este deschisă când *Comunitatea europeană a cărbunelui și oțelului* (C.E.C.A.) este instituită prin tratatul de la Paris, din 18 aprilie 1951, între Franța, Germania, Italia și Benelux: Europa Celor șase pornise.

Se putea aplica această procedură pentru reînarmarea Germaniei? Se trecea de la economicul măsurabil la politicul pasional; René Pleven propune în octombrie 1950 o comunitate europeană de apărare (CED), asociată unei organizații politice comune, dar tratatele de la Bonn și de la Paris din 1952, care le prevedeau, vor fi respinse de Adunarea Națională Franceză, mult după plecarea lui R. Schuman. El deplânge (în august 1954) situația și se va resemna greu cu pasul înapoi pe care el îl consideră a fi transformarea Uniunii Occidentale din 1948 în Uniune a Europei Occidentale (U.E.O.). În revanșă, pe filieră economică și urmând metoda Monnet, Schuman va vedea constituindu-se, în 1957, prin tratatele de la Roma, două alte comunități economice sectoriale, Comunitatea Economică Europeană (C.E.E.) și Comunitatea Europeană a Energiei atomice (C.E.C.A. sau Euratom, cum i se mai spune).

Contribuția sa la declanșarea procesului concret al construcției europene este deci fundamentală; ea este consacrată prin posturile de președinte care i se încredințează la Mișcarea europeană (1956-1961) și în Parlamentul de la Strasbourg (1958-1960). Schuman nu vede cu ochi buni sfârșitul celei de a IV-a Republici, întoarcerea lui de Gaulle și noua Constituție; această mutație, fără a suscita o veritabilă opoziție, îl neliniștește, cu toate că intrarea în vigoare a tratatelor de la Roma nu era amânată. Începând din 1959, starea lui de sănătate se deteriorează puternic și, în septembrie 1963, moare. ■

În românește de
Florentina DOLGHIN

CRONOGRAM

ÎN ACEST AN, AL. I. CUZA
A FOST ALES DOMN PRIN
VREREA POPORULUI.

Adunând literele care au valoare de cifre romane din textul de mai sus, veți afla anul când a fost ales Cuza domn.

Gheorghe BRAȘOVEANU

EDITURILE ALL

Istoria românilor, 3 vol.
Constantin C. Giurescu
Preț 889.000 lei

Comandați aceste cărți și alte apariții ale editurilor ALL și beneficiați de o reducere de 10%/titlu și taxe poștale gratuite - bd. Timișoara nr.58, sector 6, cod 061317, București sau C.P. 12 107, București; tel. 021/402 26 00; fax 021/402 26 10; e-mail: comenzi@all.ro; www.all.ro

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Pavel Mocanu – DOCUMENTE DIPLOMATICE PORTUGHEZE DIN SECOLELE AL XVIII-LEA ŞI AL XIX-LEA PRIVITOARE LA ŢĂRILE ROMÂNE**
Editura Meteor Press, Bucureşti, f.a., 87 pp.

● **Adrian Pop – TENTAŢIA TRANZIŢIEI. O ISTORIE A PRĂBUŞIRII COMUNISMULUI ÎN EUROPA DE EST**
Editura Corint, Bucureşti, 2002, 414 pp.

● **ARHIVELE TOTALITARISMULUI**
Anul XI, nr. 38-39, 1-2/ 2003, 190 pp.

● **PLURAL. 3(19)/2003. CULTURE & CIVILIZATION. HOT BLACK INK. MODERNIST IDIOSYNCRASIES: URMUZ-MATEIU-BLECHER-FONDANE-NAUM**
Fundaţia Culturală Română, Bucureşti, 2003, 242 pp.+ 15 pl.

● **IDENTITATE NAŢIONALĂ ŞI SPIRIT EUROPEAN. ACADEMICIANUL DAN BERINDEI LA 80 DE ANI**
Editura Enciclopedică, Bucureşti, f.a., 733 pp.

● **Constantin Ionete – CLASA POLITICĂ POSTDECEMBRISTĂ**
Editura Expert, Bucureşti, 2003, 266 pp.

● **Lucian Leuştean – ROMÂNIA ŞI UNGARIA ÎN CADRUL „NOII EUROPE" (1920-1923)**
Editura Polirom, Iaşi, 2003, 268 pp.

● **Petre Pandrea – CĂLUGĂRUL ALB** (cuvânt înainte de **Victoria Dragu-Dimitriu,** ediţie îngrijită de **Nadia Marcu-Pandrea)**
Editura Vremea, Bucureşti, 2003, 350 pp.

● **Mihai Gabriel Popescu, Ştefan Ion Ghilimescu – DINASTIA CIORĂNEŞTILOR (FIŞE MONOGRAFICE ŞI BIBLIOGRAFIE)**
Editura Bibliotheca, Târgovişte, 2000, 225 pp.

● **Arhim. Veniamin Micle – CUVIOSUL CHIRIAC RÂMNICEANU, MONAHUL ISIHAST**
Sfânta mănăstire Bistriţa, Eparhia Râmnicului, 2003, 390 pp.

● **Gheorghe Zbuchea – ROMÂNII TIMOCENI. SCURTĂ ISTORIE** (bilingvă)
Editura Mirton, Timişoara, 2002, 183 pp.

● **Ileana Silveanu – CĂRĂRILE SPERANŢEI. DESTINE ALE REZISTENŢEI ANTICOMUNISTE DIN BANAT.**
Editura Marineasa, Timişoara, 2002, vol.III-156 pp., vol. IV-255 pp.

Bătălia din 10 ianuarie 1475

DE CE LA SUD DE VASLUI?

CONSTANTIN REZACHEVICI

S-a scris mult despre bătălia de lângă Vaslui, din 1475, prima înfruntare de proporţii a lui Ştefan cel Mare cu Înalta Poartă, astfel că reconstituirea ei istorică a început să ia calea legendei. Puţini dintre autori au fost la faţa locului şi încă mai puţini au izbutit să identifice corect locul.

Într-o interesantă călătorie pe urmele marelui Ştefan, am vizitat amănunţit întreaga zonă de la sud de Vaslui, într-o zi de noiembrie 2003. Am înţeles încă o dată că afirmaţiile istoricilor ce descriu bătălii din birou, pe o hartă oarecare, sunt adesea rupte de realitate. În cazul bătăliei de lângă Vaslui, nici vorbă de vreo „strâmtoare" între dealuri cu versante abrupte, de o „cursă" sau „ambuscadă" organizată de Ştefan. Dimpotrivă, porţiunea cea mai „strâmtă" a luncii Bârladului, între Dealul Timotei şi partea de sud a Dealului Muntenilor, măsoară aproape 2 km, iar zona principală a luptei a fost mai la nord, aproape de vărsarea râului Racova în Bârlad, unde lunca acestuia din urmă, între Dealul Paiului şi cel al Muntenilor, are cam 2,5-3 km. E adevărat că aceste dealuri erau pe atunci împădurite, dar versantele lor sunt domoale, putând fi cu uşurinţă urcate. Iar apa Bârladului, prin stânga căreia trecea drumul spre Vaslui, nici măcar nu e amintită ca jucând vreun rol în relatările referitoare la bătălie. Ea putea fi trecută uşor, chiar cu piciorul.

Altceva l-a determinat pe Ştefan să aleagă tocmai aici locul de înfruntare a unei oşti otomane, mult superioară numeric.

Chipul lui Ştefan cel Mare (detaliu de pe o broderie religioasă)

Curtea domnească de la Vaslui, pe care a construit-o din piatră chiar Ştefan cel Mare, înzestrând-o în 1490 cu o biserică de zid, a fost, după 1464, reşedinţa de ţinut favorită a domnului. De aici, aproape de centrul Moldovei istorice, supraveghea Ţara de Jos, cu direcţiile strategice spre Transilvania, prin Pasul Oituz, spre Ţara Românească în sud şi spre Bugeacul şi litoralul pontic, la răsărit. La mijlocul veacului XVII palatul curţii era încă în picioare. Din această curte domnească, din 1470 până în 1474, Ştefan şi-a pregătit toate campaniile în Ţara Românească.

Amintirea Crasnei

La 28 noiembrie 1474, Ştefan se afla în „oppido nostro Vaslui", adică la curtea domnească fortificată (oraşul era neîntărit, după solii poloni care l-au vizitat aici pe domn în prima parte a anului), de unde scria Papei Sixt IV că „suntem pururea gata a ne război cu toată râvna şi îndemnul inimii în folosul Creştinătăţii". La acea dată hotărâse deja locul din vecinătate unde urma să oprească pe năvălitorii otomani. De ce aici şi nu în altă parte, pe lungul drum de la hotarul de sud până la Suceava?

Dincolo de cunoașterea împrejurimilor Vasluiului, trebuie să fi fost și altceva care a înclinat balanța spre alegerea acestui loc. Nu s-a relevat că de fapt *zona hotărâtă de Ștefan cel Mare pentru bătălie se afla aproape în același loc în care tatăl său, Bogdan II, a învins oastea polonă ce aducea la domnie pe Alexăndrel (Alexandru II) în 1450*. Această din urmă luptă e cunoscută sub numele de bătălia de la Crasna (5-6 septembrie 1450), după satul, câmpia și apa cu același nume (care se varsă în Bârlad la sud-est de Vaslui), iar cea purtată de Ștefan – drept bătălia de la Vaslui.

Aparent, două locuri diferite. În realitate, cele două lupte s-au dat în aceleași locuri. Numai că, în vreme ce la 1450 polonii veneau dinspre nord, de la Vaslui spre Crasna, trecând prin codrul de la sud de pârâul Lipovăț, ce în parte mai există și astăzi, în care, și dincolo de care (la marginea câmpiei de lângă satul Crasna), au fost loviți și învinși de oștenii lui Bogdan II, în 1475, turcii veneau dinspre sud, au trecut prin aceste locuri, îndreptându-se către nord, spre Vaslui, fiind zdrobiți de oștenii lui Ștefan între oraș și pârâul Lipovăț. Altfel spus, cele două locuri de luptă, de la 1450 și 1475, se află unul în prelungirea celuilalt, de o parte și de alta a pârâului Lipovăț.

În 1450, Ștefan, asociat la domnie și însoțindu-și peste tot tatăl, avea circa 11-12 ani. Biruința lui Bogdan II l-a impresionat, fără îndoială. Învățămintele ei le-a aplicat însă diferențiat, în funcție de adversari. Dacă în luptele cu polonii din 1450 și 1497 tatăl și fiul au folosit ca element tactic principal codrul, mai precis marginea acestuia dinspre câmpie, la 1475 Ștefan s-a bazat, ca element de teren, pe marca mlaștină de la sud de Vaslui. Întreg câmpul de luptă de la nord de codrul Lipovățului (vărsarea pârâului Lipovăț în râul Bârlad) și până la vărsarea Racovei în Bârlad era de fapt o mlaștină. Drenată, cu pâraiele care o străbăteau canalizate, ea există, parțial, și astăzi, ca o câmpie acoperită mereu de o iarbă bogată, dovada existenței unor izvoare subterane, între dealurile Munteni, Paiului și Timotei, fiind un loc obligatoriu de trecere pentru oastea otomană, care, pe urmele lui Ștefan, se îndrepta spre Vaslui, pentru a urma apoi, desigur, calea spre Roman, Fălticeni, Suceava. Nicăieri, pe acest drum, nu există un alt loc mai propice pentru a înfrunta o mare armată otomană.

De la Skodra la Vaslui

În veacul XV, turcii, majoritatea călăreți, nu luptau iarna. Campaniile lor în Europa aveau loc numai atunci când găseau iarbă pentru cai, de obicei între Sf. Gheorghe (23 aprilie) și Sf. Dumitru (26 octombrie), iar în ianuarie 1475, tătarii crâmleni, care luptau în orice anotimp, nu erau încă supușii Porții. Apoi oastea otomană care a atacat Moldova în iarna 1475 nu fusese inițial destinată acestui scop, astfel că, în chip neobișnuit, era condusă de beylerbeyiul Rumeliei (partea europeană a imperiului) Suleiman Hadâmbul (Eunucul). Ea venea de la asediul cetății albaneze Skodra (Shköder, Iskenderia, Scutari), apărată de la 15 iulie 1474 de albanezii și veneția nii conduși de Antonio Loredano. O

Biserica Sf. Ioan din Vaslui; vedere dinspre nord-vest

mare frescă din Palatul Dogilor din Veneția datorată lui Paolo Veronese ilustrează tocmai luptele din preajma acestei cetăți, de mare însemnătate strategică pentru venețieni.

Pe neașteptate însă, la 28 august 1474, Mehmed II a pus capăt asediului. Marea oaste a Rumeliei, care țintea în final Italia, a fost îndreptată spre Moldova.

La 31 ianuarie 1474, din Raguza, regele Matiaș Corvin fusese anunțat despre zvonul că Suleiman Hadâmbul va fi trimis să cucerească cetatea Scutari și apoi Moldova, al cărei domn atacase Țara Românească, supusă sultanului, după care s-a spus că Ștefan ar fi fost informat despre aceasta prin sârbi și brașoveni.

În realitate, motivul *imediat* al trimiterii întregii oști rumeliote asupra Moldovei nu ne este cunoscut. Relatările vremii, dar mai ales istoricii, au formulat doar păreri și ipoteze. E greu însă de crezut că asediul Skodrei s-ar fi întins prea mult, nemulțumind pe sultan, de vreme ce dura numai de o lună și jumătate, ceea ce pe atunci nu reprezenta pentru turci un asediu îndelungat. Nici neplata tributului nu justifica o asemenea hotărâre intempestivă.

Ștefan nu mai plătea tribut, se pare, încă din 1471, sigur din 1473. Ocuparea Chiliei insulare – Licostomo (cea de pe malul moldovenesc al Dunării a construit-o chiar Ștefan în 1479) – avusese loc în ianuarie 1465 și nu declanșase vreun conflict cu domnul muntean Radu cel Frumos, supusul sultanului, pentru simplul fapt că acesta nu stăpânise Chilia. Ștefan luase cetatea de la garnizoana maghiară, pe care în trecut o acceptase chiar tatăl său. Nu știm nici măcar dacă Ștefan cel Mare a declanșat conflictul cu Radu cel Frumos în februarie 1470, cum se crede de obicei, sau doar a răspuns unui atac al domnului muntean, susținut de turci, cum îmi pare mai probabil, deoarece în vara aceluiași an, atacat din nou de Radu, Ștefan este cel care cere regelui Poloniei Cazimir IV să mijlocească pacea cu domnul muntean, ceea ce regele s-a grăbit să facă, temându-se că domnul Moldovei va fi învins.

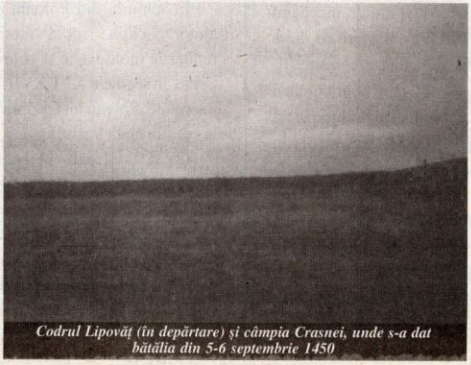

Codrul Lipovăț (în depărtare) și câmpia Crasnei, unde s-a dat bătălia din 5-6 septembrie 1450

Și în 1471, Ștefan se afla în situația de a răspunde atacurilor lui Radu, care, în plus, ridica în vară o fortificație pe malul stâng al Siretului, lângă confluența acestuia cu Buzăul, obligându-l pe domnul Moldovei să ridice și el în fața ei o întărătură și să ceară din nou regelui Poloniei să intervină pe lângă Radu cel Frumos pentru menținerea păcii. Abia în 1473, când Mehmed II se afla pe Eufratul Superior, pentru a-l înfrunta pe șahul turcoman Uzun Hasan, s-a hotărât Ștefan nu doar să răspundă atacurilor lui Radu cel Frumos, ci chiar să-l înlocuiască cu Basarab cel Bătrân Laiotă. *Îndepărtarea din scaun a unui domn numit de sultan însemna însă război deschis cu Înalta Poartă.*

De la sfârșitul lui 1473 până la sfârșitul lui 1474, Radu cel Frumos a mai fost reinstaurat de trei ori în Țara Românească de către turci, ultima dată, în noiembrie sau decembrie 1474, de către Suleiman Hadâmbul, în drum spre Moldova. Basarab cel Bătrân Laiotă se refugiase, după 20 octombrie 1474, alături de Ștefan cel Mare, aducându-i, desigur, știri despre armata otomană, care, străbătând Bulgaria, se apropia atunci de

hotarul Țării Românești. Cronicarul polon Jan Długosz afirmă că după ocuparea Țării Românești, sultanul i-ar fi cerut lui Ștefan predarea Cetății Albe și a Chiliei și tributul restant, iar turcii Neșri și Ahmed Kemal Zade spun că îi pretinsese doar aducerea personală a tributului, înainte ca Suleiman Pașa să ridice asediul Skodrei.

Dincolo de aceste contradicții, atacul asupra Moldovei a fost hotărât cel târziu în august 1474. Deși Mehmed era neliniștit că cetatea Skodra nu fusese cucerită, scria Solakzade Mehmed Hemdemi, „fiind nevoie însă de expediție împotriva Moldovei, problema cetății Ischenderia [Skodra – *n.a.*] a fost amânată".

Laiotă Basarab, aliatul lui Ștefan cel Mare

Inamicul și „aliații"

Suleiman Hadâmbul a înaintat neobișnuit de încet, trebuindu-i patru luni și jumătate ca să ajungă la Vaslui (28 august 1474-10 ianuarie 1475). Avea cea mai numeroasă armată din Europa acelei vremi. Majoritatea izvoarelor, începând chiar cu relatarea lui Ștefan cel Mare de după bătălie, vorbesc de 120.000 de oameni, cuprinzând și pe cei 17.000 de oșteni conduși de Radu cel Frumos. Cifra însă nu trebuie luată *ad-litteram*, după obiceiul timpului ea exprimând noțiunea de oaste uriașă. O astfel de mulțime era greu manevrabilă, dificil de cantonat și hrănit. Tocmai aceasta a speculat Ștefan cel Mare, ale cărui efective numărau în jur de 40.000 de oameni, cifră referitoare la „oastea cea mare", statornicită din timpul său și până după mijlocul secolului XVII. Erau cuprinși în ea până la 12.000 de curteni din ținuturi, boierii cu cetele lor și garda domnească, alcătuind, după izvoarele vremii, „oastea" ca atare (categoriile pe care le-am numit „cu obligații militare permanente"). Restul erau țărani, folosiți pentru pustiirea ținuturilor pe unde urma să treacă invadatorii, pregătirea fortificațiilor și a taberelor, dar care, la nevoie, fiind îndeosebi călăreți arcași, luau parte și la lupte.

Din exterior, Ștefan n-a avut nici un ajutor. Matiaș Corvin nu i-a acordat nici măcar o cetate de adăpost în Ardeal, în cazul în care ar fi fost înfrânt, cum îi ceruse domnul Moldovei la începutul lui ianuarie 1475, luând în calcul, lucid, și această posibilitate. A îngăduit doar secuilor să-l ajute. Ca atare, după relatările vremii, la bătălia de lângă Vaslui au participat 5.000 de secui, iar la Buda se știa că „nici unul n-a îndrăznit să fugă de frica tăierii capului".

Despre 1,800 de unguri ardeleni pomenește doar o relatare de la Turda, dar nu e confirmată de alte izvoare ale vremii.

În schimb, din Polonia nu a venit nici un ajutor. Nici un izvor al vremii nu îl pomenește, relatările moldovene și polone care-l amintesc târziu, în secolele XVI-XVII, fiind doar adăugiri interesate. Polonii lui Cazimir IV nu au luat parte la bătălia de la Vaslui!

Ca și tatăl său, la 1450, după o veche strategie românească, Ștefan a atras inamicul până în zona Vasluiului, desigur, pentru a-l slăbi și a încerca să egalizeze șansele înfruntării. De la hotarul de sud al Moldovei, turcii au fost hărțuiți fără răgaz. Totul a fost pustiit în calea lor. ■

(Va urma)

VLAD ȚEPEȘ ȘI ȘTEFAN CEL MARE: PRIETENI SAU DUȘMANI?

RADU CÂRCIUMARU

Am urmărit în episodul trecut cum și în ce context s-a produs apropierea dintre Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. Să vedem, în continuare, cum a evoluat relația celor doi voievozi, după ce au urcat pe tronul Țării Românești și, respectiv, pe cel al Moldovei.

Nu excludem cu totul din discuția de față ipoteza recunoștinței pe care Țepeș i-o datora lui Ștefan, pentru refugiul oferit de tatăl său într-un moment de restriște, dar, plasată în cadrul acestor tumultuoase evenimente, ea nu putea juca un rol esențial.

Din luna noiembrie 1456, Țara Românească devenea plătitoare de tribut Porții și, în pofida acestui fapt, în aprilie 1457 fiul lui Bogdan II primea un ajutor de 6.000 oameni pentru a intra în Moldova. Vlad Țepeș nu participa nici la campanie și nici la încoronarea domnului pe Câmpia de la Direptate. Probabil că nu dorea, deocamdată, ca numele să-i fie legat de un eveniment ce putea fi interpretat ca o acțiune îndreptată împotriva Imperiului otoman.

Dincolo de toate aceste supoziții, gestul voievodului muntean are o importanță covârșitoare, el fiind piatra de temelie pentru începutul celei mai importante domnii a Evului Mediu românesc. Paradoxal, în perioada următoare, interesele celor doi domnitori vor lua direcții diferite. Lipsa unui plan politic unitar al Moldovei și Țării Românești ar putea să surprindă, dar nu trebuie omis faptul că fiecare stat se confrunta, în intervalul 1456-1459, cu probleme interne specifice. Vlad Țepeș va purta în perioada imediat următoare o politică agresivă, cu scopul de a-și asigura, prin forță, sprijinul elementelor boierești. În acest răstimp, Ștefan cel Mare a preferat alegerea căii de mijloc, ca modalitate de atragere a marii boierimi, partizana alianței cu Polonia.

Între statele românești nu este atestată, totuși, o corespondență diplomatică, în adevăratul sens al cuvântului. Cauza ar putea fi atitudinea Moldovei, ce dorea să rămână, pentru moment, mult mai

departe de realitățile antiotomane și mult mai aproape de cele polone, fapt evidențiat și de semnarea tratatului de la Overchelăuți, din 1459. Mai mult, acest ultim an are o semnificație aparte, cu consecințe directe privind relațiile moldo-muntene. Încheierea tratatului cu regatul Poloniei consfințea o ruptură evidentă între Moldova și statul ungar. Regele Matei Corvin, animat, la presiunile puterilor occidentale, de idealul cruciat, constata acum că Ștefan cel Mare evita, în mod direct, participarea la blocul politic antiotoman.

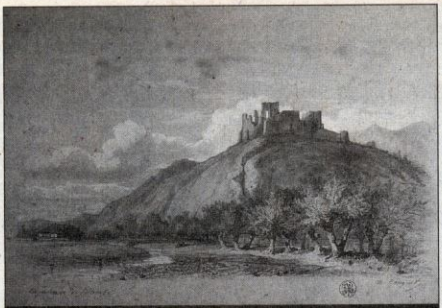

Michel Bouquet, Cetatea Neamț, creion, guașă albă

În schimb, Vlad Țepeș, prin prisma politicii externe, își punea în primejdie însăși domnia. Tratativele cu Imperiul, pentru amânarea plății tributului, treziseră destule suspiciuni otomanilor. Singurul punct de sprijin rămânea regatul ungar.

Așadar, în doar câțiva ani, se trecea, în urma evoluției evenimentelor, la o atitudine deschisă împotriva statului moldovean. Prima acțiune i-a aparținut regelui Matei Corvin, care, în 1460, îngăduia sprijinirea și adăpostirea fostului domn Petru Aron în Transilvania. Dar, nu mai târziu de luna iunie 1461, Ștefan cel Mare riposta, lansând primul atac asupra teritoriului intracarpatic. Probabil, tocmai atitudinea domnului muntean, în cadrul acestui conflict, a condus la tensionarea relațiilor dintre cele două state românești.

Vlad Țepeș nădăjduia ca, în urma ajutorului militar ungar, să obțină o victorie decisivă în fața Imperiului otoman. Mai mult decât atât, înțelegerea cu regatul Sfântului Ștefan trebuia (sau poate chiar a fost) parafată, în urma unei căsătorii a voievodului cu o soră a lui Matei Corvin, așa cum reiese și dintr-o scrisoare datată 1462. „Prea înălțate Doamne, milostiv nouă. În alte scrisori ți-am scris Măriei Tale cum turcii, dușmanii cei prea cruzi ai crucii lui Hristos, trimiseseră la noi solii lor cei mari, ca să nu ținem pacea și legătura făcută și întocmită între Măria Ta și noi și să nu mai serbăm nunta, ci să ne alipim numai de dânșii și să mergem la Poarta Împăratului aceluia al turcilor, adecă la Curtea lui, iar dacă nu ne vom lăsa de pacea și de legătura... nici turcii nu vor ține pacea cu noi".

Iată, așadar, cu ce gânduri pornea domnul muntean și risca totul în acțiunea din iarna 1461-1462, soldată cu cucerirea Giurgiului și pustiirea malului sudic al Dunării. Din păcate, criza relațiilor moldo-ungare va împiedica obținerea neutralității Moldovei în conflictul munteano-turcesc. Lipsa unei documentații consistente ne poate determina chiar să credem că în preajma campaniei otomane asupra Țării Românești (1462), Ștefan a formulat prima cerere de cedare a Chiliei, cerere pe care, cu siguranță, Vlad Țepeș a refuzat-o.

Îndepărtarea Moldovei de coaliția antiotomană i-a făcut pe unii cronicari să vorbească de participarea lui Ștefan cel Mare alături de detașamente turcești la asediul Chiliei, din luna iunie 1462. Astfel, Laonic Chalcocondil afirma că Vlad și-a împărțit armata în două: „...o parte o avea cu sine, iar cealaltă a trimis-o în contra domnului Bogdaniei Negre, ca să-l respingă, dacă acela ar încerca să năvălească... căci domnul acestei Bogdanii Negre având o neînțelegere, era, dintr-o astfel de cauză, în război cu Vlad și, trimițând soli ai împăratului Mehmet, îl chema să vină și spunea mereu că e gata să se ridice cu război și el... Așadar, acest domn, adunându-și oastea țării, a plecat în grabă spre flota împăratului, de-a dreptul la orașul Chilia, cu gândul să facă legătura cu comandantul

flotei. Şi după ce s-au unit cu oastea împăratului, au împresurat amândoi oraşul şi, bătându-l mai multe zile, au fost respinşi şi au pierdut câţiva oameni".

În schimb, cronicile slavo-române din secolele XV-XVI nu fac nici o menţiune despre un atac mixt turco-moldovenesc asupra Chiliei. Cronica moldo-germană arăta că: „În luna iunie, în ziua de 22, atunci a venit Ştefan voievod în faţa Chiliei şi nu a putut s-o dobândească, ci a fost împuşcat de o bombardă la glezna stângă, apoi a plecat de la Chilia." Letopiseţul de la Putna tratează evenimentul într-un mod şi mai lapidar: „În anul 6970 (1462) iunie 22, l-au lovit cu tunul în gleznă la cetatea Chiliei."

În opinia noastră, rămâne greu de probat o participare a lui Ştefan cel Mare alături de otomani la asediul cetăţii. În explicarea acestei situaţii, trebuie să avem în vedere, în principal, interesul voievodului, care, la acea dată, nu pare să depăşească sfera economică. Moldova avea nevoie de Cetatea Albă şi Chilia doar pentru controlarea unei rute comerciale, rută care ar fi adus domniei un surplus de venituri din bogatul comerţ desfăşurat pe linia Dunării. Crearea sistemului politic şi militar, prin stăpânirea celor două cetăţi, părea, în momentul

Icoana Sfântului Gheorghe dăruită mănăstirii Zograf de Ştefan cel Mare

respectiv, doar un plan de viitor pentru domnitorul moldovean.

Conform înaintării armatei turceşti, atacul flotei ar fi avut loc la sfârşitul lunii mai. În această perioadă sau, mai precis, până la mijlocul lui mai, prezenţa lui Ştefan cel Mare este atestată la Bacău. O asemenea derulare a evenimentelor poate, în fapt, oferi şi motivaţia îndârjirii lui Ştefan în obţinerea acum a cetăţii. Privind situaţia şi din perspectiva statului est-carpatic, instaurarea stăpânirii turceşti la Chilia ar fi echivalat cu un dezastru şi pentru Moldova, periclitând serios o parte din planurile economice şi chiar politice ale acesteia. În fapt, în cazul Chiliei, atât Imperiul otoman, cât şi statul moldovean aveau interese total distincte. Dobândirea cetăţii de către turci ar fi rezolvat, în bună măsură, problema exercitării unui control mai eficace asupra statelor româneşti şi ar fi stabilizat graniţa imperială pe linia Dunării. În schimb, Moldova câştiga, pentru moment, doar un avantaj economic, nefiind însă de neglijat nici succesul politic conferit de stăpânirea celor mai puternice cetăţi dunărene.

O altă mare controversă istorică urma a fi stârnită tot de un pasaj prezent în opera cronicarului Laonic Chalcocondil: „Dar cum nu le mergea bine cu cucerirea oraşului, s-au retras acuma amândoi. Şi atunci Negrul Bogdan s-a pornit cu năvala să intre în ţara dacilor; era însă oprit de una din părţile oştirii care fusese rânduită acolo să păzească ţara."

Ce spera însă domnitorul moldovean de la această acţiune? Atacarea Ţării Româneşti nu îi putea aduce decât o consolidare a poziţiei faţă de Imperiul otoman, dar Ştefan, plătitor de tribut şi aflat departe de orice coaliţie antiturcească, nu avea neapărat nevoie de acest lucru.

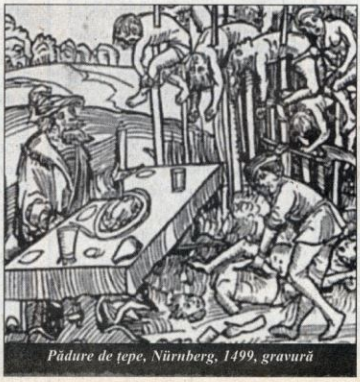

Pădure de ţepe, Nürnberg, 1499, gravură

Dacă, într-adevăr, atacul ar fi avut loc, probabil, mitul antiotoman, reprezentat de Ştefan cel Mare, ar avea serios de suferit. Instalat ca urmare a unui plan de acţiune împotriva imperiului, voievodul moldovean ajuta acum, prin forţa armelor, la distrugerea singurului bloc politic antiotoman. Dar, în faţa puternicelor presiuni militare, Chilia rezista, forţa oraşului explicându-se tocmai prin respingerea acestor atacuri. La mijlocul secolului XV ea reprezenta cea mai puternică cetate dunăreană, cu ziduri înalte de piatră, cu 12 turnuri de apărare şi cu un port ce putea adăposti nave de tonaj mare.

În concluzie, chiar dacă între Vlad Ţepeş şi Ştefan cel Mare se puseseră bazele unei colaborări în Transilvania, deşi voievodul muntean îi acordase fiului lui Bogdan II sprijinul necesar în vederea urcării pe tronul Moldovei, în final, între cei doi a izbucnit un puternic conflict care, poate dintr-un adânc sentiment naţional, nu a fost nici până în prezent serios analizat de istoriografia românească.

Domnitorul muntean a trebuit să se declare învins (august 1462) în urma atacului unor detaşamente turceşti, cu mult inferioare numeric, conduse de fratele său Radu cel Frumos, care pătrundeau în Ţara Românească. La acea dată, Vlad Ţepeş pierduse sprijinul unei părţi a forţelor interne. Boierimea, care demonstrase Înaltei Porţi că statul muntean era capabil să opună cu succes rezistenţă, dorea reluarea plăţii tributului. Domnul ţării susţinea acum, în perspectiva anunţatului ajutor ungar, obţinerea independenţei depline în raporturile politice cu puterea Semilunii. Este ecuaţia care, probabil, conduce la 15 august 1462 la preluarea puterii de către Radu cel Frumos. În cazul în care armata ungară, grupată în Transilvania, ar fi intervenit la timp, Vlad Ţepeş şi-ar fi putut păstra tronul. Cetatea Chiliei, mărul discordiei între puterile vecine, a fost pierdută de Ţara Românească, fiind cucerită de armatele moldoveneşti trei ani mai târziu, în 1465.

Pentru Vlad Ţepeş lucrurile nu aveau însă să se oprească aici, la 26 noiembrie 1462 el fiind întemniţat din ordinul regelui Matei Corvin. Aspiraţiile suveranului maghiar la tronul Imperiului romano-german îl determinaseră pe acesta să părăsească lupta antiotomană. Actul trebuia justificat, mai întâi de toate, în faţa Veneţiei, stat ce acordase subsidii importante pentru organizarea campaniei împotriva turcilor. Soluţia întrebuinţată un secol şi jumătate mai târziu, în cazul lui Mihai Viteazul, avea să fie utilizată şi atunci: măsluirea unor scrisori adresate sultanului, în care Ţepeş îşi exprima dorinţa încheierii păcii cu otomanii.

Din a doua jumătate a deceniului şase al secolului XV, în Moldova, Ştefan cel Mare reuşea să anihileze pe calea armelor (în urma bătăliei de la Baia, din decembrie 1467) pretenţiile ungare asupra spaţiului est-carpatic şi chiar reuşea apropierea faţă de regatul ungar, speculând eficient participarea acestuia în conflictul iscat pentru stăpânirea Boemiei. Abia începând cu deceniul şapte domnitorul moldovean îşi însuşea ideea refacerii frontului dunărean. Astfel, din noiembrie 1473, Ştefan îl îndepărta de pe tronul muntean pe Radu cel Frumos şi impunea numirea la conducerea statului a lui Laiotă Basarab. Aceşta din urmă nu constituia însă un pericol real pentru imperiu, asemenea lui Vlad Ţepeş, şi, după o lună de zile, sprijinit de turci, Radu redevenea domn.

Slăbiciunile statului muntean constituiau un impediment serios pentru Moldova, în efortul consolidării blocului antiotoman. Din această cauză, văzând că sultanul Mehmet II avea ca prioritate declanşarea unei campanii în zona Albaniei, Ştefan intra din nou în Ţara Românească şi în primăvara anului 1474 îl reinstala ca domn pe Laiotă Basarab. În scurt timp, însă, acesta avea să-şi dovedească inconstanţa politică. Temându-se de un atac turcesc şi aflat sub presiunea forţelor boiereşti, Laiotă încheia o înţelegere cu imperiul.

Nesupunerea şi încercările de subordonare a statului muntean trezesc, aşadar, în scurt timp, mânia sultanului. Pentru Mehmet II, care afirmase clar că malurile Dunării constituiau un pas important în demararea planului de extindere a dominaţiei spre centrul Europei, atacul asupra Moldovei devenea necesar şi obligatoriu. Din această perspectivă, nu apare surprinzător

ordinul primit de Suleiman-pașa, beilerbegul Rumeliei, de a părăsi pozițiile din Albania și a se îndrepta cu toate forțele spre Dunăre, pentru a reglementa situația din Țara Românească și a aduce sub ascultare statul moldovean. Însă, la 10 ianuarie 1475, la Vaslui, Ștefan cel Mare obținea o victorie care uimea întreaga creștinătate. Era primul moment de afirmare internațională a Moldovei: o bătălie menționată chiar și de cronicile otomane ca un dezastru al imperiului. Din păcate, în fața noii situații, forțele europene își arătau încă o dată slăbiciunile și neîncrederea.

Totuși, marea victorie de la Podul Înalt contribuia la împăcarea a doi mari domnitori: Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. Acesta din urmă înțelegea că o alianță antiotomană a Țărilor Române nu putea fi cu adevărat pecetluită decât prin instalarea fiului lui Vlad Dracul pe tronul muntean. La sfârșitul lui iulie sau începutul lui august 1475, fostul voievod era eliberat din temnița de la Buda și ajungea în Transilvania.

Regele ungar își anunța deschis planurile de încheiere a tratatului cu Moldova și de refacere a frontului dunărean prin instalarea lui Vlad Țepeș în fruntea Țării Românești. În mod cert, această soluție a fost intens discutată cu Ștefan cel Mare în cadrul tratativelor purtate cu delegația ungară sosită în Moldova la sfârșitul lunii iunie 1475. Planul va suferi o serie de întârzieri, Vlad Țepeș trebuind, pentru încă aproximativ un an, să își demonstreze calitățile de militar în funcția de căpitan al armatei ungare.

Participant la luptele din Bosnia, el va ajuta la asediul cetății Sabac (care va capitula la 15 februarie 1476). Imediat după acest eveniment, Vlad se va afla în fruntea detașamentelor ungare ce vor prăda, vreme de câteva săptămâni, teritoriul bosniac. Însă, în ciuda începutului promițător și a masivelor pregătiri de război, armatele regale nu vor sosi la timp în Moldova pentru a acorda ajutor lui Ștefan în timpul celei de a doua expediții turcești.

În comunicatul prezentat la Buda, la 7 august 1476, de Ladislau (slujitorul lui Țepeș), se spunea: „Sunt opt zile de când a plecat el din Mediaș, oraș din Transilvania, unde se afla Ștefan Bathory, căpitanul regesc, și voievodul Draculea, stăpânul său, și în noaptea următoare plecării sale trebuia să se pornească și ei, căci la cu patru zile în urmă, toate trupele din provincia Transilvaniei, despre care se zvonea că erau peste 30.000 de oameni, erau pornite și se aflau pe drum..."

Ce a împiedicat însă joncțiunea trupelor din Transilvania cu cele din Moldova? Un răspuns îl putem găsi chiar în textul aceluiași document: „...și s-a trimis răspuns din partea sus-pomeniților Ștefan Bathory și Draculea să i se spună voievodului Ștefan să nu pornească nici o luptă cu turcul până ce nu vor fi uniți cu el toate trupele...". Așadar, într-o oarecare măsură, explicația poate fi aceea a unei mai grele organizări, armata

Imagini de la comemorarea a 400 ani de la moartea lui Ștefan cel Mare

transilvană având lipsuri de efectiv care au determinat importante întârzieri.

Cu toate acestea, apropierea oastei de hotarele Moldovei, la începutul lunii august, a impus retragerea armatei sultanale. Vlad Ţepeş şi Ştefan Bathory, din dorinţa de a limita proporţiile campaniei otomane, au participat la urmărirea detaşamentelor turceşti ce se retrăgeau spre Dunăre. Domnitorul Moldovei avea să înţeleagă, acum, o dată în plus, că, prin consolidarea blocului politic al Ţărilor Române, această parţială înfrângere din 1476 se putea transforma într-o victorie.

Luna septembrie marca, astfel, începutul pregătirilor menite să redea statului muntean poziţiile antiotomane deţinute anterior. Urmare a unui plan stabilit cu ceva timp în urmă, în prima parte a lui noiembrie, Vlad Ţepeş ocupa pentru a treia oară scaunul domnesc de la Târgovişte. Rapida acţiune militară transilvăneano-moldoveană, de la începutul iernii, îi permitea fiului lui Vlad Dracul să îşi reia politica brutal întreruptă în 1462.

Să fi fost această înscăunare a lui Vlad Ţepeş semnul de recunoştinţă pe care domnul Moldovei ţinea să-l întoarcă pentru ajutorul primit în 1457, în lupta de la Doljeşti, sau era doar o soluţie care, pentru moment, îl punea la adăpost de o nouă ofensivă otomană, ce se putea dovedi una decisivă? Cu siguranţă, întrebarea rămâne una dintre cele care nu vor căpăta vreodată un răspuns.

Din păcate, Vlad Ţepeş avea să aibă o domnie foarte scurtă, după doar câteva luni el căzând victimă unui complot boieresc, iniţiat pe fundalul noilor incursiuni turceşti asupra statului muntean. Ştefan cel Mare rămânea, în consecinţă, singur să-şi îndeplinească opera politică, ce va aduce unui stat atât de mic un prestigiu remarcabil, în raport cu marile puteri ale zonei.

Umbra de tristeţe care ne apasă la finalul acestei analize constă doar în neşansa celor doi domnitori, care, acţionând în conjuncturi politice diferite, nu au putut să îşi definitiveze un plan comun de acţiune, plan ce ar fi marcat, cine ştie, un moment de cotitură al celor patru secole de relaţii româno-turce. ■

Radio România Cultural

	MHz	kHz		MHz	kHz
Bucureşti	104,1	603	Oradea	96,1	
Arad	106,8		Piteşti	104,1	
Bacău	103,1		Ploieşti	104,1	603
Braşov	105		Rm. Vâlceă	102,5	
Călăraşi	66,92	1593	Satu Mare	96,1	
Cluj	68,36		Sibiu	66,44	1404
Constanţa		1314	Suceava	103,1	
Craiova	90,2		Tg. Jiu	70,04	558
Focşani	102,8		Tulcea	68,72	1530
Iaşi	103,1		Zalău	105	

ALEXANDRU IOAN CUZA, DINCOLO DE SALA TRONULUI

Al. I. Cuza, între doamna Elena (stânga) și Maria Obrenovici

MARIA GEORGESCU

Născut în 1820, la Bârlad, într-o familie de boieri nu foarte bogați, dar cu câțiva strămoși străluciți, Alexandru Ioan Cuza a făcut parte din grupul tinerilor educați în Occident, iubitori ai ideilor de progres și libertate. S-a aflat printre fruntașii Revoluției române de la 1848 și apoi au mișcării unioniste. A intrat în oștire mânat de acel crez al tinerilor vremii sale, care vedeau în instituția militară un mijloc de realizare a idealurilor naționale. În momentul alegerii ca domn îndeplinea funcția de locțiitor de hatman (în fapt, comandant al armatei, în absența titularului) în Moldova.

Cuza câștigase respectul contemporanilor după răsunătoarea-i demisie din funcția de pârcălab de Covurlui, în urma falsificării de către caimacamul Vogoride a alegerilor pentru Adunarea ad-hoc a Moldovei din 1857. Se ridicase astfel împotriva celui care, pentru a-l câștiga de partea sa, îl numise adjutant și îl înălțase în doar câteva zile de la gradul de locotenent la cel de maior.

Nu era un orator de talia lui Mihail Kogălniceanu, nici talentat ca Vasile Alecsandri, și n-avea nici abilitatea diplomatică și prestigiul lui Costache Negri – toți agreați de partida națională pentru scaunul domnesc – și nici bogat și respectat ca Lascăr Catargiu. De asemenea, nu se folosise de slujbele avute în administrație pentru a face avere.

Dragoste de țară sau o iubire nemărturisită?

Contemporanii spun despre el că era un om spiritual și inteligent, cu purtări simple și familiare, prietenos când voia, dar și ironic și cinic. Nu era foarte cultivat, nu avea o pasiune a lecturilor sau pentru obiecte de artă, ținea în mod deosebit doar la portțigaretul său de ambră. Nu era nici un împătimit al mâncărurilor fine, doar că fuma neîncetat și bea multă cafea. Iubea caii, fără a fi un bun călăreț. Deși chefuia adesea în compania prietenilor și nu rămânea indiferent în fața frumuseții feminine, cei din jur îl priveau cu îngăduință. Personaj carismatic, fire îndrăzneață și expansivă, Cuza a fost – și i-a plăcut să fie – în grațiile femeilor, care îl considerau curtenitor și amuzant. Toate aceste trăsături

îl făceau popular și iubit, fiind bine primit în societate.

S-a căsătorit la 30 aprilie 1844 cu Elena Rosetti-Solescu, fiica cea mare a postelnicului Iordache Rosetti și a Catincăi Rosetti, născută Sturdza. Ceremonia a avut loc la Soleşti. Cu acel prilej, a refuzat să primească țiganii robi trecuți în lista dotală a soției, fiind astfel printre primii care au acceptat hotărârea Adunării Obștești din 31 ianuarie 1844 de dezrobire a țiganilor.

Căsnicia Elenei cu Alexandru Cuza n-a fost lipsită de momente dramatice, din cauza nestatorniciei soțului. Chiar la un an de la oficierea cununiei, Elena scria cu nostalgie și resemnare părinților, de care era foarte legată: „Vă amintesc că azi este 30 aprilie și că această zi mi-a adus cea mai mare fericire. Dar dacă poți într-adevăr să fii fericit în această zi unică, apoi poți s-o și numeri ca pe singura zi frumoasă din viață."

Cuza „iubea sexul frumos sau cel puțin avea reputația aceasta", scria Dimitrie Bolintineanu despre prietenul său. Există bănuieli asupra unei posibile legături sentimentale cu Cocuța Vogoride, soția caimacamului care a falsificat alegerile. Contemporanii se întrebau ce căuta Cuza în casa lui Vogoride, omul Porții, cu care nu avea nimic comun în planul ideilor. Gestul Cocuței Vogoride de a publica corespondența secretă a soțului cu autoritățile otomane, ca răspuns la demisia pârcălabului de Covurlui față de ilegalitățile caimacamului, fusese doar un act patriotic sau unul însuflețit și de o iubire nemărturisită?

Cea mai cunoscută a rămas legătura amoroasă a domnitorului, începută chiar în anul alegerii sale, cu frumoasa văduvă Maria Obrenovici, fiica marelui boier și cunoscut antiunionist Costin Catargiu și mama viitorului principe al Serbiei, Milan I.

Viața sentimentală tumultuoasă a lui Cuza a creat deseori momente de criză, marcate de mai scurte sau mai lungi perioade de despărțire, când Elena se retrăgea la Soleşti, la Ruginoasa sau pleca în străinătate, mai ales la Paris. Fiind o femeie atentă și prevenitoare, Elena Cuza a știut să-și ascundă cu demnitate suferința și să păstreze discreție în privința problemelor personale, chiar și atunci când ele au devenit, fără vina ei, publice.

Slăbiciunile omului, nu ale domnului

Cu toate umilințele pe care le-a îndurat având-o în preajmă ca pe o umbră pe Maria Obrenovici, dragostea statornică pentru Cuza a făcut-o să lupte pentru a împăca cele mai învrăjbite spirite din jurul lui. Curajoasă și binevoitoare, Elena a fost gata să-l apere și să-i acopere slăbiciunile. Trecând peste resentimente, a înfiat și a crescut cu dragoste pe cei doi băieți ai domnitorului (Alexandru și Dimitrie), rezultați din legătura acestuia cu Maria Obrenovici. A suportat insolenta prezență a acesteia chiar la Palatul domnesc din București, dar și ulterior, în exil, prin hotelurile în care au locuit. A suferit în tăcere și n-a cedat stăruințelor cu care mama sa, Catinca Rosetti, și fratele, Theodor Rosetti, au sfătuit-o, nu o dată, să pună capăt situației. Împreună cu copiii și-a urmat soțul în exil, i-a îngrijit trupul bolnav, veghindu-l în ultimele clipe ale vieții și dându-i creștineasca iertare la 3/15 mai 1873, departe de țară, la Heidelberg.

Fiii lui Cuza Vodă: Alexandru, născut în anul 1863, mort în 1890 (pe scaun) și Dimitrie, născut în 1864 și mort în 1888

Frumoasă și elegantă, Maria Efrim Obrenovici, mai tânără decât Elena cu zece ani, nu și-a atins scopul pe care l-a urmărit cu perseverență și abilitate de a lua locul principesei. Cuza a făcut pentru ea o pasiune oarbă, atât de puternică, încât ar fi fost în stare să-și părăsească soția, cu toate riscurile ce ar fi decurs pentru poziția pe care o ocupa în stat, dacă nu se lovea de răbdarea și tactul cu care a reacționat doamna Elena. Chiar din primul an al domniei lui Cuza, Maria Obrenovici s-a impus la Curte, arătându-și în public afecțiunea pentru domnitor și determinând retrageri temporare ale doamnei Elena.

Elena Cuza s-a stins din viață la 2 aprilie 1909, la 84 de ani, în simplitate și decență, așa cum a și trăit. Cu acel prilej, A. D. Xenopol trimitea în toate cătunele un apel de inimă: „Să însoțim cu toții cu făclii de doliu pe aceea care a ținut facla reînvierii poporului românesc alături de Alexandru Ioan I."

Privind în urmă, fără ură și părtinire, Zulnia Sturdza, sora lui Costache Negri, scria în 1881: „Principele Cuza va avea totdeauna o pagină strălucitoare în istoria țării. Căci dacă omul a avut slăbiciuni inerente sărmanei noastre naturi umane, suveranul a fost întotdeauna integru și pătruns de cel mai mare patriotism." ■

Continuăm, cu ajutorul preşedintelui Filialei române a Uniunii Internaţionale a Vorbitorilor de Limbă Engleză, călătoria prin trecutul şi prezentul Mongoliei.

MONGOLIA, ÎNTRE GINGHIS HAN ŞI CITY BANK

Arh. dr. ALEXANDRU BUDIŞTEANU

Aceasta este ţara pe care noi plecam s-o descoperim, dincolo de Capitală. Am fost răsplătiţi pe de-a-ntregul. Mongolia are un farmec pe care nu-l poţi resimţi pe deplin, decât la faţa locului. Am locuit în taberele turistice organizate pe bază de case gher. Se doarme extraordinar în aerul rece al nopţii mongole, când temperatura scade puternic, spre deosebire de arşiţa cumplită din timpul zilei şi soarele orbitor. Dar lucrul cel mai important este liniştea nefirească.

Am vizitat Parcul Naţional Gorhi Tereli, tabăra turistică Buuveit, precum şi cea de la Baian Gobi. Aici am asistat la construirea unui gher. Am fost invitaţi să punem şi noi mâna, ceea ce s-a dovedit destul de simplu, ţinând seama de tehnologia milenară, care funcţionează perfect.

În Mongolia, din loc în loc, se vede câte o grămadă formată în general din pietre, lemne şi alte obiecte, în vârful căreia este înfipt un băţ, eventual cu un cap de animal, dar pe care flutură totdeauna o bucată de pânză albastră, *hatag*, dedicată spiritului cerului şi care este simbolul speranţei şi al oceanului. De altfel, am constatat în Mongolia, o ţară fără acces la mare, o nostalgie a mării şi a oceanului, considerate noţiuni supreme. Grămezile de pietre cu eşarfe albastre în vârf se cheamă *ovoo*, sunt sfinte, trebuie ocolite de trei ori, este bine să laşi acolo o ofrandă şi sunt de origine şamanică.

Ne-am oprit şi la tabăra Anar, ceea ce ne-a permis vizitarea fostei capitale a imperiului lui Ginghis Han, Karakorum, numită de fapt Harhorin (încă o problemă de pronunţie), situată în apropiere. Aici era centrul vital a imperiului. Ca amănunt amuzant, marelui Ginghis Han îi era frică de câini; a murit

la 66 de ani, căzând de pe cal. Locul unde a fost înmormântat este necunoscut, iar legenda spune că pentru a se păstra secretul, cei 2.000 de participanți la înmormântare au fost omorâți de 800 soldați, care apoi s-au sinucis sau omorât între ei. După aceea, 1.000 de călăreți au aruncat pământ deasupra, călcând totul sub copite în goana cailor. Oricum, chipul lui Ginghis Han te urmărește astăzi peste tot, în toate localitățile, de pe toate firmele și chiar de pe sticlele de băuturi, reprezentând cel mai autentic cult al personalității...

O experiență deosebită pentru noi a fost vizitarea complexului budist de la Erdene-Zuu-Hiid (Templul celor o sută de comori), ridicat la Harhorin, în 1586. Construcția lui a durat 300 de ani. Era format din 62 de temple (majoritatea lor au fost distruse) și găzduia circa 10.000 de călugări. Dar și în prezent el rămâne un element de referință, prin ceea ce s-a păstrat, inclusiv zidul înconjurător, cuprinzând 108 temple mai mici de tip stupa. Aici am asistat la o slujbă religioasă budistă. Foarte mulți tineri devin în prezent călugări în Mongolia. Am fost admiși într-unul din vechile temple, cu condiția să ne deplasăm numai în sensul acelor de ceasornic, în jurul spațiului unde se desfășura ceremonia. (Circulația și, în general, mișcarea în sensul acelor de ceasornic au o semnificație deosebit de importantă în viața mongolilor. Se consideră inadmisibil să te miști în sens invers. Când ești în fața cilindrilor cu rugăciuni, prezenți la toate intrările templelor, precum și în interiorul lor, trebuie să-i roteşti de la dreapta spre stânga, pentru ca ei să-și continue mișcarea în sensul acelor de ceasornic).

Un călugăr a rugat pe un altul să îl bată pentru păcatele săvârșite și i-a mulțumit plin de recunoștință

În mijlocul templului, într-un zgomot puternic, se defășura ceremonia. Călugării înfășurați în robe de culoarea șofranului stăteau turcește pe niște postamente, se legănau continuu și citeau, desfășurându-le, niște suluri lungi. Mi s-a explicat că textele sunt în tibetană. Am întrebat dacă ei știu tibetana și mi s-a răspuns că aceasta nu este important, deoarece cuvintele au valoarea lor, chiar dacă sunt doar pronunțate. Din când în când se loveau talgere și clopote, care făceau un zgomot asurzitor. Efectul era extraordinar. În paralel, se desfășurau și alte activități religioase. Credincioși de ambe sexe se apropiau de preoți și le cereau să facă pomeniri de morți și rugăciuni pentru cei vii. Se plătea călugărilor, iar ritualul conținea incantații, adnotări de nume solicitate și oferiri de fum de mirodenii speciale, gen tămâie, pe care cel în cauză îl aspira, ajutându-se cu mâinile. Doamnele care ne însoțeau din partea organizatorilor s-au rugat și pentru noi și apoi ne-au adus câțui cu mirodenii, dându-ni-le să le aspirăm.

Am mai văzut un lucru complet neobișnuit pentru noi. Un călugăr tânăr, înalt și bine făcut, s-a apropiat de altul asemănător și a îngenuncheat în fața lui. Au discutat ceva, apoi cel solicitat a luat un băț gros de lemn,

l-a înfășurat într-o stofă și a început să-l lovească pe celălalt peste spate, cu toată puterea. După vreo cinci-șase lovituri, totul desfășurându-se în tăcere, loviturile s-au oprit, cel îngenuncheat i-a zâmbit celuilalt, care i-a zâmbit și el, apoi cel bătut s-a sculat și s-a dus să se așeze pe unul din postamentele pentru rugăciune. Mi s-a explicat că cel bătut a cerut să fie pedepsit pentru ceva și în final a trebuit să-i mulțumească celui care i-a făcut serviciul, bătându-l. Atunci când dai ceva de pomană unui călugăr budist, în același timp trebuie să-i și mulțumești că acceptă ofranda, deoarece el îți face ție un serviciu, acceptând-o și contribuind astfel la mântuirea sufletului tău.

Am întrebat câte zeități există și mi s-a spus că numărul lor depășește 600, dar că nu poate fi precizat. Am mai înțeles că este foarte important să știi la ce zeu să te rogi, ținând seama și de ierarhiile lor, pentru ca rugăciunea ta să poată fi îndeplinită corect.

Dar poate că elementul cel mai important al călătoriei noastre l-a constituit participarea la festivalul național Nadaam. Sărbătoarea este o întrecere tradițională în domeniul sporturilor naționale, cu o vechime care se pierde în negura timpurilor. În anul 1921 s-a hotărât, odată cu victoria revoluției comuniste, ca sărbătoarea națională a Mongoliei să coincidă cu festivalul, ținându-se totdeauna în perioada 11-13 iulie. În zilele respective țara se transformă într-o imensă tabără sportivă și de sărbătoare. Întrecerile cele mai importante au loc în Capitală. Probele cuprind trei întreceri: trânta mongolă, tragerea cu arcul și călăria.

Nici măcar regimul comunist nu a schimbat data festivalului național Nadaam

La Ulaanbaatar deschiderea festivalului are loc după o procesiune solemnă prin oraș până la stadionul principal, cu participarea celor mai înalte autorități ale statului și religiei budiste. Din cei circa 30.000 de spectatori, un sfert erau turiști străini. Festivalul este bine cunoscut de tur-operatorii din Vest, așa încât în perioada respectivă la Ulaanbaatar nu mai există camere libere în hoteluri. În arenă intră mai întâi călăreți în foarte frumoase uniforme roșu cu albastru, purtând steagurile lui Ginghis Han și reprezentând toate regiunile țării, pe care le depun în centrul scenei din arenă. După discursuri urmează un mare spectacol de muzică și dansuri extraordinare, pe lângă care folclorul european este palid și plicticos. Au loc și întreceri sportive clasice, încheiate cu sărituri cu parașuta și aterizare la punct fix.

Urmează pe același stadion primele întreceri, care sunt cele de trântă. Luptătorii se grupează doi câte doi, după criterii pe care nu le-am înțeles. Nu există restricții de vârstă sau de greutate, așa încât vezi namile luptându-se cu copii. Se pare că foștii câștigători au voie să-și aleagă primii adversarii. Obligatoriu este „dansul vulturului", pe care cei doi protagoniști îl execută unul în fața celuilalt. Este un fel de provocare cu mișcări lente, amenințătoare. Obligatorie este haina roșie denumită *zodog*, pe care

o poartă luptătorii și care în mod obligatoriu prezintă pieptul gol. Am aflat că această obligativitate s-a introdus după un festival, când la sfârșitul său s-a constatat că învingătorul pe țară era de fapt o femeie, făcându-i astfel de râs pe toți bărbații participanți. Pentru a nu se mai repeta acea umilință, trebuie să se vadă de la bun început pieptul participanților.

Cea de a doua probă este tragerea cu arcul, la care pot participa și femei. Aceasta se desfășoară pe un alt stadion, existând norme speciale privind tipul de arc, distanța de tragere, diferențele pe sexe etc. Astfel, bărbații trag săgeți la o distanță de 75 m, în timp ce femeile doar la o distanță de 60 m. Arbitrii stau lângă ținte, scoțând strigăte prin care comentează tragerile. Nu știu cum se face, dar nu sunt răniți. Arcurile sunt făcute din straturi de coarne, coajă de copac și lemn, necesitând o mare forță pentru a le îndoi până la capăt.

Cea de a treia probă este cea de călărie. Participă circa 1.000 de cai, împărțiți pe șase categorii. Am plecat cu un microbuz spre locul de sosire al cursei finale. Am mers bară la bară, într-un convoi compact de mașini. Sosirea din cursă se face undeva, în afara Capitalei, la vreo 15 km distanță. Finala se desfășoară pe un traseu de 30 km, participând la ea circa 200 de călăreți. După ce se parchează mașinile într-un nor de praf undeva la întâmplare, o imensă mulțime se îndreaptă către locul respectiv pe câmp. Niște soldați păzesc cu o funie traseul pe care vin, chiuind sălbatic, într-un nor de praf, concurenții. Surpriza a fost că acei care călăresc sunt copii între 6 și 12 ani. Unii cu șa, iar majoritatea fără. Entuziasmul

mulțimii și ovațiile pentru câștigători sunt de neînchipuit. Aduce noroc să atingi caii concurenți.

La festivalul Nadaam mai există o întrecere neomologată, dar foarte populară. Este trasul la țintă cu... arșice. Lângă stadionul unde se desfășurau întrecerile cu arcul era o clădire, din care se auzeau niște strigăte și un fel de incantații guturale profunde. Se constituie un număr de echipe, ai căror membri capătă câte un săculeț cu arșice, făcute din glezne de oi sau capre. Jucătorii capătă și un fel de teacă de plastic, pe care pun o arșică și pe care o împușcă, folosindu-și un deget, către un raft, situat la vreo doi metri, pe care stă un alt șir de arșice. Trebuie să reușești cu fiecare împușcătură să dobori cât mai multe din arșicele expuse. Strigătele și răcnetele modulate au rolul de a stimula trăgătorii și de a sărbători loviturile reușite.

Ar trebui să mai vorbesc despre sculpturile preistorice din Mongolia, muzeele excelente, hotelurile și restaurantele numeroase și foarte bune, complexele și magazinele comerciale moderne, unde se găsește orice, ca într-o mare capitală, despre spectacolele de muzică specifică, unde totdeauna apare și o contorsionistă de mare valoare, orchestrele de violoniști care folosesc instrumentul lor cu două corzi, decorat cu un cap de cal, despre concursurile publice de reclamă și promovare de produse, concertele de muzică rock de pe stradă cu tineri entuziasmați și despre multe alte lucruri remarcabile.

La capitolul lingvistic am mai făcut o achiziție. Știam din țară că „hotin" în mongolă înseamnă „cătun". Am văzut numeroase reclame mari pe care scria „Hotyn Bank". Am întrebat ce înseamnă și mi s-a spus că este reclama lui „City Bank". La ei *hotân* înseamnă oraș. Asta ridică gradul de urbanizare al localității Hotin de pe Nistru.

Am plecat din Mongolia în 13 iulie, după o ședere de neuitat de zece zile.

Mongolia este un minigigant care se trezește. A început bătălia pentru resursele sale. Prezența atâtor firme occidentale, care investesc aici, mi se pare semnificativă. Corporațiile nu acționează sentimental și nici nu fac cu preponderență turism, deși în Mongolia și această afacere funcționează excelent. O mare reclamă, care apare adesea în Ulaanbaatar, spune: „Steppes in the right direction" (stepe care evoluează în direcția bună), bazându-se pe un joc de cuvinte, întrucât în engleză, „steps" înseamnă „pași".

Dintre țările Europei Centrale și de Est, în Mongolia au ambasade Bulgaria, Cehia și Ungaria. ■

Tipărnița folosită de OSS și timbre ieșite de sub teascurile ei (și în p. 56)

ALEXANDRU V. ȘTEFĂNESCU

Către sfârșitul celui de-al doilea război mondial, Biroul Serviciilor Strategice (OSS), serviciul american de spionaj, a demarat o acțiune de propagandă de mare amploare, care urmărea să provoace prăbușirea moralului civililor și militarilor germani, prin inocularea ideii existenței unui complot la nivelul conducerii sau a unor organizații de rezistență. Dovezi privind operațiunea au apărut în urma cercetării documentelor președintelui american F.D. Roosevelt, după moartea acestuia, iar date despre caracterul și dimensiunea ei au putut fi obținute abia după ce Arhivele Naționale ale S.U.A. au permis, în iunie 2000, accesul la o parte dintre documentele privind activitatea OSS din anii 1942-1946.

La începutul conflictului, englezii folosiseră primii poșta internațională din țările neutre pentru a introduce în Germania materiale de propagandă antihitleristă. Obținând adresele germanilor abonați la ziarele din țările neutre, MI 6 (Serviciul englez de informații externe) a realizat o serie de falsuri (cărți poștale și timbre), trimise la acele adrese de către companii inexistente. Cele mai subversive erau cărțile poștale „negre", inventate de Sefton Delmer, șeful secției germane din cadrul MI 6. Ele aveau imprimate chipurile unor membri marcanți ai Partidului Național-Socialist, ca dr. Schlieber, dr. Scheel sau dr. Ley, și timbrul ce substituia portretul lui Hitler cu cel al lui Heinrich Himmler, pentru a da impresia unei conjurații la nivelul conducerii naziste.

Deși astfel de materiale au pătruns în Germania, scăpând atenției funcționarilor poștali și cenzurii, datorită aspectului lor aparent inocent, nu au afectat moralul destinatarilor. Cei mai mulți dintre ei aparțineau protipendadei naziste, singurii care citeau presa străină, iar puținii germani de rând care primeau astfel de scrisori le distrugeau repede, de teama unui Gestapo omniprezent.

La începutul anului 1944, OSS, ignorând eșecul britanicilor, a organizat o operațiune similară, dar care a implicat mii de persoane și a înghițit milioane de dolari. Obiectivul era o masivă infiltrare de materiale propagandistice cu caracter anti-nazist în sistemul poștal german, pentru a submina moralul, atât în Reich cât și pe fronturile de luptă, și a genera

un sentiment defetist. Ea a primit denumirea de „Cornflakes" (fulgi de porumb), plecându-se de la ideea că germanii „serveau" la micul dejun și materialele propagandei aliate.

Avion P38 atacă un tren german

Agenții OSS au interogat numeroși prizonieri germani, foști lucrători poștali în viața civilă, pentru a afla amănunte despre cum funcționa sistemul poștal german, cum se colecta corespondența, cum se ștampilau plicurile, care era modul de livrare etc. Echipa de cercetare și analiză a OSS a reușit, cu mari riscuri, procurarea unor cărți de telefon germane. Exilați germani au fost puși să formuleze scrisori către diverse persoane, alese la întâmplare din acele cărți. Scrisorile cuprindeau, alături de bârfe despre rude inventate, și știri amenințătoare privind reducerea raațiilor de alimente și situația catastrofală de pe front.

Stabilimento Ariside Staderini din Roma fabrica în ritm alert timbre și plicuri poștale, ce le imitau perfect pe cele germane. Au fost produse replici perfecte ale tipului de hârtie folosit pentru rechizitele poștale germane, copii de ștampile poștale și de cărți poștale. Milioane de astfel de materiale urma să ajungă în Reich printr-un mijloc mult mai sigur decât poșta internațională, supusă cenzurii. Avioanele aliate de vânătoare-bombardament, ce atacau frecvent trenurile germane, trebuia să le provoace avarii suficient de mari, pentru a le opri. Apoi, lansau niște containere speciale, din care se desprindeau sacii poștali umpluți cu materiale de propagandă. Lucrătorii serviciului poștal german recuperau apoi sacii de poștă din epavele trenurilor și îi trimiteau mai departe.

În august 1944, mii de plicuri, deja ștampilate, au fost aruncate, pentru că germanii schimbaseră ștampila pentru poșta internă. În septembrie, s-a renunțat la scrisorile adresate „rudelor", pentru că sistemul poștal german, grav afectat de atacurile Aliaților, decretase că doar scrisorile oficiale vor fi recuperate din garniturile feroviare bombardate.

A trebuit întocmit un nou lot de plicuri, de data aceasta fiind „compuse" scrisori oficiale provenind de la instituții germane reale (Neue Deutsche Bank, Wiener Giro und Kassenwerein, Banca de Stat a Prusiei etc.).

În ianuarie 1945, tiparnițele OSS din Roma și Berna realizau materialele necesare într-un ritm de 15.000 pe săptămână. Armata 15 Aeriană a S.U.A., având deja experiența asigurării de „fluturași" pentru partizanii din spatele frontului, a primit sarcina livrării lor. Aparatele P-38 „Lightning" purtau bombe speciale – de fapt containere cu mai mulți saci (fiecare cu 800 de scrisori) – programate să explodeze la 15 m deasupra țintei, pentru ca sacii să atingă solul în bună stare. Grupul 14 Vânătoare din USAF a primit ordin să intercepteze trenurile ce mergeau din Austria spre nord.

Se cunoaște un singur caz în care germanii au identificat falsurile. În atacul din 16 martie

În cursul acțiunii Cornflakes s-au tipărit:

– 726.550 de timbre false, ce imitau timbrele poștale germane de 6 și 12 pf;

– 1.138.500 de timbre false, ce imitau timbrele poștale germane de 12 pf, în care portretul lui Hitler era înlocuit cu un craniu, iar textul *Deutschesreich* era substituit cu *Futschreich* (Imperiul pierdut);

– colecția aniversară din 1937, compusă din 4 timbre de 6 pf cu capul Führerului, a fost parodiată, falsul reprezentând patru cranii cu un șir de 13 cruci la bază;

– cartea poștală *Lebenszeichen von* (Semn de viață de la), introdusă pentru ca supraviețuitorii bombardamentelor să poată trimite vești rudelor, a fost reprodusă de OSS, care a adăugat texte ca: „Frontul unit al tuturor partidelor revoluționare luptă pentru libertatea noastră contra SS-ului și Partidului! Alătură-te nouă în luptă!";

– peste 10 milioane de exemplare ale ziarului *Das Neue Deutschland*, în care erau denunțate crimele Gestapoului și represiunile ce au urmat atentatului contra lui Hitler din vara anului 1944. El era prezentat ca publicație a unei mișcări subterane, intitulată „Noua Germanie";

– câteva mii de exemplare ale cunoscutului ziar *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, conținând informații defetiste;

– 94.000 de cărți poștale cu subiecte ca: ridiculizarea Volkssturm-ului sau distrugerea orașelor germane. Altele proveneau din partea unor asociații fictive ca: „Organizația Mamelor Soldaților" – care cereau „fiilor" să se întoarcă acasă; „Asociația Femeilor Singure, de pe urma Războiului" – care povesteau celor de pe front cum îi înșeală nevestele sau logodnicele; „Uniunea Soldaților Creștini" – care oferea permise de prizonierat, încurajând fuga la inamic;

– „Scrisori de indignare", scrise chipurile de soldații germani, în care era denunțată trădarea aliaților Germaniei.

Das Neue Deutschland

HITLER WILL KEINEN FRIEDEN

1945, de lângă St. Poelten, un agent poștal a observat că numele companiei Wiener Giro und Kassenwerein era scris greșit *Cassehwerein*. Ca urmare, germanii au controlat sacii, descoperind materialele de propagandă. Ulterior, ei au susținut că 97% din materialele trimise au fost capturate. În realitate, cele mai multe nu fuseseră descoperite, dar nici nu prea ajungeau la destinatari, în orașele distruse de război ale Germaniei. Cei mai receptivi destinatari au fost naziștii fervenți care, după război, au folosit materialele OSS ca o dovadă de atitudine antinazistă.

În mai puțin de două luni (5 februarie-31 martie 1945) au fost raportate zece atacuri reușite, în apropierea mai multor centre importante (Linz, Amstellen, Viena, Pilsen, Regensburg, St. Poelten, München), au fost lansați 92 de saci (din care doar 4 s-au pierdut), cu peste 50.000 de materiale subversive pentru aproape două milioane de destinatari.

În ciuda efortului impresionant, rezultatul operațiunii a fost practic nul. Unii germani au crezut chiar în existența unei mișcări interne antinaziste, dar prăbușirea sperată a moralului populației și armatei nu s-a produs.

Dovezi privind Operațiunea „Cornflakes" au parvenit președintelui Truman într-un moment în care considera că OSS cheltuia prea mulți bani în raport cu rezultatele obținute și nu-și mai justifica existența în perioada postbelică. Replica sa legată de această operațiune a fost: „Chiar nu mai gândea nimeni acolo?" ■

Chipuri uitate ale istoriei

Republica Autonomă Cecenia, parte componentă a Rusiei, și-a proclamat independența față de Moscova în 1991, alegându-l președinte pe generalul Djohar Dudaev. În primăvara anului 1994 au izbucnit puternice confruntări între partizanii și adversarii acestuia. În dorința de a anula secesiunea Ceceniei, președintele Boris Elțîn a ordonat armatei ruse, la 12 decembrie 1994, restabilirea autorității guvernului de la Moscova. Opoziția hotărâtă a partizanilor generalului Dudaev a condus la declanșarea unui sângeros conflict, soldat cu zeci de mii de victime și distrugeri impresionante. După lupte grele, cecenii abandonează, în martie 1995, capitala Groznîi, retrăgându-se în zonele muntoase ale țării pentru a pune bazele unei puternice rezistențe. Moartea liderului Djohar Dudaev, interceptat, cu ajutorul propriului telefon mobil, de o rachetă trasă de un avion rus, a marcat sfârșitul primei faze a crizei.

Periodic, problema cecenă a revenit în atenția mass-media. Ultima oară, în mod tragic, în octombrie 2002, când un grup de ceceni au luat ostateci într-un cunoscut teatru moscovit. Intervenția forțelor de securitate ruse s-a soldat cu un mare număr de victime.

Conflictul cecenilor cu autoritățile moscovite are rădăcini în istorie.

Simbolul național cecen

CECENUL HASSAN ISRAILOV, COMUNISTUL RECONVERTIT

VLADIMIR VOINEA

Partea de nord a regiunii caucaziene, leagăn a numeroase și diferite neamuri și tradiții, a fost cucerită și atașată Imperiului țarist începând cu anul 1722, sub Petru cel Mare (1696-1725), în cadrul vastei sale campanii de extindere a puterii spre ținuturile Asiei. Abia la mijlocul secolului XIX zona a putut atinge o oarecare stabilitate politică.

Tulburii ani ai sfârșitului primei conflagrații mondiale îi găsesc pe ceceni, alături de vecinii lor, locuitorii Daghestanului, de partea Revoluției, luptând împotriva generalului „alb" A.I. Denikin (1872-1947) și a forțelor de intervenție franco-engleze. Imediat după câștigarea puterii de către soviete, a fost creată o republică confederată a muntenilor, în sânul noii Rusii. Rezistența împotriva formațiunii gândite și executate după modelul Moscovei rămâne sporadică și destul de dezorganizată aproape în întreaga perioadă interbelică.

Prin noua constituție adoptată în 1936, nordul Caucazului apărea ca un ansamblu de teritorii autonome: regiunile și Republicile Sovietice Socialiste, precum Osetia de Nord, Daghestan și Cecenia. Aceasta din urmă căpătase de-abia acum statutul de republică sovietică socialistă, până atunci funcționând doar ca o simplă regiune.

Cecenia anilor '40 număra aproximativ un milion de locuitori, dintre care doar câteva mii erau de naționalitate rusă. Economia se baza, aproape în totalitate, pe extragerea petrolului (circa 4 milioane de tone anual) și pe agricultură. În această zonă

se concentrau unele dintre cele mai bogate zăcăminte de petrol, descoperite încă din 1890, în preajma capitalei Groznîi, la Malgobek și Goragorski. Locuitorii Ceceniei, în marea lor majoritate practicanți ai religiei islamice de rit sunnit, își păstrau cu grijă tradițiile ancestrale. Rămâneau neîntrecuți în confecționatul covoarelor de pâslă cu variate ornamente geometrice, a îmbrăcămintii de postav și lână (mai cu seamă a vestitelor burci), dar și instrumentiști iscusiți, mânuind cu grație și artă instrumentele lor tradiționale – *ciondârul* (o vioară cu două corzi), *decii-pandarul* (un fel de balalaică) și, în special, *zurna* (un instrument de suflat, extins în toată regiunea caucaziană).

Djohar Dudaev

Politica de rusificare încerca să le distrugă sentimentele naționale, tradițiile culturale. Astfel, sistemul de învățământ fusese organizat după modelul sovietic, limba oficială fiind, ca și în administrație, rusa, dialectele și limbile locale nu erau tolerate decât în cadrul privat.

Comportamentul Kremlinului, asemănător cu cel al unei metropole coloniale, la care se adăuga și omniprezența poliției politice secrete, NKVD-ul, a provocat mișcări de rezistență, puse sub autoritatea religioasă a imamilor locali. În replică, Moscova a trimis trupe, reușind într-o oarecare măsură să stăvilească, până spre anul 1940, orice tentativă de rebeliune mai serioasă.

Eliberat și rearestat

Cel de care s-au legat multe din aspirațiile cecenilor în perioada celui de-al doilea război mondial, Hassan Israilov, s-a născut în anul 1910, la Nașkoi, în regiunea Galanhoz. Era al șaselea copil al familiei. Foarte inteligent, s-a făcut remarcat încă din timpul studiilor secundare urmate la Rostov și terminate în 1929. Membru al tineretului comunist, s-a înscris, în același an, și în rândurile P.C.U.S. Avea mare pasiune pentru literatură și istorie.

El a pornit o campanie, denunțând, ca gazetar, abuzurile responsabililor administrației sovietice. Atacurile s-au concentrat asupra asasinatelor săvârșite de doi ofițeri ai NKVD-ului – Slavin și Usaev. În 1931, a fost arestat, fiind învinuit, după de acum arhicunoscutul scenariu comunist, de „acțiuni subversive". Condamnat la 10 ani de închisoare, a fost eliberat după doar 3 ani. În paralel, Stalin a decis întărirea forțelor NKVD-ului din Groznîi, considerând că regiunea avea un grad sporit de periculozitate, ajungându-se astfel la 400 de agenți.

Reintegrat în rândurile P.C.U.S.-ului și ștergându-i-se cu buretele vechile abateri, Israilov s-a instalat, din 1937, la Moscova. Dar, un an mai târziu, în 1938, s-a alăturat unui grup de lideri din Caucaz, ce doreau obținerea unei libertăți sporite și unei adevărate autonomii. Împreună, au început o amplă campanie împotriva noilor conducători ai Republicii Sovietice Socialiste Cecene, Egorov și Raev. Ca urmare, Israilov a fost din nou întemnițat. Cum, la scurtă vreme, cei doi lideri comuniști au fost judecați la Moscova ca „dușmani ai poporului", Israilov a fost eliberat, în 1939, dar fără a mai fi reprimit în rândurile partidului.

Ceceni adunați în vederea deportării, la sfârșitul celui de al doilea război mondial

Imagini cecene: *peisaj muntos și o moschee*

Întorcându-se la Groznîi, a intrat în contact cu noul secretar general al regiunii, Bîkov, care se comporta ca un adevărat senior al timpurilor medievale. Era ultima picătură care a umplut paharul. Israilov s-a decis să intre în clandestinitate, jurând să lupte până la moarte împotriva „imperialismului roșu". Dorea să transforme Cecenia într-o a doua Finlandă. Relativ ușor, a obținut controlul asupra mișcărilor de rebeli și, treptat, și-a extins autoritatea peste zone tot mai importante din munți. În martie 1940, cecenii au proclamat un guvern revoluționar provizoriu, care administra regiunile eliberate de sub ocupantul sovietic.

În același timp, Finlanda era nevoită să semneze, la 12 martie 1940, tratatul de pace ce punea capăt războiului cu Uniunea Sovietică (1939-1940), motiv care-l determină pe liderul cecen să considere că, de acum, atenția lui Stalin se va îndrepta spre înăbușirea revoltei din Caucaz. Controlând zonele considerate vitale – câmpiile fertile și puțurile petrolifere –, Stalin nu s-a preocupat de gherilele refugiate în munți.

O dată cu declanșarea atacului german asupra U.R.S.S., din iunie 1941, a renăscut și speranța printre luptătorii ceceni. Israilov a proclamat începutul bătăliei finale împotriva opresorului bolșevic și, printr-un manifest, îndemna la luptă toate popoarele din Caucaz.

Operațiunea Barbarossa și speranțele cecenilor

Un an mai târziu, în februarie 1942, germanii se găseau la mai puțin de 500 km de Groznîi. Motiv pentru care numeroși ceceni au ales colaborarea cu aceștia. Astfel, unități de voluntari au fost constituite pentru a lupta împotriva armatei roșii. Una dintre cele șase *Ostlegionen* cuprindea 90.000 de militari ceceni și inguși, secondați de doar 3.000 de militari germani.

Apar și alte nume. Este cazul și al avocatului cecen Mairbek Șeripov, care își lansa acum propria insurecție armată, eliberând orașul Șato, pentru a se alătura apoi trupelor lui Israilov. În timpul verii anului 1942, cei doi și-au intensificat acțiunile de gherilă, alături de forțele germane angajate pe fronturile Caucazului.

Stalin ordonă aviației ruse să bombardeze permanent taberele și coloanele luptătorilor ceceni. După bătălia Stalingradului și sfârșitul Armatei VI condusă de feldmareșalul von Paulus (februarie 1943), Israilov și-a pierdut și ultima speranță în victoria germană. Moartea îl va găsi în munți, în timpul unei confruntări cu soldații sovietici.

Oamenii săi, urmăriți și dezorganizați, nu vor putea împiedica trupele sovietice să abată asupra întregii regiuni războinarea liderului de la Kremlin. Și aceasta a fost teribilă...

În februarie 1944, Stalin emitea ordinul ca muntenii din Caucaz să fie deportați în Siberia, îndeplinind astfel, ciudată ironie a sorții, măsura preconizată, cu aproape 100 de ani în urmă, de țarul Nicolae I (1825-1855). 425.000 de ceceni, alături și de alte popoare, precum inguși, kurzii sau tătarii, au ajuns astfel în Siberia și Asia Centrală. Oficial, Kremlinul îi acuza pe toți aceștia de colaborationism cu administrația germană.

Privați de existență națională, au fost reabilitați în perioada lui N. S. Hrușciov, după cel de-al XX-lea congres (1956). Au fost de atunci reinstalați în Republica autonomă ceceno-ingușă, dependentă de Republica Socialistă Federativă Sovietică Rusă. Dar, după cum o demonstrează și cursul evenimentelor ultimilor ani, problema cecenă nu a fost rezolvată. ■

Așa vă place istoria?

Una dintre cele mai comune băuturi ale zilelor noastre, ceaiul – în Marea Britanie o adevărată instituție –, cu lămâie sau cu lapte, are o poveste palpitantă. Secretul frunzelor care produc licoarea atât de îmbietoare a fost dezvăluit Europei grație unei misiuni de spionaj; agentul căruia i s-a încredințat misiunea a deținut și acoperirea perfectă: botanist și, totodată, bun cunoscător al Chinei. Aventura sa a fost redescoperită, cu doar câțiva ani în urmă, de către un pasionat al celebrei băuturi, Willy Perelsztejn, de formație jurist, dar și producător de documentare, în urma unei amănunțite cercetări, care a durat aproape patru ani.

UN CAZ DE SPIONAJ INDUSTRIAL: CEAIUL

Legendele asiatice, cele mai pline de savoare și mit, contopesc în originea ceaiului întâmplarea și mâna zeilor. Unul dintre împărații chinezi legendari, Shen Nong, „inventatorul" agriculturii, și-a legat numele și de crearea medicinii naturiste, recomandând, pentru mai multă prudență, consumarea apei numai după fierbere. Iar într-o zi, când își fierbea apa sub ramurile unui copac, vântul a rupt o frunză și a lăsat-o să cadă tocmai în cana sa. Apa și-a schimbat imediat culoarea, degajând și o aromă extrem de îmbietoare. Gustând-o, Nong nu s-a mai putut despărți de noua băutură.

Mai spre sud, la câteva mii de kilometri, în India, un prinț de secol VI, Bodhidarma, făcuse legământ să nu închidă niciodată ochii și să se abțină de la orice gen de plăceri lumești. După nouă ani de asceză și meditație, Bodhidarma a căzut într-un somn adânc, populat de vise pline de dorințe. Trezindu-se, umilit de cedarea în fața propriilor instincte, prințul și-a smuls pleoapele, îngropându-le în pământ. Iar ele au prins rădăcini, dând naștere la doi arbuști considerați, de atunci înainte, ca aducători ai eliberării fizice și spirituale.

Tentative de spargere a monopolului

Oricare i-ar fi obârșia, plăcerea consumului de ceai a cuprins foarte repede întregul continent asiatic, ajungându-se, spre secolele VII-VIII ale erei noastre, ca băutura să se întâlnească pe masa oricărui chinez, indiferent de rang și avere. Au trebuit să treacă însă multe secole înainte ca ceaiul să fie introdus și în alte zone. Iar dacă exploratorilor portughezi sau caravanelor asiatice, spre a doua jumătate a secolului XVI, le-a revenit meritul de a-l fi descoperit, abia după aproape o jumătate de secol, la începutul veacului XVII, olandezii au importat primele frunze pe continent. De pe la 1650, a venit și rândul englezilor să se îndrăgostească de exotica băutură.

Spre a doua jumătate a secolului XIX, China rămăsese principala producătoare și furnizoare mondială de ceai, în ciuda tuturor încercărilor de spargere a acestui monopol. Printre asemenea tentative se poate număra și experiența indiană a fraților Bruce, care au ridicat, pe la 1830, plantațiile de ceai de la Assam. Însă calitatea producției lor nu se apropia nici pe departe de înălțimea rafinatului gust englezesc.

În anul 1834, o grea lovitură avea să fie dată Coroanei britanice, Compania Indiilor de Est pierzând

monopolul asupra comerțului cu ceai în favoarea negustorilor independenți. Pentru companie, obiectivul numărul unu devenea obținerea unor butași de arbuști de ceai chinezesc și transplantarea lor în zona Himalayei.

Nu mai rămânea decât găsirea persoanei calificate pentru a îndeplini ingrata, dar și extrem de delicata misiune. Căci nu era deloc ușor să te aventurezi mai bine de 45 kilometri în teritoriul interzis străinilor, pentru a smulge secretul bine păzit al băuturii imperiale.

Comerț cu ceai în Marea Chinei

În 1848, cercetările s-au oprit asupra lui Robert Fortune, membru al prestigioasei Societăți de Horticultură din Londra, bun cunoscător al Chinei în urma unei călătorii întreprinse aici între 1842 și 1845; răstimp în care avusese prilejul să învețe și ceva despre limba, obiceiurile și tradițiile asiatice.

Secretul bonsai-ului

Fortune își legase deja numele de aducerea pe continent a unor plante noi, necunoscute occidentalilor, între care și exoticul bonsai. El suscitase deja și controverse în rândul comunității științifice, emițând eretica idee că ceaiul verde și ceaiul negru sunt în fond produsele aceluiași arbust.

La 20 iunie 1848, Fortune a părăsit Southampton, cu direcția Hong-Kong. Dar nu știa încă foarte bine toate detaliile misiunii. Ordinul remis, la 3 iulie 1848, de către guvernatorul Indiilor orientale, marchizul de Dalhousie, la sfaturile doctorului Jameson, botanistul plantațiilor experimentale din zona Himalaya, suna sec: „Va trebui să selecționați plante și semințe ale celor mai bune soiuri de ceai, de ceai verde provenind din cele mai renumite regiuni producătoare, apoi să le transportați, pe responsabilitatea dvs. din China la Calcutta și, de acolo, în Himalaya. Trebuie, în egală măsură, să depuneți toate eforturile pentru a angaja experimentați cultivatori de ceai și buni manufacturieri, fără ajutorul cărora nu vom putea pune pe picioare plantațiile din Himalaya." Însă Fortune nu a ezitat nici o secundă în a-și asuma greaua misiune. Și probabil că nu numai grație spiritului său de aventură, ci, mai ales, gustului banilor, de altfel, destul de numeroși (500 de livre anual), în comparație cu modica sa retribuție de angajat al Grădinilor Chelsea (doar 100 livre).

Coolis pe o cărare de munte transportând ceai

Astfel că, în septembrie 1848, Fortune se găsea la Shanghai, micul port comercial, considerat un adevărat paradis al aventurierilor, deschis străinilor de la semnarea Tratatului de la Nankin, din 29 august 1842, care punea capăt primului război al opiumului și acorda importante concesii comerciale britanicilor. Contextul nu era însă nici pe departe prea favorabil occidentalilor. Opiumul, cel mai des adus prin intermediul Companiei Indiilor în Imperiul Celest, distrusese și bruma de încredere arătată față de albi. Suprimarea contrabandei cu substanța atât de dăunătoare devenise obiectiv prioritar pentru autoritățile chineze.

În acest climat ostil, Fortune trebuia să se infiltreze, fără a putea fi reperat. Lucru destul de greu, mai ales că englezul măsura 1,80 m înălțime și radia de sănătate, era rumen în obraji, asemeni tuturor conaționalilor săi de origine scoțiană.

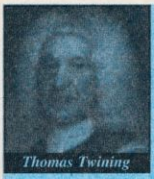
Thomas Twining

De la prima sa introducere pe piețele occidentale, ceaiul a cucerit întreaga lume. Cifrele oferite astăzi de statistică uimesc și vorbesc de la sine: a doua băutură consumată, după apă, 15.000 de cești pe secundă fiind degustate oriunde pe glob. Iar pentru marea majoritate dintre noi, numele de Lipton, Twining, Tetley sau Mason nu mai reprezintă de mult persoane, ci mărci foarte cunoscute de ceai, aflate pe rafturile magazinelor din lumea întreagă.

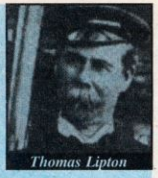
Thomas Lipton

Și chiar dacă ceaiurile manufacturate de aceștia au reprezentat și reprezintă încă repere constante pentru orice consumator, inovațiile produse de ei au fost, de cele mai multe ori, uitate de mult. Cum este și cazul lui Thomas Lipton (1850-1931). Acest irlandez exilat în America, pentru a cuceri piața, s-a folosit de o tehnică publicitară destul de ciudată: oglinda deformantă. Astfel, la intrarea în magazinul său, o oglindă îți oferea propria-ți imagine descărnată – cu sloganul „Înainte de a intra la Lipton", iar la ieșire – imaginea rubicondă – „După ce ai ieșit de la Lipton".

Pentru a-și construi imaginea perfectă, britanicul și-a procurat o întreagă garderobă chinezească, și-a ras părul, lăsându-și numai o șuviță împletită la spate, după obiceiul local. Însoțit de doi angajați chinezi – Wang, valetul său, și un *coolie* – Fortune, rebotezat Sing Wah, și-a început aventura, plecând în direcția Munților Huangshan – regiune renumită pentru culturile sale de ceai verde –, trecând de Hangzhou și de Fluviul Verde.

Fortune era primul european, după exploratorii portughezi, care îndrăznea să pună piciorul pe teritoriul Chinei interzise. Dacă, reperat de gărzile imperiale, cădea prizonier, îl aștepta pedeapsa cu moartea. Și ca și cum acestea nu ar fi fost de ajuns, scoțianul nostru trebuia să înfrunte și numeroasele bande din regiune și să răzbească, bazându-se pe vechi hărți portugheze pline de erori, printr-o natură nu prea prietenoasă. O adevărată... „misiune imposibilă"!

Mandarinul... scoțian

În cursul expediției, Fortune nu și-a putut uita ocupația de bază, rămânând profund impresionat de multele specii de plante întâlnite în cale, observațiile sale fiind apoi trimise revistei de specialitate *Botanical Chronical*, într-un număr de 16 articole.

Peregrinările prin vasta regiune a ceaiului verde i-au favorizat convingerea că un important rol în obținerea perfectei licori o juca și climatul cețos, dar și solul bogat în minereuri. Din zona Ningbo, Fortune reușește să obțină numeroase semințe, uimindu-și adesea gazdele întâlnite în drum, prin multiplele sale cunoștințe despre licoarea din Imperiul Celest.

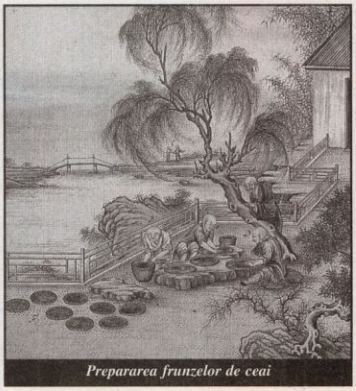
Prepararea frunzelor de ceai

La 15 decembrie 1848, deci la aproape jumătate de an de la plecarea din Southampton, îi scria guvernatorului Indiilor: „Am plăcerea să vă informez că am putut procura o cantitate impresionantă de semințe și de plante tinere care, am speranța, vor ajunge fără nici un fel de probleme în India. Consider că toate aparții speciei *Thea viridis* [...] Am plantat, de asemenea, o bună parte dintre semințele colectate în timpul ultimelor două luni, aici în grădini, cu intenția de a le trimite ulterior în India." Era vorba de grădinile consulatului, iar transporturile cu destinația Calcutta au fost efectuate cu ajutorul a trei vapoare, pentru a fi reduse riscurile.

La 12 februarie 1849, la trecerea prin Hong-Kong, aflat în proprietate

britanică după tratatul încheiat la Nankin, și-a făcut cunoscută dorința de a prospecta și regiunea Munților Wuyi Shan (astăzi Jiangxi), vestită pentru culturile sale de ceai negru. Fortune s-a oprit adesea pe la templele budiste, recunoscute și pentru propriile plantații de ceai. Călugării întâlniți nu s-au sfiit să-i încredințeze pelerinului atât de bine deghizat și câteva dintre secretele băuturii. Și, în primul rând, rolul esențial al calității apei, condiție obligatorie ca frunzele de ceai să degaje întreaga lor aromă.

Regiunea ceaiului negru și-a deschis către Fortune și ultimul său secret. Mandarinul scoțian avea să afle aici ceea ce transforma frunzele de ceai verde în cele brune sau negre. Era vorba de un simplu proces, fermentarea. Iar europenii consumau în mare cantitate ceai negru, deoarece frunzele importate fermentau cel mai adesea în timpul lungului transport din țara de origine spre consumatori. Nu mai rămânea nici o urmă de îndoială – ceea ce părea la început o erezie devenea realitate: ceaiul verde și ceaiul negru proveneau din același arbust.

Dar nu numai semințele și butașii erau necesari pentru a realiza cultura perfectă, se impunea și angajarea unor cunoscători locali. Astfel că, prin intermediul așa-numiților *compradores* (consilieri chinezi ai negustorilor occidentali), Fortune a recrutat și opt muncitori pentru o durată de trei ani.

Plecarea nu a mai ridicat nici un fel de problemă. La 16 martie 1851, întreaga echipă a ajuns cu bine la Calcutta, aducând cu ea o adevărată grădină plutitoare. Mai bine de 20.000 de picioare au fost plantate pe terasele din zona Himalaya.

Și nici sfaturile scoțianului botanist nu au fost trecute cu vederea. Iată ceea ce recomanda, cu mai bine de un secol și jumătate în urmă, pentru obținerea unei perfecte culturi de ceai: „Să cultivați la piciorul unui deal. Asemenea terenuri sunt din abundență în zona Himalaya: un bun teren prezintă un grad natural de umiditate. Dacă ceaiul nu se cultivă bine fără irigare, înseamnă că terenul ales nu este deloc favorabil. În China, culesul se face doar la al treilea sau al patrulea an de la plantare."

Robert Fortune era conștient de importanța secretului smuls cu mare greutate, dar nu a primit, din partea guvernului britanic, o prea mare recunoștință. La întoarcerea în țară, și-a publicat, cu oarecare succes, chiar și financiar, povestirea. Însă nu a putut sta mult timp departe de aventură, plecând, din 1853 și până în 1856, din nou spre China, pentru a-și aprofunda cunoștințele în materie de ceaiuri și a livra mult mai multe din secretele aromatelor băuturi. În rest, până la moartea survenită în anul 1880, Fortune și-a consumat existența sub auspiciile discreției. Nici un fel de recunoaștere oficială, nici un procentaj din fabuloasa afacere ce nu se putuse pune pe picioare fără substanțialu-i ajutor. Doar o simplă placă comemorativă mai indică astăzi, în Londra – scrie revista franceză *Historia* –, locuința unde și-a petrecut ultimii ani din viață. ■

Imagine dintr-o ceainărie orientală

GERAR

5

1565. Tot mai schimbat în rău după moartea subită a tinerei și frumoasei sale soții, Anastasia, țarul Ivan IV cel Groaznic, bănuind un complot boieresc, înființează *opricinina*, un corp de funcționari (*opriciniki*), descriși astăzi ca poliție politică. Sunt, de fapt, servitori ai suveranului (îmbrăcați în negru, călărind pe cai negri), la început în număr de 1.000, apoi ajunși la 6.000, cu misiunea de a-i distruge pe aceia pe care țarul îi consideră dușmani proprii. Urmează, până la moartea lui Ivan, în 1584, o domnie a terorii.

14

1761. Ahmad Șah Dorrani („Perla epocii"), primul șah al Afganistanului și fondator al statului independent, obține o răsunătoare victorie asupra armatei indiene la Panipat, după ce a invadat Persia, Caşmirul, Panjabul indian de șase ori, iar între 1748 și 1752 a cucerit și jefuit de două ori Delhi. La moartea sa, în 1773, lasă fiului, Timur Șah, un imens imperiu, ce se întinde de la Marea Omanului la fluviul Oxus (astăzi Amu-Daria) și din Tibet la provincia iraniană Horassan.

17

1895. Alfred Dreyfus este dus, pentru ispășirea pedepsei de închisoare pe viață, în rău famata insulă Cayenne, din Guyana Franceză. Din cauza climei, locul, care este al leproșilor, este denumit „ghilotina uscată". „Pentru deportat a fost făcută o colibă din piatră, se arată într-un raport oficial. Avea dimensiunea de patru pe patru metri, ușa era o rețea de sârmă din fier, fereastra era și ea zăbrelită. În față mai exista o mică construcție cu o ușă din lemn pentru paznicul militar pe timpul nopții. Acesta nu avea voie să scape deținutul din ochi, iar coliba trebuia să fie mereu luminată. Dreyfus avea cinci paznici. Condamnatul avea voie ziua să se deplaseze pe o porțiune din insulă între zona de acostare și o mică vale, unde era lagărul său. Corespondența îi era supravegheată cu severitate." Deținutul va muri curând, cel puțin așa se spera. Eroare. Afacerea privind așa-numita trădare de patrie a căpitanului evreu se dovedește a fi cel mai mare scandal politic al secolului XIX din Franța.

20

1850. Danemarca și, în general, lumea literelor este în doliu. Se stinge din viață liderul școlii romantice daneze, poetul Adam Oehlenschläger, născut în 1779. Cu câteva clipe înainte de a muri, cere prietenilor să-i citească scene din tragedia sa *Socrate*, în care marele filosof antic vorbea despre nemurirea sufletului. Apoi capul îi cade pe pernă și adoarme pentru totdeauna.

28

1809. Are loc o faimoasă scenă între Napoleon și prințul de Talleyrand-Périgord. Împăratul sare, cu pumnii strânși, la ministrul său de Externe: „Ești un hoț și un tâlhar, un om fără obraz! Nu crezi în Dumnezeu, ți-ai călcat o viață întreagă toate îndatoririle, ai înșelat pe toată lumea, i-ai trădat pe toți, n-ai nimic sfânt, ai fi în stare să-l vinzi și pe propriul dumitale tată! Te-am copleșit cu favoruri, iar dumneata ai fi în stare de orice împotriva mea... Zi, care-ți sunt planurile? Ce mai vrei? Ce speri? Ai merita să te sfărâm, și am puterea s-o fac, dar te disprețuiesc prea mult ca să mă ostenesc! Mă întreb de ce nu te-am spânzurat de grilajul pieței Caroussel? Dar mai e timp pentru asta! Ești o scârnăvie în ciorapi de mătase! O scârnăvie! Ò scârnăvie!..."

HOOVER INSTITUTION
ON WAR, REVOLUTION AND PEACE
STANFORD UNIVERSITY

Continuăm prezentarea Raportului din 19 august 1938 înaintat de Bossy, pe atunci ministrul României la Budapesta, privind negocierile cu ministrul ungar al Afacerilor Străine, Kalman Kánya, publicat în Recollections of a Romanian Diplomat. 1918-1969. Diaries and Memoirs of Raoul V. Bossy **(Amintirile unui diplomat român. 1918-1969. Însemnările și memoriile lui Raoul V. Bossy), ediție îngrijită de G.H. și M.-A. Bossy și apărută la Hoover Institution Press, Stanford University.**

EDIȚIE RAOUL BOSSY

LAURA COSOVANU

La 12 august am fost chemat la Ministerul Afacerilor Străine, unde Baron Apor, secretar de Stat în minister, mi-a înmânat, în numele domnului Renyey, o copie a memorandumului predat la București în ziua precedentă... I-am precizat interlocutorului obiecțiile României și i-am înmânat, în același timp, textul pe care îl propunem pentru declarațiile mutuale dintre România, Iugoslavia și Ungaria..., cât și textul pe care îl propunem pentru declarațiile mutuale dintre Cehoslovacia și Ungaria. De asemenea, am insistat asupra nevoii imperioase a unei reciprocități absolute – cel puțin ca formă, dacă nu ca substanță – a declarațiilor date de Cehoslovacia și Ungaria.

Domnul Kánya mi-a spus că nu există vreo rațiune pentru o asemenea reciprocitate absolută. Ungaria era un stat unitar, cu o minoritate slovacă – asemenea României și Iugoslaviei –, în vreme ce Cehoslovacia era un conglomerat de popoare. „Slovacii sunt o minoritate în Ungaria", a spus, „pe când maghiarii sunt una dintre naționalitățile constituente ale statului cehoslovac. Drept urmare, problema nu poate fi tratată la fel. Noi nu facem vreo schimbare în regimul actual al minorităților. De acum încolo, este problema cehilor să alcătuiască un statut al naționalităților".

Am replicat că acestea erau considerații ce priveau proceduri viitoare pentru a face efective principiile declarației, o problemă asupra căreia nu mă puteam pronunța în acel moment.

Dar principiile întruchipate în declarație trebuia să fie aceleași pentru toate statele contractoare. „Chiar și Marea Britanie – am simțit imboldul să spun – când tratează cu cea mai mică țară a lumii, se plasează pe un picior de egalitate, în vreme ce Ungaria, care nu este mai mare decât Cehoslovacia, insistă, dimpotrivă, pe o discriminare în favoarea ei. O asemenea pretenție este și mai lipsită de sens, din moment ce nu există vreo rațiune pentru a presupune că Cehoslovacia va cere proceduri identice pentru a pune în practică principiile declarației. Cere doar o formulare identică a acestor principii."

Domnul Kánya a remarcat că, independent de motivul de mai sus, era imposibil pentru el să înfrunte publicul ungar, ai cărui ochi sunt nedezlipiți acum de rudele sale din Slovacia, cu un tratat în care Cehoslovacia ar promite Ungariei doar acele prevederi privind minoritățile, pe care le-ar primi oricum.

În privința formulării propuse pentru schimbul de declarații cu Cehoslovacia, o considera inadecvată. În schimb, era mulțumit de textele declarațiilor cu România și Iugoslavia și m-a asigurat că le va accepta și primul ministru.

Am subliniat nevoia unui răspuns oficial, clar și prompt, din moment ce întreaga problemă trebuie să fie rezolvată înaintea începerii întâlnirii de la Bled [Reuniune a Micii Înțelegeri, prevăzută inițial pentru 20 august, apoi amânată cu o zi, astfel încât să nu coincidă cu ziua națională a Ungariei]. Domnul Kánya m-a întrebat dacă acesta era un ultimatum, caz în care l-ar fi refuzat. Am replicat că nu era un ultimatum, dar că la Bled urma să se revadă mersul negocierilor și să se stabilească responsabilitățile, la vederea întregii comunități internaționale. ■

(Va urma)

Raoul Bossy își prezintă scrisorile de acreditare la Roma, 18 octombrie 1939

24 IANUARIE 1859
UNIREA PRINCIPATELOR

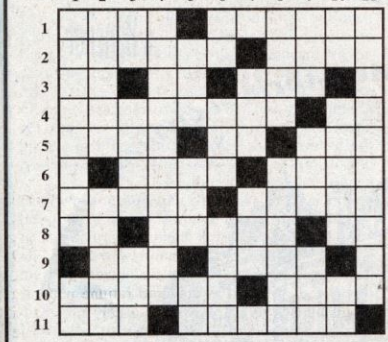

ORIZONTAL: 1) Participant activ la mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova și militant de frunte al luptei pentru Unire, prin a cărui dublă alegere s-a realizat Unirea Principatelor Române (Alexandru Ioan; 1859-1866) – Țărani aserviți, care, în urma decretării de către Al.I. Cuza a Legii rurale, la 14 august 1864, au devenit liberi și au fost împroprietăriți. 2) Una dintre Puterile Garante ale Principatelor Române, care a avut o atitudine oscilantă în problema unirii acestora, în virtutea intereselor ei economice ce o legau de Turcia – Pictor român, militant pentru Unire, autorul celebrului tablou *Hora Unirii la Craiova* (Theodor; 1831-1891). 3) Uniți în cele din urmă! – În cete! – Siglă pentru Organizația Națiunilor Unite. 4) Istoric și om politic, care n-a aderat la monstruoasa coaliție, fiind, împreună cu Christian Tell și Cezar Bolliac, în fruntea fracțiunii liberal-democraților alăturați domnitorului Al.I. Cuza (Constantin; 1823-1886) – În fața palatului! 5) Țărm marin format prin pătrunderea apei mării pe văile largi ale râurilor dintr-o regiune muntoasă (pl.) – Unită în final! – Mobilă din dormitor. 6) Aula din incinta Adunării Elective din Dealul Mitropoliei din București, unde la 24 ianuarie 1859 a fost ales ca domn Al.I. Cuza – Denumirea simbolică dată de participanții la Adunarea de la Blaj, din 3-5 mai 1848, Moldovei și Munteniei, cu care și-au afirmat dorința de a se uni și a forma un stat unitar, respingând unirea forțată cu Ungaria. 7) Nume feminin – Indică cea mai mare dimensiune. 8) Unu și unu! – Organe cu caracter consultativ din Moldova și Țara Românească, alcătuite din reprezentanți aleși ai tuturor claselor și păturilor sociale, care au hotărât autonomia și neutralitatea celor două principate și unirea lor într-un singur stat cu numele de România (sg.) – Stă pe cal. 9) Lichidul din sânge – Oraș din vestul țării în care au avut loc numeroase acțiuni de solidaritate și sprijin pentru Unirea din 1859. 10) Așa cum s-a dovedit a fi unii boieri față de actul Unirii – Canal pentru scurgerea apei. 11) Formă legală prin care deputații din Divanurile ad-hoc și-au exprimat adeziunea pentru Unirea Principatelor Române – Clasă socială specifică Evului Mediu.

VERTICAL: 1) Om politic conservator român, șeful primului guvern al României între 22 ianuarie-6 iunie 1862 (Barbu; 1807-1862) – Cap de ovină! 2) Mărețul act înfăptuit la 24 ianuarie 1859 (pl.) – Scriitor român, militant hotărât pentru emanciparea socială și națională a tuturor românilor și pentru realizarea „Daco-României" (Alecu; 1819-1859). 3) Zoe Golescu – Capitala Moldovei unde, la 5 ianuarie 1859, a fost ales ca domn Al.I. Cuza – Compozitor german, din Bayern (1788-1847). 4) Scriitor și om politic, unul din principalii promotori ai luptei pentru Unire, ministru de Externe în timpul domniei lui Cuza (Vasile; 1818 sau 1821-1890). 5) Se încurcă uneori – Negru amestecat cu alb – Lidia Bălănescu. 6) Început de ianuarie! – Nu face nimic – Localitate în NV Italiei. 7) Măsură de capacitate din timpul lui Cuza – Ionatan. 8) Orășel în NE Afganistanului – Țăran, deputat în Adunarea ad-hoc din Țara Românească, militant pentru realizarea Unirii „în faptă, precum este ea realizată în cugetul și în inimile tuturor țăranilor" (Constantin). 9) Acum, în Moldova – Zeița păcii la romani – Cadou. 10) În lagăre! – Capitală europeană în care s-a semnat Tratatul de pace, în 1856, care a pus capăt Războiului Crimeei și unde s-a ridicat problema unirii Moldovei cu Țara Românească – Unit la centru! 11) Procesul de instruire și educare modernizat de Cuza prin introducerea școlii primare gratuite și obligatorii și prin înființarea universităților din Iași și București.

Dicționar: ETT, LAI, VAIO, BANU, PAX.

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția jocurilor din nr. 12/2003:

p. 37

Politică militară: VASALITATE – APARATORI – SANATATE – ARATURI – LATURI – ITARI – TOTI – ARE – TI – E

p. 88

Romb istoric: D – POP – TOCAT – POCUTIA – DOCUMENTE – PATENTA – TINTA – ATA – E

Aritmogrif: RANKE – APIAN – TACIT – HERODOT – TITUSLIVIUS – MACHIAVELI – DIEHL – TAINE – CARCOPINO – TARLE – DLUGOSZ – EVANS

Banca Națională a României

Fundația Culturală Magazin Istoric

Asociația Română a Băncilor

A XI-a ediție a Simpozionului de istorie și civilizație bancară

„CRISTIAN POPIȘTEANU"

COMPETIȚIA DOLAR-EURO, DIN PERSPECTIVA SISTEMULUI BANCAR ROMÂNESC

Deseori ne începem ziua consultând raportul dolar-euro și, mai ales, urmărind mișcarea leului flancat de cele două puternice monede. Ediția a XI-a a Simpozionului de istorie și civilizație bancară „Cristian Popișteanu" – organizat de Banca Națională a României, Asociația Română a Băncilor și Fundația Culturală Magazin Istoric, în ziua de 25 noiembrie 2003, la sediul Băncii Naționale – și-a propus ca temă Competiția dolar-euro din perspectiva sistemului bancar românesc. **Numărul băncilor participante a fost un record absolut, cel mai mare de până acum, începând deci din 1993, primul an al reuniunii noastre: 25, în afara organizatorilor. O dovadă a interesului față de tema propusă spre dezbatere.**

Înainte de a prezenta punctele de vedere exprimate, iată numele băncilor participante: Banca Națională a României, Asociația Română a Băncilor, ABN AMRO Bank (Romania) S.A., Alpha Bank Romania S.A., Banc Post S.A., Banca Comercială „Carpatica" S.A., Banca Comercială „Ion Țiriac" S.A., Banca Comercială Română S.A., Banca de Credit și Dezvoltare Romexterra S.A., Banca di Roma SpA – Sucursala București, Banca Română pentru Dezvoltare – Groupe Société Générale S.A., Banca Română pentru Relansare Economică – Libra Bank S.A., Banca Românească S.A., Banca Transilvania S.A., Banque Franco Roumaine, Casa de Economii și Consemnațiuni CEC S.A., Eurom Bank S.A., Finansbank (Romania) S.A., HVB Bank Romania S.A., ING Bank N.V. Amsterdam – Sucursala București, MISR Romanian Bank, Piraeus Bank Romania S.A., Raiffeisen Bank S.A., Romanian International Bank S.A., Sanpaolo IMI Bank Romania, Standard Bank London, UniCredit Romania S.A.

Competiția dolar-euro

Ne-am obișnuit, începând din toamna lui 1993, ca an de an, în noiembrie, să ne întâlnim la Banca Națională, în cadrul dezbaterilor ocazionate de Simpozionul de istorie și civilizație bancară. Vă rog să-mi îngăduiți, astăzi, în cea de-a 25-a zi de noiembrie a anului 2003, să deschid a 11-a ediție a colocviilor de istorie și civilizație bancară cu gândul la cel ce a avut ideea organizării lor; cel care, an de an, le-a însuflețit atât timp cât s-a aflat printre noi, pământenii: regretatul istoric Cristian Popișteanu.

La cea de-a 11-a ediție a colocviilor, Banca Națională v-a pregătit și o surpriză. Tocmai au ieșit de sub tipar două volume ce reflectă o realitate ce ne este foarte apropiată: *Primul deceniu al reformei bancare din România*. Volumul unu cuprinde lucrările prezentate anul trecut, în noiembrie, la cea de-a 10-a ediție a Simpozionului de istorie și civilizație bancară; lucrări ce exprimă contribuțiile Băncii Naționale și ale băncilor comerciale. Al doilea volum adună contribuții ale unor oaspeți străini participanți la cea de-a 10-a ediție: Mohsin Khan, Directorul Institutului Fondului Monetar Internațional; Ziad Alahdad, atunci Director al Reprezentanței Băncii Mondiale în România, și André Lys, Șeful Diviziei de Asistență Preaderare din cadrul Delegației Comisiei Europene în România. Sper că deja v-au fost distribuite cele două volume. Menționez că au fost realizate de Banca Națională, rolul de editor revenindu-i Direcției de Studii și Publicații.

Anul acesta am ales o temă de mare actualitate: competiția euro-dolar și, desigur, poziția leului în raport cu cele două valute.

Mulțumesc conducerii revistei *Magazin istoric*, Fundației Culturale Magazin Istoric, pentru colaborarea și în acest an cu Banca Națională.

Mulțumesc, de asemenea, Asociației Române a Băncilor, pentru că și de această dată ni s-a alăturat.

Mulțumesc reprezentanților mass-media, atât pentru prezența la reuniune, cât și pentru promptitudinea dovedită în informarea publicului cu privire la evenimentele din sistemul bancar românesc.

Competiția euro-dolar a atins un vârf. Moneda unică europeană a ajuns, în raport cu dolarul, la un maxim istoric. Nu știu cum va fi viitorul, nu-mi propun să fac prognoze, dar un lucru este cert: euro s-a înscris deja între valutele de rezervă ale timpului nostru și este unul dintre pilonii solizi ai sistemului monetar mondial. Pentru dolar, moneda unică europeană a devenit un competitor tare.

Expansiunea euro are o deosebită însemnătate și pentru noi, românii. În primul rând, fiindcă milioane de români circulă în zona euro: cu afaceri, ca turiști sau în diferite alte scopuri. Apoi, nu sunt deloc puțini acei români care își păstrează economiile în euro. Și, nu în ultimul rând, aspirația noastră este ca într-o zi, poate la sfârșitul deceniului în curs, să intrăm în zona euro, după ce mai întâi vom fi fost acceptați în Uniunea Europeană.

Când, la sfârșitul veacului XX, revoluția euro a marcat puternic intrarea lumii noastre în cel de-al treilea mileniu, în România, țară aspirantă la Uniunea Europeană, câteva întrebări au trezit un interes major:

– Ce fel de viitor va avea euro în sistemul internațional de plăți și ca monedă de rezervă?

– Cum vor evolua ratele de schimb euro-dolar?

– Ce legături s-ar putea statornici între leu și euro?

– Care va fi influența introducerii euro asupra balanței comerciale și de plăți a României?

Întrebări cardinale pentru economia românească. Unele au primit deja răspunsuri, altele îl așteaptă încă. De aceste răspunsuri depinde și modul în care configurăm politica monetară și valutară, în condițiile despărțirii de referința dolar și trecerea la referința euro, în martie 2003.

Moneda euro a marcat și va marca schimbări importante pentru toate statele europene; inclusiv pentru cele ce nu sunt cuprinse încă în zona monedei unice, dar care candidează la integrarea europeană. Pentru că și aceste state – între care și România – sunt chemate să respecte pactul de stabilitate și creștere economică, să renunțe la finanțări inflaționiste ale deficitului bugetar prin banca centrală, inclusiv la accesul privilegiat al autorităților publice la instituțiile financiare, și să încheie procesul de liberalizare a circulației capitalurilor. În fiecare din aceste țări, politicile monetare sunt tot mai mult legate de instrumente specifice economiei de piață. Prin urmare, este imperios necesar ca reformele să fie intensificate și în rândul factorilor care determină eficiența politicii monetare, cum ar fi concurența în sectorul bancar, dezvoltarea intermedierilor financiare și creditele. Pentru că România va fi nevoită să îndeplinească criteriile de convergență.

Euro ar putea fi o ancoră monetară solidă pentru România. Fără îndoială că obiectivul trecerii la euro va sprijini procesul de ajustare macroeconomică într-un mediu caracterizat prin inflație și dobânzi tot mai scăzute în anii viitori.

În prezent, dolarul S.U.A, este utilizat în proporții ceva mai mici în tranzacțiile comerciale și în tranzacțiile financiare ale României. Fără să asistăm la schimbări brutale, ponderea euro crește treptat în comerțul nostru internațional, în portofoliul de investiții private și în rezervele băncii centrale. În condițiile în care ponderea Uniunii Europene în comerțul exterior al României e în jur de 70% și manifestă o tendință de creștere, în timp ce investițiile și creditele din această zonă, către România, vor fi tot mai mari, putem anticipa salturi importante ale rolului euro în decontările

internaționale și în rezerva valutară a țării. Și poate că, în curând, vom avea un nou raport în coșul euro-dolar.

Dolarul, cu o pondere mai mică în decontările internaționale ale României, țară care se apropie în mod firesc de zona euro, va continua să joace un rol fundamental în sistemul monetar internațional. Dincolo de ceea ce arată în momentul de față realitatea de pe piețele internaționale, competiția euro-dolar rămâne deschisă, imprevizibilă și demnă de cel mai larg interes. Iată motivul pentru care îi dedicăm în totalitate dezbaterile din cadrul celei de-a 11-a ediții a Simpozionului de istorie și civilizație bancară.

Mugur ISĂRESCU,
Guvernatorul Băncii Naționale a României

Influențele monedei unice europene asupra economiei românești, în perspectiva aderării la Uniunea Europeană

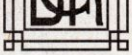

Uniunea Europeană Monetară (U.E.M.) marchează unul din momentele economice cele mai importante ale secolului al XX-lea, la fel de important ca sistemul Bretton Woods, însă aceasta nu își bazează existența în mod primordial pe considerente economice. U.E.M. este în primul rând un eveniment politic, un moment important către integrarea politică europeană. Această caracteristică a devenit mai clară cu ocazia tentativelor de armonizare a sistemelor de impozite și taxe din țările membre, în acest context conturându-se zona euro. În fapt, zona euro este o nouă economie, o nouă supraputere economică, asemănătoare ca mărime celei din S.U.A.

Căderea comunismului în centrul și estul Europei, precum și opțiunea pentru democrație și instituirea economiei de piață în fostele țări comuniste au constituit premise ale extinderii Uniunii Europene (U.E.) către spațiul fost comunist. Necesitatea creării unei economii funcționale de piață și inițierea reformelor economice structurale impuse de principiile economiei de piață, precum și conștiința apartenenței europene au transformat România într-un serios candidat la aderare la Uniunea Europeană, obiectiv care se bucură de sprijinul deplin al opiniei publice. Aderarea României la Uniunea Europeană presupune practic întrunirea criteriilor de aderare desemnate prin Tratatul de la Maastricht, fapt posibil numai în condițiile unei economii funcționale de piață, structurată și dezvoltată pe baze de competitivitate.

România aparține geografic Europei, ceea ce contribuie în mod firesc la orientarea și amplificarea schimburilor economice cu spațiul economic vest-european, astfel încât opțiunea pentru euro este firească și necondiționată. În acest context, moneda unică europeană capătă un rol determinant în derularea comerțului exterior al țării noastre, cu influență directă asupra balanței comerciale a României. U.E. și-a consolidat, în ultimii ani, poziția de partener principal al țării noastre, deținând, la finele anului 2002, o pondere de peste 60% în comerțul exterior al României. În plan investițional, s-a consemnat accentuarea prezenței U.E. în structura pe grupe de țări a capitalului subscris la societățile comerciale românești cu participare străină.

Consecința evoluțiilor la nivel comercial și investițional a constat în modificarea, în favoarea euro, a structurii tranzacțiilor pe piața valutară. Datoria externă a României a înregistrat, în ultimii ani, o modificare a structurii pe valute, în sensul creșterii ponderii euro (de la 40% la sfârșitul anului 2001, la 47% în luna decembrie 2002 și la 48% la finele lunii martie 2003), în defavoarea dolarului S.U.A. Ponderea euro, ca monedă de denominare a rezervei valutare oficiale, s-a consolidat, ajungând la 47% la finele anului 2002 și în primul trimestru al anului curent, comparativ cu 39% la sfârșitul anului 2001 (sursa: B.N.R.). Aceste evoluții denotă consolidarea poziției dominante a monedei unice europene în comerțul exterior al României și relevă o tendință de amplificare pe mai departe a relațiilor comerciale a țării noastre cu spațiul euro. În acest context, reforma economică trebuie condusă în sensul competitivizării exporturilor românești, în condițiile satisfacerii prealabile a cererii interne, ceea ce creează premisele asigurării unei balanțe comerciale excedentare.

Creșterea semnificativă a deficitului balanței comerciale a României aferentă primei jumătăți a acestui an reprezintă un factor negativ în derularea reformei economice, privită în cadrul eforturilor de aderare la U.E. Acest fenomen negativ s-a dovedit a fi rezultatul creșterii accentuate a importurilor în condițiile menținerii relativ constante a exporturilor. Se impune deci o atenție deosebită acordată atât dinamicii, cât și structurii importurilor și implicit modului de constituire și destinației acestora, ceea ce s-ar traduce prin posibilitatea satisfacerii unei părți a importurilor pe seama ofertei interne, descurajarea importurilor destinate consumului curent și direcționarea acestora către bunuri de producție.

Influența euro în planul comerțului exterior se răsfrânge cu precădere asupra politicii valutare, piața valutară internă devenind tot mai dependentă

de moneda unică europeană și de evoluțiile acesteia înregistrate pe piața valutară internațională, în raport cu principalele valute. Creșterea ponderii euro în relațiile valutare ale României a determinat schimbarea referinței pe piața valutară din USD în EUR, ceea ce reprezintă o consecință a influenței crescânde a monedei unice europene asupra economiei românești. În acest sens, sunt de apreciat eforturile B.N.R. îndreptate către consolidarea rezervei valutare și orientarea structurii rezervei către EUR, măsura adaptată atât la realitatea economică, cât și la tendințele de ansamblu care se manifestă în cadrul sistemului financiar românesc.

Măsurile de politică monetară subordonate obiectivelor de aderare trebuie să susțină încurajarea dezvoltării economiei reale pe baze sustenabile. În acest sens, sunt lăudabile eforturile autorităților monetare române îndreptate către reducerea progresivă și susținută a inflației, în contextul menținerii stabilității relative a monedei naționale pe piața valutară și a armonizării nivelului dobânzilor cu cel al inflației și al deprecierii cursului de schimb. Finalitatea eforturilor în domeniul politicii monetare și al dezvoltării economiei reale trebuie să consiste în structurarea unei economii de piață robuste și funcționale, perfect adaptată cerințelor Uniunii; numai astfel România poate contribui la procesul european de realizare a unității în diversitate.

Pe lângă toate aceste considerente, trebuie ținut cont de faptul că România trebuie să fie capabilă să recupereze într-un timp scurt decalajul economic semnificativ care o desparte de viitorii parteneri în cadrul Uniunii Europene. Acest fapt presupune că economia românească să fie capabilă să realizeze o creștere economică într-un ritm mai rapid decât U.E., în ansamblul său. Această misiune extrem de dificilă în actuala conjunctură economică globală presupune în primul rând creșterea eficienței economice care se poate realiza prin dezvoltarea susținută a sectorului privat, creșterea semnificativă a volumului investițiilor străine directe și restructurarea sectorului de stat.

Actuala conjunctură economică mondială poate constitui un avantaj pentru economia românească, în măsura în care aceasta probează ca alternativă viabilă de investiții pe termen lung. Instituirea unui cadru juridic stabil, care să încurajeze procesul investițional, ar fi în aceste condiții un factor esențial în atragerea investițiilor străine în România. Dezvoltarea tehnologiei informației, precum și curentul de opinie favorabil ecologizării mediului ambiant, tendințe care se manifestă în cadrul economiilor dezvoltate, au condus către necesitatea deplasării industriilor prelucrătoare de materii prime și produse în diverse stadii de prelucrare către economiile în curs de dezvoltare. În condițiile în care este capabilă să ofere un mediu economic atractiv pentru investitorii străini, România poate beneficia de tehnologie industrială de ultimă oră, cu influență directă asupra creșterii eficienței economice în ansamblul mecanismului prezentat anterior.

Expunerea de față nu-și propune identificarea analitică a tuturor influențelor monedei unice asupra economiei românești în perspectiva aderării la Uniunea Europeană, subiect ce ar putea face obiectului unei analize mult mai largi. Indiferent de modul de abordare al unui asemenea subiect, concluziile vor fi convergente: moneda unică europeană trebuie privită ca un numitor comun al economiilor Uniunii, rezultatele economice ale fiecărui membru al Uniunii fiind cuantificate în aceeași monedă, ceea ce îi conferă euro rolul unui veritabil vector de creștere și etalon de competitivitate în cadrul Uniunii Europene.

Nicolae DĂNILĂ, Președinte,
Ion NIȚU, Vicepreședinte,
Banca Comercială Română S.A.

Leul și relația euro-dolar

ALPHA BANK ROMANIA S.A.

În opinia mea, evoluția relației dintre euro și dolar este o reflectare a competiției dintre economii. Ratele de schimb sunt doar instrumente. Măsura în care acestea sunt folosite sau dacă mișcarea lor generată de forțele pieței e doar tolerată este discutabilă.

Fluctuațiile curente și cele anticipate în relația dolar-euro ar putea ajuta indirect leul. Riscul crescut al ratei de schimb ar putea determina agenții economici să-și îndrepte preferința către moneda națională, dacă procesul de dezinflație va continua.

De când valuta de referință este euro, are loc o creștere a activității exprimate în euro pe seama celei exprimate în dolari. În ceea ce privește împrumuturile în lei, acestea au crescut încet, dar constant de la un volum redus.

Când ne conducem activitatea ca bancă întotdeauna avem în vedere atingerea unei poziții valutare echilibrate. Cu siguranță nu importăm valută ca să acordăm, de exemplu, credite de consum în lei.

Încercăm să convingem corporațiile doritoare de credite să accepte credite în lei, dar ele manifestă o puternică împotrivire. Chiar și doritorii de credite ipotecare preferă valuta leului din cauza ratelor nominale (și chiar reale) mai reduse.

Alegerea valutei pentru credite aparține clientului. În ceea ce ne privește, noi verificăm capacitatea de rambursare a clienților și evaluăm expunerea lor relativă la propriile venituri.

Acordăm o mare importanță măsurilor prudențiale. Când nu suntem mulțumiți cu gradul de acoperire a riscului, cerem garanții mai ridicate pentru a acoperi riscul suplimentar.

În cadrul criteriilor prudențiale, încercăm să avem un portofoliu diversificat, bine echilibrat

relativ la activitatea economică și natura creditelor. Ca măsură internă, am decis ca creditele de consum să nu depășească un anumit procent din bilanț.

Orice s-ar întâmpla cu relația dintre euro și dolar, credem că încrederea în leu se va întări, cu condiția ca procesul dezinflationist să se încadreze în traiectoria proiectată.

Eleftherios IOANNOU, Președinte și CEO, Alpha Bank Romania S.A.

BRD
GROUPE SOCIETE GENERALE

Implicații ale competiției dolar-euro pentru managementul activelor și pasivelor

Ne-am obișnuit, de la o vreme, să privim lupta tot mai acerbă pentru afirmarea euro ca principală monedă de denominare a componentei în valută a bilanțului agregat al sistemului bancar, prin prisma evoluției unor măsuri agregate sau prin referire la o serie de decizii monetare. De factură macro, această perspectivă urmărește, printre altele, variabile cum ar fi evoluția creditelor și a depozitelor în euro, evoluția ponderii acestora în total credite și depozite în valută, sau evoluția ponderii euro în volumele de tranzacționare ale pieței valutare. Nu în ultimul rând, se pot cita acțiunile conjugate ale Ministerului Finanțelor și Băncii Naționale a României, de reconfigurare a rezervelor internaționale ale țării, prin politica de denominare a împrumuturilor externe.

Majoritatea acestor variabile dă un verdict clar: euro și-a mărit semnificativ relevanța în sistemul bancar românesc, în contextul apropierii decisive de momentul integrării în Uniunea Europeană, căpătând formalizare, pe cale de consecință, ca referință a politicii valutare a B.N.R., și consacrare ca principală valută de denominare a emisiunilor de obligațiuni externe.

Pentru a întări prin cifre o parte din aceste evoluții, la nivelul băncii în care activez – B.R.D. Groupe Société Générale, voi menționa că, prin raportare la finele anului 2002, în primele zece luni ale acestui an, ponderea euro, în total depozite în valută, a crescut de la 35% la 45%, în timp ce în cazul creditelor, aceeași variabilă a progresat de la 58% la 67%. Și în ceea ce privește performanța ca monedă de denominare a tranzacțiilor clienților nebancari pe piața valutară, euro și-a consolidat poziția prin prezența în 65% din volume, față de 57% în perioada similară a anului 2002. „De vină" pentru consolidarea poziției euro, în afară de aspectele ce țin de relațiile comerciale cu spațiul Uniunii Europene, sunt menționata progresie a creditelor, inclusiv a leasing-ului, denominat aproape exclusiv în moneda europeană, finanțările de la instituțiile financiare europene (BERD, BEI) și consacrarea euro ca monedă din ce în ce mai preferată pentru economisirea în valută. De bună seamă că, în ceea ce privește economisirea, doi factori de stimulare importanți sunt reprezentați de creșterea valorii euro în raport cu dolarul american și leul și de intensificarea transferurilor curente dinspre Uniunea Europeană, catalizate, acestea din urmă, de suprimarea vizelor de călătorie pentru cetățenii români.

Competiția euro/dolar își face însă cunoscute efectele în sistemul bancar și pe un alt front, situat la nivelul micro al fiecărei instituții în parte, în perimetrul denumit în jargon bancar ALM – Asset and Liability Management – Managementul Activelor și Pasivelor.

La acest nivel se manifestă influențe subtile ale volatilității raportului euro/dolar pe piața internațională, transmise atât prin valoarea celor două valute față de leu, cât și prin intermediul coșului valutar ce servește drept instrument operațional de conducere a politicii valutare, de către Banca Națională a României.

Mă voi opri în continuare asupra câtorva exemple.

Gestiunea lichidității reglementare

Este bine cunoscută obligativitatea respectării, de către băncile comerciale, a anumitor echilibre normate, pe benzi de scadență, între duratele reziduale ale resurselor și plasamentelor. Actualul cadru de reglementare, reprezentat de Norma 1 privind lichiditatea băncilor comerciale, tratează la nivel global, în echivalent lei, problematica echilibrelor menționate. Componentele bilanțiere și extrabilanțiere denominate în valută ale băncilor sau, cel puțin, ale unora dintre acestea, se caracterizează, în general, prin asimetrii de structură valutară (am menționat mai devreme, în cazul B.R.D. ponderea mai mare a euro în cazul creditelor în valută decât cea existentă în cazul depozitelor). Jocul cursurilor celor două valute față de leu poate determina, pe acest fundament, asimetrii de valorizare în moneda locală, susceptibile de a afecta indicatorii de lichiditate normați, deci echilibrele de lichiditate reglementară. Aceste asimetrii fac mai complexă gestiunea indicatorilor de lichiditate, mai ales atunci când se situează aproape de nivelele normate, devenind necesare simulări pe bază de scenarii și poziționări operaționale care să adreseze ipotezele cele mai probabile.

Gestiunea poziției de schimb

În general, potrivit celor mai bune practici, gestiunea pozițiilor de schimb în instituțiile bancare se realizează pornind de la separarea acestora în

blocuri structurale și de piață. Blocul de piață se referă la tranzacțiile comerciale și cele proprietare, adică speculative, iar gestiunea acestuia presupune, printre altele, încadrarea permanentă în limite de expunere conservatoare, mai ales în cazul băncilor din România care fac parte din marile grupuri financiare internaționale.

Prin aplicarea acestui principiu de gestiune se asigură o relativă protecție în raport cu fluctuațiile de curs ale euro și dolarului.

Blocurile de poziții valutare structurale reprezintă însă efecte ale decalajelor sau nepotrivirilor (mismatch) de denominări valutare ale resurselor, plasamentelor și capitalurilor proprii, reprezentând expresia unui determinism legat de contextul local și de profilul de business al instituției respective. Acestea sunt cele mai expuse fluctuațiilor de curs ale euro și dolarului față de moneda locală, căci, deși pilotate în raport cu anumite limite de sensibilitate, nu sunt întotdeauna posibil de echilibrat sau de acoperit din punct de vedere al riscului de curs, potrivit unor deziderate teoretice. Această constrângere capătă relevanță mai ales în contextul imprevizibilității evoluției raportului euro/dolar sau al posibilelor recalibrări în raportul inflație – apreciere/depreciere față de coș valutar a ROL. În ceea ce ne privește, la nivelul B.R.D., dispunem de un aparat analitic complex de evaluare a sensibilității blocului structural și urmărim regulat încadrarea în limita de sensibilitate pe care ne-am stabilit-o. Din nefericire, inexistența unei piețe eficiente a derivativelor pe cursul de schimb (din punct de vedere al lichidității, formării transparente a prețurilor și scadențelor tranzacționate) ne privează, atât pe noi ca și pe celelalte bănci din grupul nostru de referință, de un instrumentar mai diversificat de gestiune a blocului structural al poziției de schimb.

Gestiunea rezervei minime obligatorii în valută

Cum cadrul reglementar prevede posibilitatea menținerii rezervelor obligatorii într-o singură valută, indiferent de structura valutară a pasivelor eligibile, s-a constatat că băncile optează pentru o valută sau alta, în general în funcție de dimensiunea „penalității" reprezentate de spreadul între dobânda cu care B.N.R. remunerează disponibilitățile în rezervă și costul nominal al resurselor ce intră în baza de calcul a acesteia.

Factorul curs de schimb – în cazul de față raportul euro/dolar – joacă un rol deosebit de important, întrucât poate anula efectul pozitiv al reducerii urmărite a penalității rezervelor obligatorii și devine astfel un element care trebuie internalizat în planificarea gestiunii activelor și pasivelor. Întrucât schimbarea valutei de denominare a rezervelor obligatorii nu se poate realiza decât cu frecvență anuală, o bună gestiune ALM presupune exerciții pe bază de scenarii multianuale referitoare la evoluția previzibilă a cursurilor de schimb și dobânzilor, cu alocarea de probabilități fiecărui scenariu. Se va putea astfel opta pentru o anumită valută de constituire a rezervelor obligatorii, în funcție de corespondența dorită între scenarii și profilul de business al băncii respective, modelat de orientările strategice multianuale.

Acestea au fost câteva dintre aspectele care mi s-au părut relevante în ceea ce privește implicațiile la nivel micro ale competiției dintre euro și dolar, fără a avea pretenția unei tratări exhaustive a acestui subiect deosebit de complex.

Claudiu CERCEL,
Director Direcția operațiuni de piață,
Banca Română pentru Dezvoltare –
Groupe Société Générale S.A.

Euro, dolar și leu la început de mileniu

PIRAEUS BANK
ROMANIA

Europa Unită a începutului mileniului III arată ca o clasă de elevi care se pregătesc să dea la facultăți diferite, dar nu toți își doresc să ia și note mari.

Divergențele între statele membre au, pe de o parte, rădăcini istorice iar, pe de altă parte, provin din interese diferite aparținând momentului sau din viziuni distincte pentru viitor.

Din trecut provin antagonismele tradiționale dintre țările mari și cele mici, dintre țările din Nord, mai bogate, principale contribuabile la bugetul comunitar, și cele din Sud, beneficiare ale fondurilor, sau dintre țările fondatoare ale Pieței Comune, mai înclinate către comunitarism, și cele care s-au adăugat ulterior sau care o să se adauge în viitor Comunității.

Atitudini diferite se manifestă și față de o serie de proiecte în curs, precum elaborarea unei noi constituții, politica de apărare, relațiile cu Statele Unite, poziția față de care țările ce urmează să adere în curând, războiul din Irak, lărgirea Uniunii Europene, adoptarea unei monede comune.

În legătură cu acest ultim subiect, euro, suportul populației diferiților membri comunitari variază de la un entuziasm de peste 80% în Belgia și Luxemburg la sub 35-40% în Marea Britanie sau Suedia, care de altfel a și respins în toamna acestui an, prin referendum, ideea de aderare la mecanismul monetar comunitar.

Nu numai suportul politic pentru euro este extrem de diferit de la o țară la alta, dar și majoritatea indicatorilor macroeconomici, care, în ultimă instanță, îl substanțializează. Cifre publicate în octombrie 2003 marchează diferențieri de la –0,3% în Franța la +3,8% în Grecia ale ritmului anual de creștere al P.I.B. pe locuitor, de la +1,1% în Germania la +4,1% în Irlanda ale variației prețurilor de consum, de la +8,7 în Grecia la –9,2 în Portu-

galia ale ritmului de creştere al investiţiilor totale în economie, iar exemplele pot continua. Se înregistrează niveluri diferite ale productivităţii muncii, preţuri diferite pentru aceleaşi produse, niveluri de economisire diferite, datorii publice diferite, ba chiar şi înţelegerea Pactului de Stabilitate este pusă în chestiune de ţări ca Franţa şi Germania, care doresc să li se accepte deficite bugetare mai mari decât cele convenite.

Privit prin prisma individualităţii fiecăruia din statele membre ale Sistemului Monetar European, euro arată mai degrabă ca o multitudine de valute, toate purtând acelaşi nume şi fiind tranzacţionate la acelaşi curs şi nu ca o valută închegată şi consistentă. De altfel, este o monedă tânără, care nu a parcurs încă decât două crize, una de depreciere şi alta de apreciere, nu a traversat nici un ciclu inflaţionist major şi nu a fost supusă unor atacuri speculative masive directe.

În faţa sa dolarul este o monedă care aparţine unei economii robuste, dirijată de o politică unitară şi care reflectă coordonarea evidentă dintre marii jucători ai pieţei: Guvernul, Rezerva Federală, marea industrie şi marile bănci. Jumătate din creşterea economică a întregii lumi este datorată Statelor Unite ale Americii. Din '95 încoace productivitatea muncii în economia americană creşte constant, fiind din 2000 aproape dublă faţă de cea a lucrătorilor Uniunii Europene şi ajungând la ritmuri de până la 9% (anualizat) la nivelul trimestrului III al anului curent.

Statele Unite au făcut faţă în primii trei ani ai mileniului la o criză majoră a pieţei de capital, când acţiunile au pierdut din valoare semnificativ, la o serie de atacuri teroriste de amploare, la două războaie, la scandaluri financiare de răsunet, la aprecierea dolarului în 2000, după care, la deprecierea sa puternică începând cu 2003.

Rezerva Federală a redus ratele dobânzii în repetate rânduri, ajungând la un nivel istoric de 1% pentru a face faţă diferitelor crize, iar deficitul bugetar a atins în 2003 un vârf de 5% din P.I.B., reflectând apetitul guvernului pentru stimularea consumului, cu scopul de a face ca recesiunea să poată fi depăşită. Procesul a fost ajutat şi de investiţiile externe în titluri de valoare americane, care au permis finanţarea deficitului extern până ce acesta a ajuns la un maxim istoric de 6% din P.I.B.

În toamna lui 2003 s-a constatat că economia americană nu îşi doreşte să mai susţină un dolar puternic, ceea ce de altfel nici nu-i foloseşte pe termen scurt, de îndată ce intenţia declarată este de a nu se mai stimula creşterea economică prin consum, ci prin încurajarea exporturilor şi descurajarea importurilor. Dolarul a surprins piaţa la începutul anului 2003, când s-a depreciat brusc, devenind mai ieftin decât 1 (un) euro şi a şocat toţi analiştii când a alunecat la sfârşitul anului către plafoane istoric scăzute de 1,20 şi apoi 1,22 USD/EUR.

Prin urmare, în pofida unei productivităţi crescute şi a unei creşteri a P.I.B. de 2,6% în 2003 şi previzionată de 4% în 2004, deficitele accentuate şi voinţa politică au emulat un dolar despre care nu se poate spune că este „slab", ci că are un curs inferior faţă de euro şi yen. Dolarul nu e „slab" pentru că economia americană nu e slabă, poate este într-o perioadă de repoziţionare, poate chiar moneda americană este într-o perioadă în care caută un nou palier de echilibru faţă de celelalte valute forte.

Pe fondul marilor mişcări financiar valutare mondiale, leul românesc îi surprinde şi el pe români, depreciindu-se neaşteptat de mult faţă de euro la finele lui 2003.

Reorientarea de la dolar ca valută de referinţă la euro s-a făcut foarte repede în cursul anului şi aproape total. Raportul leu/euro este dominat de relaţia directă cu moneda europeană. Mişcările monedei româneşti faţă de dolar nu mai respectă regulile manualului, indicatorii macroeconomici sunt ignoraţi, în sensul că diferenţialul de inflaţie pare că nu contează (leul termină anul întărit faţă de dolar, deşi inflaţia în România este de 14% şi în S.U.A. de 1%).

Cu toţii ştim din cărţi că trebuie să ne protejăm de riscuri ţinând economiile în mai multe valute: ceea ce pierdem pe o parte câştigăm pe alta. Ce nu ne-a spus cartea este că în fapt suntem prea aproape de Europa pentru ca dolarul să mai conteze, că odată reorientaţi către zona euro vom călători cel mai frecvent acolo, vom cheltui euro, vom gândi în euro, preţurile toate se vor orienta către euro, chiar şi impozitele şi accizele vor fi exprimate în euro. Când euro va creşte preţurile, şi impozitele din România vor creşte pe măsură. Scăderea sau stagnarea dolarului nu va mai influenţa nimic, dar va aduce pierderi celor ce îşi mai ţin economiile în dolari.

Din martie 2003 Banca Naţională a României a reorientat politica sa de curs către un coş valutar format din euro 60% şi dolar 40%, iar intervenţiile sale în piaţă pentru controlul devalorizării leului au avut în vedere acest coş, ceea ce a avut menirea de a atenua mişcările bruşte leu-euro-dolar. Economia reală s-a mişcat însă mai repede decât s-ar fi putut previziona, iar viaţa a impus modificarea către finele anului 2003 a coşului la un raport de 75% EUR şi 25 % USD.

Pledoaria de încheiere a acestui mănunchi de remarci economice este în favoarea abandonării totale a coşului valutar şi trecerii integrale la moneda de referinţă euro. Aceasta ar permite stabilizarea cursului leu/euro, iar devalorizarea dolarului nu ar mai conta prea mult, în condiţiile în care comerţul exterior românesc se desfăşoară în euro cu ţările Comunităţii Europene, CEFTA şi într-o măsură viitoare tot mai mare cu C.S.I. România se îndreaptă oricum implacabil către Sistemul Monetar European, iar referinţa la dolar ţine de istorie şi de o nostalgie care trebuie să se depăşească cu maturitate. Abandonarea coşului ar permite stabilizarea cursului leului faţă de euro şi ar avea implicit un impact antiinflaţionist.

Emanuel ODOBESCU,
Director general, Piraeus Bank Romania S.A.

Evoluția euro pe piețele financiare internaționale și implicațiile acesteia în relațiile financiar-bancare românești

Ideea creării unei monede unice în Europa datează încă din secolul al XIX-lea, când a fost fondată Uniunea monetară latină, din care făceau parte Franța, Belgia Grecia și, paradoxal, Bulgaria. Stabilitatea monetară a reprezentat axul central în jurul căruia cele patru țări au căzut de acord că trebuie să colaboreze. Concretizarea acestei idei a rămas doar la stadiul de intenție, deoarece condițiile din Europa acelor vremuri – în care naționalismele erau extrem de puternice, iar economiile veritabile fortărețe – au făcut ca materializarea acestei idei să mai aștepte încă un secol pentru a prinde viață.

Prin crearea Pieței Comune în 1957 de către Franța, Germania, Belgia, Italia, Olanda și Luxemburg se impun bazele „nucleului dur" al integrării europene, în jurul căruia vor „gravita" în următoarele patru decenii încă nouă state vest-europene (Grecia, Marea Britanie, Irlanda, Danemarca, Spania, Portugalia, Austria, Suedia, Finlanda), iar din anul 2004 încă zece țări (Polonia, Letonia, Estonia, Lituania, Slovenia, Slovacia, Cehia, Ungaria, Malta și Cipru) și din 2007 vor deveni membre ale Uniunii Europene România și Bulgaria.

Încă din primii ani ai secolului XXI, o mare parte din țările Europei va trebui să facă față unor sfidări fără precedent în întreaga istorie a bătrânului continent. De-a lungul istoriei au mai existat și alte tentative de unificare a continentului european, dar, din păcate, toate au fost pe calea armelor.

Acum există o șansă fără precedent ca unificarea Europei să se facă prin mijloace pașnice, prin voința liber consimțită a țărilor candidate de a adera la cea mai vastă zonă de stabilitate și prosperitate economică, cunoscută sub denumirea de Uniunea Europeană.

Deși terenul pentru integrarea țărilor din Est a fost pregătit cu mult înainte, piatra de hotar care a declanșat cea mai vastă extindere din istoria U.E. a fost pusă la reuniunea la nivel înalt de la Luxemburg, din luna decembrie a anului 1997, când s-a lansat oficial procesul care va permite unui număr de 13 țări (cele zece enumerate anterior, plus Bulgaria, România și Turcia) să se alăture treptat Uniunii Europene de la acea dată, zonă care, într-o zi, va deveni „Statele Unite ale Europei".

Noul val de lărgire care va începe probabil în anul 2004 va fi unul fără precedent, având în vedere anvergura, diversitatea și complexitatea realităților din cele zece țări care vor deveni membre ale U.E. După această lărgire, Uniunea Europeană va avea o suprafață cu 34% mai mare și 105 milioane de locuitori în plus. La finele acestui proces va rezulta un ansamblu unic legislativ, economic, comercial, vamal, administrativ și instituțional, care va fi aplicat la nivelul Uniunii Europene lărgite. Acest lucru va simplifica și va facilita comunicarea la nivelul întregii Europe, întrucât operatorii și agenții economici de pretutindeni vor trebui să se adapteze acestor noi realități, dacă vor mai dori să se mențină pe piață.

Sfidarea supremă cu care se vor confrunta cele zece țări care vor adera probabil în anul 2004 este aceea a îndeplinirii condițiilor pentru adoptarea monedei unice euro.

Conform părerii majorității specialiștilor care se ocupă îndeaproape de integrarea europeană, nici una din cele zece țări candidate nu va putea adopta moneda unică înainte de anii 2007-2008. Acest decalaj de minim trei-patru ani de la momentul aderării și până la adoptarea euro se aplică prin severitatea și rigoarea cu care sunt urmărite cele patru criterii pe care statele trebuie să le îndeplinească pentru a deveni membre ale Uniunii Monetare:

– deficitul bugetar de maximum 3% din P.I.B.;
– datoria publică de maximum 60% din P.I.B.;
– rata inflației cu cel mult 1,5 p.p. (puncte procentuale) peste media din primele trei țări cu cea mai redusă inflație din U.E.;
– rata dobânzii pe termen lung să nu depășească cu mai mult de 2,0 p.p. media din cele trei țări.

Pornind de la aceste exigențe, evaluările specialiștilor dau șanse cuprinse între 40% (în cazul Slovaciei) și 70% (în cazul Estoniei, Sloveniei și Maltei), ca ele să poată adopta moneda unică înainte de anul 2008. În ceea ce privește România, în luna noiembrie 2002, guvernatorul B.N.R. a declarat: „...Țara noastră ar putea adopta euro în anul 2010, dar calendarul de adoptare trebuie să fie prudent, pentru că forțarea îndeplinirii criteriilor ar putea solicita costuri substanțiale în planul economiei reale"...

După cum este cunoscut, începând cu 1 ianuarie 2002, un număr de 12 țări din cele 15 țări membre ale Uniunii Europene au trecut la adoptarea monedei unice euro, în detrimentul monedelor lor naționale. Acest pas a necesitat în țările respective revizuirea Constituției, deoarece el presupunea transferul de suveranitate (până mai ieri un fapt de neconceput!), având în vedere că emiterea de monedă a reprezentat o prerogativă „reală" prin excelență, atributul suprem al oricărui stat independent.

Uniunea Europeană se află în fața celei mai cuprinzătoare faze de extindere din istoria sa, în ceea ce privește numărul țărilor implicate. Din punctul de vedere al țărilor candidate, aderarea la U.E. și intrarea în zona euro sunt pași importanți

către atingerea obiectivului final de apropiere și reducere a decalajului de dezvoltare economică față de țările vest-europene. Atingerea acestui obiectiv presupune un proces îndelungat, care se speră că va fi accelerat de adoptarea reglementărilor și standardelor U.E., printr-o integrare economică mai profundă cu zonele cele mai dezvoltate ale U.E. și adoptarea monedei comune euro. Comparativ cu precedentele procese de extindere, cel prezent se diferențiază din mai multe puncte de vedere. Primul este acela că, din cele 13 țări candidate, zece fac parte din grupul de țări central și est europene cu o economie în tranziție (CEEC-10). Decalajul dintre venitul acestora și media venitului din U.E. este mult mai mare decât în cazul oricărui nou stat membru din perioada anterioară sau chiar al oricărei țări din întreaga perioadă de existență a U.E., fapt ce subliniază importanța armonizării convergenței, atât a celei reale, cât și a celei nominale.

Al doilea factor ce diferențiază actuala etapă de extindere îl reprezintă faptul că statele candidate trebuie să-și dirijeze politicile de stabilizare din perioada de preaderare sub presiunea potențială a unor mari fluxuri de capital, într-o lume globalizată. În perioada ce se va derula până la aderarea la zona euro ele vor trebui să facă față unor șocuri neprevăzute, provenind fie din partea altor țări emergente, fie a unui aflux de capitaluri atrase de convergența lor la U.E. CEEC-10 au desființat deja o mare parte din mecanismele de control ale mișcărilor de capital, ca o precondiție la aderarea la U.E., ceea ce le face vulnerabile la condițiile de pe piețele de capital globalizate și la fluxurile de capitaluri speculative. Spre deosebire de acestea, statele membre ale zonei euro și-au menținut mecanismele de control ale capitalurilor, cu scopul de a putea stabiliza situația de pe piețele de capital, și le-a folosit deosebit de activ pe întreaga perioadă, până la constituirea Uniunii Monetare.

În al treilea rând, extinderea ce va urma se va face în cadrul „unei noi calități" a U.E., deoarece Uniunea Economică și Monetară (U.E.M.) a intrat în stadiul III începând cu 1 ianuarie 1999, prin introducerea monedei unice, euro. Când noile candidate vor adera la U.E., întrunind criteriile de aderare de la Copenhaga, ele vor intra de asemenea în U.E.M. cu statut de „state membre cu derogare", deoarece la data aderării nu se așteaptă ca acestea să îndeplinească toate criteriile de aderare la Uniunea Monetară stabilite prin Tratatul de la Maastricht. Totuși, deși noii membri se obligă să adere la zona euro imediat ce îndeplinesc toate criteriile de convergență, ei nu pot opta pentru ieșirea din aceasta, posibilitate de care beneficiază oricare din actualele state ale U.E. (Danemarca și Marea Britanie). Intrarea în zona euro – membru al U.E.M. – se va întemeia pe evaluarea făcută de autoritățile U.E. a gradului de îndeplinire a criteriilor de convergență, fiecare țară candidată beneficiind de un tratament egal.

Aderarea țărilor candidate se va decide pe baza unei strategii de acceptare a cererilor de acordare a viitorului statut de membru al zonei euro, prin luarea în considerare a unui număr de indicatori fundamentali legați de adoptarea politicilor economice și alegerea unor posibile alternative politice în decursul perioadei de convergență. Deși cadrul macroeconomic pentru perioada de convergență nominală necesită o analiză (caz cu caz) a fiecărui stat în parte și înțelegerea mecanismelor ce îl susțin, există un număr de opțiuni politice și unele constrângeri care sunt comune tuturor cazurilor.

Aderarea la U.E. și intrarea în zona euro pot fi privite ca etape ale procesului de accelerare a diminuării decalajelor de dezvoltare economică. Decizia privind obținerea statutului de membru al zonei euro va fi luată în urma unei examinări a fiecărei țări în parte. Deși candidații se obligă să adopte moneda comună, ei vor fi relativ liberi să decidă data la care vor trece la utilizarea acesteia. Astfel, pe lângă îndeplinirea criteriilor nominale de convergență, o astfel de decizie implică o evaluare atentă a avantajelor și costurilor estimate ale diferitelor căi de intrare în U.E.M.

Problema de bază este cum poate influența adoptarea monedei euro procesul real de convergență (în sensul reducerii decalajului venitului pe locuitor) și viceversa? Actualele state membre ale zonei euro s-au supus unui proces de convergență îndelungat, în mai multe etape, și o mare parte dintre ele atinseseră un grad înalt de convergență a veniturilor anterior Uniunii Monetare. Dacă aceasta este cea mai bună abordare pentru CEEC-10, depinde de concordanța dintre intrarea în U.E.M., pe de o parte, și creșterea economică, transformările structurale și reformele politice din țările candidate, pe de altă parte. Evoluțiile din ultimii ani indică faptul că țările candidate s-au apropiat de îndeplinirea criteriilor optime ale zonei monedei unice. Experiențele de după criza financiară din Rusia, din 1998, perioada șocului petrolier din 2000 și reacția rapidă la recenta încetinire economică din 2001 ne oferă perspectiva unor evoluții mai sincronizate între CEEC-10 și U.E.

Transformarea sistemelor financiare – atât cel public, cât și cel privat – a manifestat o oarecare rămânere în urmă, dar reformele inițiate recent au dus la accelerarea fenomenului în multe țări candidate, progrese semnificative în privatizarea și restructurarea sistemului bancar. Deși nivelul intermedierii financiare este încă relativ redus și piețele financiare nu sunt suficient consolidate, ele reflectă, îndeosebi, nivelul de dezvoltare al acestor economii, care sunt suficient de atractive pentru a aduce un număr tot mai mare de investitori străini. În cele mai multe țări candidate avansate, principalii indicatori economici au înregistrat îmbunătățiri economice substanțiale. Este demn de remarcat faptul că Ungaria și Republica Cehă sunt pe locul 7, respectiv 9, în rândul țărilor OCDE în ceea ce privește ponderea producției de înaltă și medie tehnologie în P.I.B.

Uniunea Europeană a fost confruntată la începutul anului 2002 cu un test fără precedent în istorie, respectiv trecerea simultană în 12 țări de la monedele naționale la moneda unică euro.

Exceptând unele mici imperfecțiuni, toată lumea este de acord că sfidarea cu care s-a confruntat U.E. a fost un test trecut cu notă maximă. Cele 12 țări din zona euro care au adoptat moneda unică au „fabricat" peste 15 miliarde de bancnote și 51 miliarde de monede și au distribuit în primele săptămâni din anul 2002 peste 8 miliarde bancnote și 38 miliarde de monede către cele 218.000 de bănci și oficii poștale, 2,8 milioane magazine și 302 milioane de persoane fizice. În același timp au fost retrase de pe piață cele 9 miliarde de bancnote și 107 miliarde de monede naționale aflate în circulație în cele 12 țări membre.

Vasile IFRIM, Președinte,
Tiberiu BODEA, Director Trezorerie și Operațiuni Externe,
Banca de Credit și Dezvoltare Romexterra S.A.

Competiția euro-dolar, o provocare pentru băncile românești

Banca Țiriac

Apariția monedei euro în 1999 și introducerea acesteia în circulație începând cu 2002 au constituit momente de referință pentru întreaga istorie a sistemului monetar internațional, momente precedate de un șir de inițiative sub formă de uniuni și blocuri monetare. Procesul de introducere a monedei unice și asigurarea perioadei de tranziție ulterioare s-au realizat fără probleme la nivelul sistemului bancar românesc. Băncile comerciale românești au pregătit din timp acest proces, asigurându-și logistica necesară, dar și o informare adecvată a clienților.

Crearea Uniunii Monetare Europene și introducerea monedei unice s-au făcut în ideea de a se realiza o contrapondere în economia mondială la supremația incontestabilă a monedei americane.

În cei cinci ani de existență, evoluția monedei europene a fost marcată de o acerbă concurență cu moneda celei mai puternice economii a lumii, dolarul. Astfel evoluția EUR/USD pe piețele internaționale a fost sinuoasă și imprevizibilă, de la un nivel de 1,18 la lansare, în doi ani ajungea la 0,82. Începând cu sfârșitul anului 2002, moneda unică cunoaște un reviriment spectaculos, atingând și chiar depășind nivelul maxim înregistrat la lansare.

În țara noastră, trecerea de la o economie de comandă către o economie funcțională de piață presupune printre altele alinierea la standardele pieței, liberalizarea prețurilor, creșterea competitivității și productivității.

Reorientarea schimburilor comerciale ale României s-a făcut în mod natural către țările Uniunii Europene, în ciuda dependenței de importurile de materii prime, combustibili și gaze din țările fostei U.R.S.S., Africa, Asia sau America de Sud, care contribuie în continuare cu o pondere importantă în balanța schimburilor comerciale. În același timp, s-a încercat și recuperarea pieților tradiționale, care s-au pierdut după 1989.

Economia românească, deși puternic dolarizată, odată cu decizia irevocabilă a integrării României în structurile europene, a cunoscut transformări și alinieri și în privința apropierii monedei naționale de cea europeană, pentru ca într-un final cea din urmă să înlocuiască leul în orizontul de timp 2009-2010.

Trecerea din martie 2003 la referința euro a fost un pas necesar, justificat și dictat de evoluțiile macroeconomice recente și de perspectiva integrării în U.E. Ponderea importantă a monedei unice în structura comerțului exterior (68,9% din totalul exporturilor și 56% din importuri) a datoriei externe, a rezervei valutare oficiale, a creditului neguvernamental a impus ca și în tranzacțiile de pe piața valutară interbancară să se renunțe la referința dolar și să se treacă la referința euro. Practica a demonstrat că această măsură administrativă a fost luată la momentul oportun, băncile adoptând-o ca o consecință firească și necesară, principiul de piață al cererii și ofertei funcționând încă o dată ca o pârghie naturală de reglare a mecanismelor pieței concurențiale.

Banca Națională urmărește în continuare evoluția monedei naționale în raport cu un coș valutar (recent stabilit la 70% euro-30% dolar), ceea ce contribuie la atenuarea impactului pe care îl are în continuare, asupra deficitului comercial, ponderea mare a importurilor de petrol și gaze, ale căror prețuri sunt exprimate în dolari și care ar induce un risc de rată de schimb suplimentar.

Structura coșului valutar în care euro deține ponderea cea mai mare este benefică și din punct de vedere al susținerii exporturilor românești orientate cu precădere spre țările Uniunii Europene. Chiar dacă politica B.N.R. este cea de apreciere reală a monedei naționale, în condițiile unei deprecieri accentuate a dolarului față de euro, așa cum s-a întâmplat anul acesta, prin utilizarea acestui coș s-a menținut performanța exporturilor românești din punct de vedere al prețurilor, dar și o stabilizare (e adevărat relativă) a prețurilor combustibililor și energiei. Structura coșului valutar în care euro deține supremația a contribuit în mare măsură și la reducerea inflației, reducere care ar fi putut fi semnificativă și nu ar fi pus în pericol ținta anuală de inflație, dacă principalii furnizori de utilități publice nu și-ar fi ascuns pierderile în creșteri de prețuri importante.

Din păcate, o conjunctură internațională favorabilă a ratelor de schimb și o politică valutară inspirată a băncii centrale nu sunt suficiente în

cazul României, în situația în care nu există o administrare mai eficientă a arieratelor din economie, iar politicile sociale pe termen scurt nu sunt compensate de eliminarea pierderilor principalelor întreprinderi de stat.

Revenind la subiect, mult-mediatizata competiție euro-dolar are pentru privitorul neavizat imaginea unui conflict generat de orgolii între „lumea nouă" și „lumea veche". În realitate, interesele puse în joc sunt multe și de facturi uneori total diferite. Să nu uiăm că Europa unită are o dată mult mai recentă de înființare, comparativ cu S.U.A. Este evident ca o monedă nouă cum este euro are nevoie de o susținere puternică similară, dacă se poate face comparație, cu cea necesară lansării oricărui produs nou pe piață. Iar atunci când este vorba de o piață atât de complexă, cu atât de multe implicații la nivel global și din această cauză atât de sensibilă, devine clar că impunerea unei monede în fața atotputernicului dolar declanșează conflicte nu numai în sens figurativ.

Un exemplu relevant în acest sens este prețul petrolului exprimat de atâta timp în dolari: petrodolarul fiind un termen acceptat, care evidențiază legătura de necontestat dintre dolar și petrol. Exemplul a fost ales tocmai pentru că scenariul ce poate fi construit pe ipoteza înlocuirii dolarului cu euro, de exemplu, ca exprimare a valorii celei mai importante materii prime de pe glob, este unul cu efecte atât de puternice, încât valurile ce ar urma unui asemenea seism ar lovi cele mai mari economii ale lumii, S.U.A., Japonia chiar și China, care tinde să înlocuiască U.E. ca a treia putere economică a lumii (Japonia, China și celelalte economii importante ale Asiei aflându-se într-o strânsă interdependență, ele cumpărând împreună bonuri de trezorerie emise de statul american în jur de 1 miliard de dolari pe zi!).

Susținerea exporturilor S.U.A. în U.E. este o altă posibilă cauză a evoluției parității euro-dolar, conducând la reducerea unui foarte mare deficit comercial, cel al S.U.A. Evoluțiile după evenimentele din 11 septembrie 2001 care au zguduit S.U.A. și problemele apărute în Irak au condus și ele la o creștere a neîncrederii în moneda americană.

În ultimii ani F.E.D. a întreprins măsuri importante vizând relansarea economică a țării, în principal prin reducerea dobânzilor și acestea, deși benefice, au contribuit, prin diferența dintre dobânzile de referință, la o polarizare spre euro a economiei.

Impactul acestei curse de impunere a uneia din cele două monede, într-o perspectivă mult mai îndelungată poate chiar ca monedă globală, are însă efecte stimulative la nivelul economiei mondiale, pe termen scurt. Toți participanții, pornind de la guverne și corporații transnaționale până la cele mai mici companii, sunt puși în situația de a se adapta efectelor cursei euro-dolar, găsind soluții tot mai eficiente pentru a continua creșterea economică.

Perspectiva integrării României în U.E. și a adoptării monedei europene nu lasă loc unui număr prea mare de scenarii. Apropierea de euro se va realiza treptat, astfel încât urmând pașii țărilor central și est-europene avansate în cadrul procesului de integrare, moneda națională va fi legată de euro la un curs a cărui valoare va fi determinată în primul rând – momentul adevărului – de performanța economică românească, și nu de conjunctura unei parități valutare EUR/USD de moment.

Așa cum am menționat mai înainte trecerea la referința euro a fost primită de bănci fără a exista nici un fel de șocuri, deraieri ale cursului, arătând o maturizare puternică a sistemului bancar. Comparativ cu volatilitatea foarte mare a ratei de schimb a leului din anii trecuți, s-a observat o reașezare firească, impusă de noile condiții.

În plus față de această măsură, de la începutul anului, băncile românești au trebuit să facă față provocării lansate de volatilitatea neobișnuită în ultimul timp a parității euro-dolar. Din nou testul a fost trecut cu succes, importanții jucători de pe piața interbancară românească adoptând cele mai bune poziții în acest context, dând dovadă de flexibilitate, minimalizând riscurile apărute prin politici de risc adecvate, uneori conducând chiar la reducerea volumelor de tranzacționare, pentru a nu fi expuse unor pierderi greu de evitat chiar și de cei mai experimentați actori ai piețelor internaționale.

Cătălin PÂRVU, Vicepreședinte,
Banca Comercială „Ion Țiriac" S.A.

Banii și puterea

Vorbind de competiție trebuie să vorbim de putere, de puterea ce o oferă deținerea de bani (bani recunoscuți internațional, în cazul în speță USD și EUR).

Puterea dată de bani poate însemna, în anumite condiții, hegemonie – adică supremația, cel puțin economică, a unui stat sau grup social asupra altuia.

În lume, potrivit lui Immanuel Wallerstein, până la această dată, au existat trei puteri hegemonice:

1. Olanda (1625-1675)
2. Anglia (sec. XVIII-1914)
3. S.U.A. (după al II-lea război mondial-prezent)

Conferirea statutului de hegemonie economică oricăreia din cele trei țări se datorează unor împrejurări diverse, dar în care, de fiecare dată, banii sunt prezenți în chip hotărâtor.

Astfel, pentru Olanda:

– dominarea pe plan mondial a transportului de mărfuri pe apă;

– marele antrepozit de la Amsterdam aducea cele mai mari profituri, prin cumpărarea-vânzarea și stocarea mărfurilor;

– fondarea în 1609 a băncii private Wisselbank din Amsterdam;

– fondarea Companiei (olandeze) a Indiilor Orientale (1602).

Pentru Anglia:

– intrarea în declin a Olandei, la finele secolului al XVII-lea, i-a determinat pe deținătorii de capital de aici să schimbe locul investiției lor către Anglia lui Oliver Cromwell;

– în 1694, s-a înființat Banca Angliei, pentru a-i da posibilitatea lui Wilhelm de Orania (William al III-lea) să-și continue războaiele;

– s-a reorganizat Compania Indiilor de Est (companie capitalistă, parțial întreprindere speculativă, parțial o investiție pe termen lung, parțial un colonizator) și Compania Mării de Sud.

În perioada de hegemonie a Angliei, prosperitatea și bogăția acesteia au fost evidente:

– Londra, cea mai importantă capitală a lumii;

– lira sterlină era monedă internațională;

– dominația britanică se întindea pe cinci continente;

– capitalul britanic obținea de pretutindeni beneficii importante.

Pentru S.U.A.:

– acumularea de capital financiar imens în secolul al XIX-lea și prima parte a secolului XX;

– constituirea F.M.I. în 1944, la Bretton Woods, prin care, potrivit mai multor cercetători, s-au creat condițiile „satelitizării" politicii monetare a n-1 țări în raport cu cea a emitentului celei de-a n-a monede (S.U.A.).

Iată ce spun Paul Hirst și Grahame Thompson (*Globalizarea sub semnul întrebării. Economia internațională și posibilități de guvernare*), în legătură cu hegemonia S.U.A.: „Hegemonia S.U.A. a fost multidimensională și nu e deloc limpede dacă a încetat cu totul. Din punct de vedere militar, Statele Unite dețin încă supremația, în sensul că își folosesc puterea pentru a se asigura că nici un alt stat nu va putea să uzeze de puterea sa politică pentru a restructura economia internațională... S.U.A. rămân singurul garant posibil al sistemului comercial mondial liber, împotriva dezmembrării politice și, prin urmare, deschiderea piețelor globale depinde de politica americană. Mai mult, S.U.A. rămân cea mai mare economie națională și alimentatorul cererii mondiale. Chiar dacă politica monetară americană nu este capabilă să acționeze hegemonic și unilateral, dolarul rămâne etalonul comerțului mondial. Astfel, S.U.A. dețin mai mult decât niște simple elemente reziduale de supremație, neavând competitori clari, nici U.E., nici Japonia nefiind capabile și nedorindu-și să-și asume rolul mondial al Americii."

Cei doi autori previzionează pentru viitor un proiect hegemonic al Triadei – S.U.A., U.E. și Japonia, Triada fiind cea mai probabilă perspectivă pentru mecanismele de guvernare eficientă a economiei mondiale. Deoarece în ecuație am introdus și U.E., să ne oprim puțin asupra acesteia.

Începând cu 1945 și apoi la debutul războiului rece, America ia Europa sub tutela ei. Cu toate acestea, un anumit număr de oameni vor să realizeze altceva: o Europă unită, legată de Statele Unite. În special, este cazul celui care a rămas în istorie drept unul din părinții Europei – Jean Monnet, un „provincial internaționalist", fără nici o diplomă, dar cu o rețea de relații ieșită din comun. Lui i s-a adăugat „un comando": Robert Marjolin, Etienne Hirsch și Pierre Uri. Apoi, secretul bine păstrat este adus la cunoștința lui Robert Schuman – ministrul Afacerilor Externe al Franței, care-l prezintă presei, devenind Planul Schuman în 1950, care în 1951 se transformă în Comunitatea Economică a Cărbunelui și Oțelului, condus de Jean Monnet – prima piatră la temelia U.E.

Ca moment de reper în istoria constituirii U.E., remarcăm faptul că tensiunea dintre Franța și S.U.A., marcată de călătoria dificilă a lui Georges Pompidou la Washington în februarie 1970 (unde întâlnește numeroase manifestații de ostilitate din partea comunității evreiești din Chicago și New York, din cauza poziției franceze privind conflictul israeliano-arab), incită Parisul să consolideze coordonarea unei Europe capabile să reziste la dictatul american în domeniile politic, economic și monetar. Decizia propusă de președintele francez la Haga este emanciparea monedelor naționale și europene față de dolar.

Decizia unilaterală a lui Nixon din 15.08.1971 de a suspenda convertibilitatea dolarului dă tezelor franceze un argument de forță. În aprilie 1972, cele șase țări fondatoare ale C.C.E. creează „șarpele monetar", adică diferența instaurată între cursul de schimb a două monede naționale nu poate depăși 2,25%. Astfel, se implementează un sistem de paritați cvasifix între monedele europene, în același timp în care este practic dislocată ordinea monetară internațională stabilită în urma acordurilor de la Bretton Woods (iulie 1944). Această opțiune a europenilor permite să funcționeze Piața Comună.

De la acest principiu și până la o monedă unică nu mai era decât un singur pas, greu însă de făcut (convergența economiilor și renunțarea la un atribut al suveranității naționale – baterea monedei proprii și fixarea cursului de schimb).

Un handicap, la data analizei noastre, al U.E. față de S.U.A. este faptul că Uniunea este, de fapt, o structură interguvernamentală a statelor suverane, ale căror interese naționale, chiar dacă converg, sunt departe de a se suprapune în totalitate. Pe de altă parte, Statele Unite au cea mai mare greutate în cadrul Triadei. Ele domină, practic, în toate domeniile, nu au de dat socoteală nimănui și încearcă să le impună tuturor legile proprii. Ele sunt singurele în măsură să păstreze un deficit comercial durabil, grație finanțărilor externe, care vin nu numai de la proprii lor investitori, dar și de la plasamentele atrase din toate colțurile lumii. În plus, ele utilizează organismele internaționale pentru a-și impune propriile puncte de vedere, iar în caz de eșec recurg la diverse forme de presiune și șantaj. În cadrul Triadei, acolo unde statele par să aibă tot mai puține ambiții și proiecte, oligopolul capitalist

mondial este cel care, din ce în ce mai mult, fixează orientările și dă impulsurile. Prin băncile sale și organismele lui financiare, el stă la baza globalizării monetare și financiare (Michel Beand, *Istoria capitalismului de la 1500 până în 2000*).

Tehnic vorbind, apariția cursurilor „flexibile" după decizia lui Nixon din august 1971 (suspendarea unilaterală a convertibilității dolarului) nu a reușit să clintească dolarul din poziția sa de etalon *de facto* al desfășurării tranzacțiilor monetare internaționale.

Acordurile încheiate între cele trei blocuri monetare G3 (S.U.A., U.E. și Japonia) la Plaza și Luvru, în 1985 și 1987, au introdus, oficial, largi zone de încadrare minimă și maximă pentru cursurile de schimb între acestea, îngăduind „intervențiile" pentru stabilizare în cadrul acestor marje (cu sterilizarea concomitentă a impacturilor monetare). S.U.A. a abandonat politica sa de neimplicare și a inițiat o acțiune mult mai concertată de a dirija cursurile de schimb prin „intervenții discrete", dar numeroase.

Problema care împiedică dezvoltarea și coordonarea monetară și încercările de limitare a cursului de schimb constă în interesele divergente care caracterizează economia internațională. Probabil că cooperarea dintre principalii actori pe scena economiei internaționale va fi una de natură minimală, adică o cooperare care să vizeze soluționarea crizelor internaționale periodice.

După dezordinea financiară a anilor 1997 și 1998, ultimele vestigii ale stabilității dolarului au fost spulberate, cele mai multe țări est-asiatice fiind obligate să renunțe la dolar, chiar dacă până la apariția monedei euro, dolarul S.U.A. a rămas „moneda alegerii" pentru desfășurarea tranzacțiilor monetare internaționale, în mare datorită dependenței înrădăcinate de drumul pe care acesta l-a deschis (Bretton Woods).

U.E., cel mai bine integrat bloc în privința comerțului, reprezintă în continuare scena unei potențiale stabilizări a economiei internaționale ca întreg, mai ales după introducerea euro în 1999.

În schimb, cea mai vulnerabilă economie rămâne cea japoneză (față de accesul la piață, ea având o arie mult mai restrânsă de desfășurare a tranzacțiilor comerciale, creșterea ratei de economisire, criza creditelor și importantele investiții externe ale Japoniei).

Relația cheie ce s-a stabilit este cea dintre dolarul american și euro. Felul în care se va aborda relația de schimb dintre euro și dolar rămâne „încă o problemă deschisă, însă amenință să devină cea mai importantă chestiune de guvernare economică de la începutul secolului al XXI-lea" (Paul Hirst și Grahame Thompson, *op. cit.*).

Dr. Nicolaie HOANȚĂ,
Președinte, Banca Comercială „Carpatica" S.A.

Euro – o alegere naturală pentru noi

BANCA DI ROMA S.p.A.

Globalizarea este un fenomen care, vrem sau nu vrem, ne afectează.

Una din manifestările ei este și aceea a formării și extinderii unor poli economici; pentru a exista și a se extinde, este nevoie ca statele ce le compun să dețină anumite elemente în comun ca, de exemplu: o limbă comună, o monedă comună – care să faciliteze schimburile de mărfuri și servicii și să permită elaborarea de statistici comune și, de ce nu, să creeze o identitate comună; polul este desăvârșit odată cu elaborarea unei constituții comune, a instituțiilor statale comune (federative) etc. Exemplul cel mai concludent este modelul european.

Sigur că polii economici ce folosesc fiecare propria monedă au tendința naturală să se extindă și astfel ei interacționează cu ceilalți poli, luând naștere o concurență între monedele folosite. În cazul țării noastre zona europeană este cea care ne afectează în mod natural cel mai mult, datorită faptului că și țara noastră este în Europa și mai ales că urmează să ne integrăm în structurile ei într-un viitor sperăm cât mai apropiat.

Sistemul bancar românesc ar lua astfel partea monedei euro într-o competiție ce se anunță deja strânsă. Semnalele în acest sens au fost deja transmise odată cu hotărârea Băncii Naționale de a înlocui dolarul american cu euro ca monedă de referință și cu introducerea devalorizării raportate la coșul valutar (60% euro și 40% dolar).

Prin decizia B.N.R. de a trece o parte din rezervele valutare ale țării din USD în EUR, țara noastră a contribuit direct la aprecierea monedei unice, alăturându-se astfel celorlalte bănci centrale din această zonă a Europei ce au procedat în aceeași manieră.

Euro nu va avea decât de câștigat în cursa cu dolarul american, dar și cu celelalte valute internaționale (GBP, YEN etc.), prin alăturarea țărilor din est (și deci și a României) la sistemul monedei unice într-un viitor nu foarte îndepărtat. O piață de desfacere în plus înseamnă schimburi economice sporite și înseamnă pondere crescută a monedei unice în comerțul global care, în final, îi poate asigura întâietate asupra dolarului.

România rămâne însă tributară dolarului atunci când vine vorba despre energie (petrol, gaze etc.), ce se tranzacționează (încă) în USD. Însă pe măsura integrării în zona euro (odată ce și țări ca Norvegia etc. vor adopta moneda unică) și pe măsură ce euro devine o valută din ce în ce mai acceptată pe plan internațional, el va începe să fie moneda de utilizat și în schimburile energetice și

de altă natură, unde în prezent dolarul se bucură de supremație. Sistemul bancar românesc nu va face altceva decât să urmeze calea pe care se vor înscrie schimburile economice ale țării. România va merge spre un nivel de schimburi din ce în ce mai important cu țările din zona euro. Rolul monedei unice în coșul valutar va crește treptat, până va deține 100%. Apoi se va trece la etapa culoarului de fluctuație (leul va avea voie să fluctueze față de euro numai în anumite limite în sus și în jos), care va dura câțiva ani; după această etapă și odată cu îndeplinirea criteriilor de convergență, România va putea în final adopta moneda euro. Sistemul bancar românesc va contribui atunci în mod direct la lărgirea zonei de influență a monedei unice.

Un pas important va fi însă schimbarea mentalităților oamenilor de la noi. Dacă pentru o bună perioadă dolarul a fost moneda în care se păstrau economiile românilor, apariția monedei unice (mai ales și sub formă de bancnote și monede) a creat o oarecare stare de indecizie în rândul populației. S-a observat că partea de nord și nord-vest a țării a acceptat moneda unică mult mai ușor decât restul țării (este ușor de înțeles dacă ne gândim că marca germană circula foarte bine înainte să apară euro). Treptat însă observăm o pătrundere din ce în ce mai largă a monedei unice și în celelalte zone și în Capitală. Băncile românești au început să ofere credite în valută și în euro sau chiar să ofere anumite tipuri de credit în valută numai în varianta euro, contribuind astfel la o mai largă propagare a monedei unice. Ministerul Finanțelor a început să ofere instrumente de plasament și în euro, adaptându-se astfel cerințelor pieței și asigurându-și totodată lichiditatea de care are nevoie. O parte din băncile comerciale străine prezente în România și care țineau o parte din capitalul social în USD au ales să schimbe fondurile din dolari în euro (total sau parțial), contribuind astfel în mod direct la aprecierea euro. Tot băncile comerciale pot spori importanța euro prin oferirea de mijloace moderne de plată și de economisire (carduri, depozite speciale etc.), denominate în euro. Sunt deja bănci care au aplicat această metodă.

Aprecierea euro în ultimul an față de dolarul american a făcut ca exporturile românești (în mare parte efectuate în euro) să devină mai atractive. Însă și aici trebuie făcută o analiză atentă a exporturilor; adică dacă pentru a exporta în euro trebuie făcute importuri masive tot în euro (folosind local doar forța de muncă, bine cunoscutul Lohn), atunci situația poate deveni îngrijorătoare. Dacă mai adugăm și importurile mai ieftine în dolari, balanța comercială poate atinge un deficit greu de susținut. B.N.R. încearcă să contrabalanseze această situație prin creșterea treptată a rezervelor valutare (cumpărând euro din piața valutară).

Competiția euro-dolar este un fenomen mult prea amplu pentru ca sistemul bancar românesc să aibă un rol covârșitor; însă privit în ansamblul zonei central-est europene, putem spune că această parte a Europei (Noua Europă, cum i se mai spune acum) va avea un rol important în cursa EUR-USD prin părțile de piață ce se vor adauga și prin faptul că ritmurile de creștere economică din această parte a Europei vor fi pentru o bună perioadă de timp mult superioare celor din vest, deoarece este încă mult de recuperat.

Faptul că euro a devenit deja o valută de încredere pe plan internațional este confirmat și de bănci centrale din Asia, care au început să schimbe o parte din rezervele lor valutare din dolari în euro. Acestea vor să diversifice activele în care își investesc rezervele, încercând totodată să scoată un beneficiu cât mai mare din administrarea rezervelor.

Libero CATALANO, Director general,
Banca di Roma SpA–Sucursala București

Euro, născut învingător

BT BANCA TRANSILVANIA

După aproape un secol de dominație a piețelor internaționale, dolarul este pus în fața unei competiții cu un rival pe măsură: euro. Va reuși euro să câștige titlul de valută principală în schimburile și fluxurile monetare internaționale? Este greu de dat un răspuns la această întrebare.

Pornind de la premisa implementării cu succes a euro la nivelul Uniunii Europene (iar lansarea euro din 01.01.1999 și înlocuirea celor 12 valute, deocamdată, începând cu 01.01.2002, poate fi considerat un real succes), putem analiza istoric și în perspectivă argumentele care ar justifica supremația uneia sau alteia dintre cele două monede, într-o economie mondială bipolară: euro-dolar.

În primul rând trebuie căutate motivele care au dus la impunerea dolarului ca valută principală în schimburile internaționale. Acest fapt s-a realizat în cadrul conferinței de la Bretton Woods din 1944. În cadrul acestei conferințe au fost luate câteva hotărâri importante, care au consfințit supremația dolarului în cadrul economiei mondiale. Printre acestea au fost, în primul rând, stabilirea etalonului monetar aur-dolar (dolarul devine un ban internațional de credit, convertibil inițial în aur, ceea ce i-a consacrat ascensiunea ca monedă internațională), apoi crearea Fondului Monetar Internațional și angajamentul constituirii unei rezerve echilibrate de plăți.

Evoluția ulterioară a economiei la nivel mondial a relevat o creștere continuă a integrării și globalizării acesteia, datorită mobilității tot mai crescute a capitalului financiar. Acest fapt a dus la începutul anilor '70 la abandonarea, de către principalele țări ce desfășurau tranzacții valutare, a sistemului proiectat la Bretton Woods și a dat posibilitatea deschiderii unei competiții reale între valute.

La nivelul sistemului bancar românesc se poate constata o evoluție treptată de la operațiuni și fluxuri valutare preponderent în dolari, în perioada 1990-1998, la creșterea ponderii schimburilor internaționale în favoarea celor cu țările Uniunii Europene (exporturile către aceste țări reprezentau 64% din total în 1998 și peste 72% în 2002).

Această creștere a ponderilor operațiunilor cu țări ale Uniunii Europene a fost determinată în primul rând de apropierea geografică. La nivelul Băncii Transilvania, apropierea geografică de statele Uniunii Europene a generat de la deschiderea băncii o pondere mai mare a operațiunilor pe valute europene (vezi graficul), iar dezvoltarea rețelei teritoriale în zone cu rulaje preponderente în dolari a dus la creșterea ușoară a ponderii acestora pentru a reveni după 1998 la evoluția normală de creștere a ponderii euro.

În mod similar, operațiunile pe casele de schimb ale Băncii Transilvania au evoluat în favoarea valutei europene, constatându-se o inversare a proporțiilor valutelor tranzacționate, între euro și dolar, într-un interval scurt de la lansarea în forma fizică a euro. Acest lucru arată rapiditatea cu care euro a câștigat încrederea masei largi de utilizatori ai numerarului.

Utilizarea preponderentă a euro și încrederea de care se bucură se reflectă și în evoluția ponderii economiilor efectuate în euro, în raport cu economiile efectuate în dolari. Dacă până la începutul anului 2001 economiile în dolari erau preponderente, după acest an începe o tendință de scădere a acestora în favoarea celor în euro. La rândul lor creditele acordate clienților în moneda europeană au devenit preponderente, reflectând creșterea volumului afacerilor derulate în această monedă.

Toate aceste evoluții sesizate la nivelul indicatorilor Băncii Transilvania s-au manifestat și la nivelul întregului sistem bancar, fapt ce a dus la instalarea monedei euro pe primul loc și a impus trecerea de la raportarea față de dolar (raportări, indicatori, modul de calcul al ratelor de schimb) la raportarea față de euro (decizie luată de B.N.R. în 2003). Adoptarea euro ca monedă națională va încheia procesul de integrare a sistemului bancar românesc în sistemul bancar european și va consfinți supremația euro pe piața românească.

Aceste procese au avut loc sau sunt în curs de finalizare la nivelul țărilor candidate la accederea în Uniunea Europeană și finalizarea integrării va duce la formarea unei piețe cu peste 500 milioane de locuitori și o diversitate extraordinară, o piață care poate face din moneda euro un învingător în competiția cu dolarul.

Luminița RUNCAN,
Director Trezorerie,
Centrala Băncii Transilvania S.A.

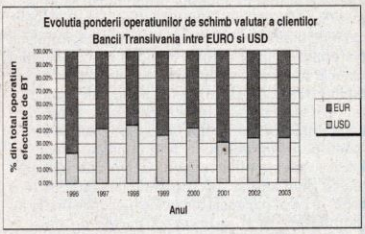

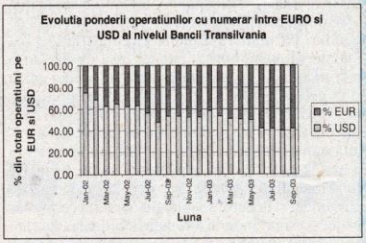

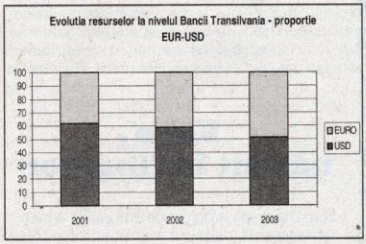

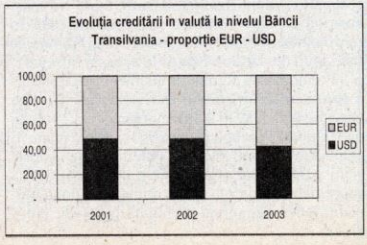

Aspecte ale aderării la Uniunea Europeană

ING

O altă perspectivă

Țările care vor adera la Uniunea Europeană, în primul sau în al doilea val (sau care doar urmează să înceapă negocierile), deși în prezent se află în diferite stadii de dezvoltare, odată intrate în Uniune, importanța lor politică va fi determinată în principal de mărimea lor. Din punct de vedere al numărului de voturi atribuit fiecărei țări în cadrul Consiliului U.E. în conformitate cu prevederile Tratatului de la Nisa, țările candidate, deși mici din punct de vedere economic, vor avea o putere politică semnificativă. De exemplu, Polonia va conta de două ori mai mult decât Olanda, Republica Cehă și Ungaria, fiecare va fi la fel de importantă ca și Belgia, în timp ce Lituania va rivaliza cu Danemarca, iar Estonia cu Luxemburg.

Numărul de voturi în Consiliul U.E.

Franța, Germania, Marea Britanie, Italia	29
Spania, **Polonia**	27
România	15
Olanda	13
Belgia, **Republica Cehă**, Grecia, **Ungaria**, Portugalia	12
Austria, **Bulgaria**, Suedia	10
Danemarca, Finlanda, Irlanda, **Lituania**, **Slovacia**	7
Cipru, **Estonia**, **Letonia**, Luxemburg, **Slovenia**	4
Malta	3
NB: Turcia ar fi îndreptățită la 29 voturi, iar Croația la 7 voturi	

Sursa: Estimări ING

Particularități ale țărilor candidate

Țările care aspiră să devină membre ale U.E. au anumite trăsături specifice comune. Nu tot ceea ce este valabil în economiile dezvoltate se aplică automat și viitorilor membri. Una din aceste particularități este nivelul scăzut de îndatorare care reduce impactul folosirii ratelor dobânzii ca pârghie economică. În general, în țările în curs de dezvoltare soarele și ploaia par să aibă un impact mai mare asupra inflației decât banca centrală. În același timp prețul petrolului și al altor mărfuri, cursul de schimb euro-dolar scapă de asemenea controlului băncii centrale, încă un motiv pentru care inflația este dificil de controlat.

Din fericire, majoritatea țărilor candidate au economii relative deschise, astfel încât o monedă puternică poate fi folosită pentru diminuarea importurilor și reducerea inflației. Mai rămân totuși două elemente importante care fac din reducerea inflației un obiectiv dificil de atins: schimbările structurale și compoziția coșului de consum.

Schimbările structurale ce au loc în țările candidate împiedică băncile centrale să intervină eficient asupra inflației. Dacă până către sfârșitul anilor '90 populația nu avea acces la credite, în prezent consumatorii din aceste țări se pot îndatora semnificativ. Expansiunea creditului este considerată ca fiind unul din factorii importanți pentru creșterea lor economică în următorii cinci ani. Dar, deocamdată, consumatorii sunt mai preocupați de accesul la credite și sunt mai puțin sensibili la creșterea ratelor dobânzii. Prin urmare, pârghia ratelor dobânzii rămâne încă ineficientă în influențarea consumului și inflației.

Dacă considerăm Grecia ca referință pentru Europa Centrală și de Est (deși și Spania ar putea fi), observăm că ponderea creditelor către sectorul privat în produsul intern brut a crescut de la 34% în 1995 la 53% în 2000, în timp ce în același interval media acestui indicator pe ansamblul țărilor candidate a rămas practic neschimbată la 25%.

Structura coșului de consum este al doilea factor care face ca inflația să fie greu de controlat în țările candidate. În aceste țări cheltuielile cu alimentele au o pondere cu 50-100% mai mare decât în țările din Europa de Vest. Dacă adăugăm la hrană și cheltuielile pentru utilități și transport, atunci ajungem la concluzia că aproximativ 50% din coșul de referință pentru inflație rămâne de necontrolat. Unii ar putea susține că băncilor centrale nu le mai rămâne altceva de făcut decât să contempleze evoluția prețurilor produselor alimentare. În această situație persistă riscul ca inflația să scape de sub control, atunci când acestea ar crește brusc.

Între gradul de deschidere (ponderea importurilor în P.I.B.) al unei economii și indicele prețuri-

lor de consum (inflație) nu există o relație de interdependență. Economiile mai deschise pot utiliza eficient politicile de întărire a monedei naționale pentru a reduce inflația; țările cu regimurile monetare cele mai stricte au și inflația cea mai scăzută.

Diferența de salarii în țările candidate este un alt aspect căruia merită să i se acorde atenție. Cele mai recente date furnizate de Eurostat arată că în 2000, exprimate în euro, salariile din Polonia (4,5 euro pe oră) erau cele mai ridicate din cadrul fostului bloc sovietic: cu 15% mai mari decât în Republica Cehă sau Ungaria, cu 50% mai mari decât în Slovacia. De aici se putea trage concluzia că pentru Polonia va fi din ce în ce mai greu să atragă investiții străine directe în noi companii industriale, dat fiind acest dezavantaj competitiv față de celelalte țări din Europa Centrală. Însă, începând cu 2000, cum era de așteptat, salariile din Ungaria, Slovacia și Cehia au crescut mai rapid decât cele din Polonia, ca efect al unor creșteri nominale mai mari sau/și al aprecierii monedei locale (cu posibile efecte negative asupra P.I.B.).

După estimările noastre, la sfârșitul lui 2003 salariul mediu orar în Polonia va fi crescut cu numai 0,2 euro la 4,7 euro, adică cu doar 4% în trei ani. În aceeași perioadă, creșterea a fost 2,4 euro în Ungaria (+62%) și de 1,6 euro în Republica Cehă, adică mai mult cu 42% față de 2000. Cu excepția Poloniei, creșterile procentuale ale salariului mediu orar în țările candidate au depășit semnificativ creșterea de 10% înregistrată pe ansamblul Uniunii Europene. Astfel, la sfârșitul lui 2003, țările candidate concurează mai direct cu cele din Uniunea Europeană decât în 2000.

Totuși nivelul relativ al salariului mediu orar poate încă influența deciziile privind investițiile străine directe. Din această perspectivă este logic ca Slovacia – care va adera la U.E. în 2004, dar unde salariul mediu orar este doar de 4 euro – să fie țara în care grupul Peugeot-Citroën a decis să construiască o importantă întreprindere de automobile. România și Bulgaria au șanse să atragă investiții asemănătoare în următorii ani, cu condiția să-și îmbunătățească infrastructura precară. În același timp, Ungaria ar putea avea probleme în susținerea influxului de investiții străine directe, în condițiile în care țările vecine sunt cu mult mai „ieftine". Acest lucru ar putea genera presiuni asupra monedei maghiare.

Îndeplinirea criteriilor de adoptare a euro

Un scenariu posibil de aderare la U.E. și adoptare a euro pentru o țară candidată din „primul val" ar avea următoarea desfășurare:

1. Votarea prin referendum a aderării în 2003
2. Aderarea la U.E. în mai 2004
– participarea la alegerile parlamentare europene în iunie 2004
– ratificarea Constituției europene
3. Aderarea la mecanismul cursului de schimb (Exchange Rate Mechanism – ERM)
4. Îndeplinirea „criteriilor Maastricht"
5. Adoptarea monedei unice și participarea la Banca Centrală Europeană.

Ținând cont de rezultatele unui sondaj (din octombrie 2002) privind intențiile de vot în eventualitatea unui referendum pentru aderarea la U.E., populația țărilor candidate este fără excepție în favoarea aderării. Un „DA" înseamnă mai mulți bani, locuri de muncă și securitate, în timp ce un „NU" reprezintă un vot pentru a rămâne independent. Până acum Malta (53,56% voturi de „DA"), Slovenia (aproximativ 90% „DA"), Ungaria (83,8% „DA" în ciuda unei participări reduse la vot) și Polonia (cu 75% „DA" și o participare la vot de 58%) au votat oficial în favoarea aderării.

Cu un an înainte de data la care intenționează să adopte euro, țările candidate trebuie să îndeplinească cele șase criterii stabilite prin Tratatul de la Maastricht. În continuare vom trece pe scurt în revistă aceste criterii.

1. Înainte de a adopta euro, o țară trebuie să fi fost mai întâi membră cel puțin doi ani în mecanismul cursului de schimb (ERM). Numai țările membre U.E. pot intra în ERM. Monedele pot fluctua în intervalul 0-15% în ambele sensuri față de o „paritate centrală". Țările candidate pot opta pentru instaurarea unui consiliu monetar, indexarea cursului de schimb sau fluctuația liberă a monedei naționale. De exemplu, pentru a adopta euro la 1 ianuarie 2007 o țară trebuie să devină membru ERM în 2004. Austria a aderat la ERM doar la opt zile după aderarea la U.E.

2. Al doilea criteriu este că deficitul bugetar nu trebuie să depășească 3% din P.I.B. Spre deosebire de Italia sau Grecia, nivelul de îndatorare din țările candidate este scăzut, iar dobânzile plătite nu sunt nici ele mari. Ca urmare este mai dificil să se acționeze în vederea reducerii deficitului bugetar prin reducerea dobânzilor. Însă creșterea lor economică este mai rapidă decât cea din U.E. de la mijlocul anilor '90. De menționat că alegerile ce vor avea loc în aceste țări în 2005 și 2006 ar putea juca un rol important.

3. Ratele dobânzii pe termen lung (10 ani) nu trebuie să se abată cu mai mult de 2% de la media celor din cele 3 țări din U.E. cu inflația cea mai scăzută – aceasta va fi făcută de către piață, atunci când aderarea la U.E. devine credibilă. Așadar, dacă piața crede, atunci se întâmplă!

4. Inflația nu trebuie să se abată cu mai mult de 1,5% față de cea din 3 țări membre U.E. care au inflația cea mai scăzută (adică în jur de 2-2,5%). Criteriul inflației trebuie îndeplinit o singură dată. În prezent inflația în țările candidate este scăzută datorită politicilor fiscale ferme, dolarului slab, scăderii prețului petrolului, dar ar putea înregistra un reviriment în 2004 sub presiunea creșterii prețurilor produselor alimentare.

5. Datoria publică (internă și externă) nu trebuie să depășească mai mult de 60% din P.I.B. sau să înregistreze o tendință crescătoare către acest nivel. Acesta este un criteriu relativ ușor de îndeplinit de către țările candidate. În 2002 majo-

ritatea țărilor candidate aveau un nivel al datoriei publice în P.I.B. în intervalul 10-50%, spre deosebire de majoritatea țărilor membre U.E., în care ponderea medie a datoriei publice în P.I.B. era de 69% în 2001.

6. Băncile centrale trebuie să fie independente – îndeplinirea acestui criteriu calitativ nu ar trebui să ridice nici un fel de probleme.

Nici una din țările candidate nu are șanse să îndeplinească aceste criterii înainte de 2005. Un calendar al adoptării euro ar arăta astfel: cu doi ani înainte de a adopta euro, țările candidate trebuie să adere la ERM, după care, într-un an, ele vor trebui să îndeplinească criteriile Maastricht. Cu aproximativ 6-8 luni înainte de adoptarea monedei unice, U.E. va analiza îndeplinirea criteriilor. Numai după aceasta țările candidate vor adopta euro.

Concluzii

Din cele mai sus prezentate se conturează o perspectivă în general favorabilă țărilor candidate la aderarea în U.E. Deși vor avea o pondere economică redusă, noii membri vor fi importanți din punct de vedere politic. Economiile țărilor candidate sunt mai puțin dezvoltate decât cele din Europa de Vest; deci mai puțin sensibile la fluctuațiile ratelor dobânzii, dar mai vulnerabile la prețurile produselor alimentare. În general ele au economii deschise; prin urmare, politica cursului de schimb încă joacă un rol important în lupta împotriva inflației.

În mai 2004 un număr de zece țări vor adera la U.E. Mai mult, 5-8 din acestea (țările Baltice, Ungaria, Slovenia, Polonia, Malta/Cipru) vor încerca să adopte euro în cel mult patru ani de la aderare. Rămâne deschisă posibilitatea ca România și Bulgaria să devină și ele membre U.E. în 2007.

Paul PRODAN,
Director general adjunct,
ING Bank N.V. AMSTERDAM –
Sucursala București

ABN·AMRO

România sub zodia euro

Apariția monedei unice europene a reprezentat un eveniment major, ale cărui consecințe continuă să fie comentate, observate și așteptate. În acest context, impactul asupra mediului de afaceri și asupra piețelor financiare din România este o temă interesantă de studiu prin prisma particularităților locale, care ne-au individualizat în regiune. În comparație cu majoritatea țărilor din zonă care au avut o raportare semnificativă la valutele europene și mai ales la marca germană, permițând o trecere „naturală" la euro, România a continuat timp de 12 ani să se raporteze psihologic, dar și formal, prin construirea cursului de referință, la dolar.

Mediul de afaceri și populația au arătat disponibilități diferite la noua monedă

Introducerea fizică a euro la 1 ianuarie 2002 a fost precedată de legarea explicită, cu trei ani mai devreme, a monedelor țărilor din zona euro de viitoarea monedă unică. Faptul că monedele europene au devenit în acest fel diferite fațete ale unei valute unice a determinat o perioadă de tranziție de care au beneficiat și firmele românești cu expunere la țările membre ale zonei euro, permițându-le acestora o ajustare lină din punct de vedere psihologic și operațional a firmelor românești. În perioada de tranziție, profitând și de integrarea rapidă a euro de către piețele financiare, firmele românești au învățat să gândească și să opereze din ce în ce mai mult în euro. Cu o pondere a exporturilor către zona euro de aproape 70%, firmele românești au fost stimulate de către partenerii externi să încheie tot mai mult tranzacții în euro. Din acest motiv considerăm că, din punct de vedere economic, în momentul introducerii fizice a euro procesul de tranziție fusese deja parcurs de mediul de afaceri într-o mare măsură.

Realitatea a arătat că disponibilitatea mediului de afaceri de a adopta euro a fost aproape irelevantă pentru atitudinea populației față de noua monedă. Într-o perioadă în care firmele românești operau din ce în ce mai mult în euro, majoritatea populației continua să favorizeze dolarul pentru păstrarea economiilor sau pentru tranzacțiile ce presupuneau sume foarte mari de bani. O astfel de atitudine a fost stimulată și de slaba performanță a euro în primii ani ai existenței sale. Din momentul apariției sub formă virtuală până la apariția sa fizică, moneda unică a avut o tendință aproape constant descrescătoare, pierzând mai mult de 1/5 din valoarea de lansare față de dolar. O astfel de evoluție, care dădea apă la moară scepticilor și care era departe de a asigura păstrarea în termeni reali a economiilor populației, a făcut ca dolarul să rămână moneda preferată în cea mai mare parte a țării. Chiar și în zona de vest, unde marca germană era valuta preferată până la introducerea euro, o parte a populației și-a redirecționat investițiile și economiile către dolar, expresie a scepticismului cu care era întâmpinată noua monedă.

Întărirea euro a avut un impact pozitiv

Lucrurile au luat o întorsătură spectaculoasă odată cu procesul de întărire a euro, începând cu

aprilie 2002, când moneda europeană a început să raporteze câştiguri importante în raport cu dolarul. Această evoluţie a venit la momentul potrivit pentru economia românească, care, după o creştere a exporturilor de 22% în 2000, raportase în 2001 o creştere a exporturilor de doar 10%, dând semne de oboseală. Creşterea euro a avut un impact în două treptе asupra valorii exporturilor şi a deficitului extern. Într-o primă etapă, valorile semnificativ mai bune raportate deja în aprilie au fost doar o consecinţă a câştigurilor din conversie, având în vedere că moneda de raportare era dolarul.

Treptat, remunerarea superioară a exporturilor prin prisma unui euro mai puternic a dus la o reorientare a producătorilor români către export, determinând o creştere a volumelor de mărfuri exportate. Rezultatul de sfârşit de an în 2002 a indicat o creştere a valorii exporturilor în dolari de 22%, o creştere fără îndoială influenţată în mod substanţial şi de creşterea cu 6,5% a ratei medii EUR-USD în 2002 faţă de 2001. Impactul asimetric al întăririi euro asupra exporturilor şi importurilor, datorită ponderii mai mari a plăţilor în dolari în cazul celor din urmă, a avut o contribuţie importantă la micşorarea deficitului comercial cu 13% an de an.

Întărirea euro în raport cu dolarul a dat o mână de ajutor şi la reducerea peste aşteptări a inflaţiei, de la 30,3% în 2001 la 17,8% în 2002. Într-o economie în care costurile legate de materiile prime importate pe dolari aveau încă un cuvânt greu de spus şi în care populaţia era încă orientată spre cursul ROL-USD, o apreciere de 10% în termeni reali faţă de dolar a avut un impact semnificativ de limitare a creşterii preţurilor în economie. În felul acesta, Banca Naţională a beneficiat de posibilitatea utilizării ratei de referinţă USD-ROL pentru încă un an ca ancoră antiinflaţionistă, în condiţiile în care politicile economice au oferit un sprijin limitat.

Începând cu sfârşitul anului 2002 au apărut primele semnale conform cărora euro începea să marcheze puncte importante în concurenţa cu dolarul, la nivelul percepţiei populaţiei. Întărirea continuă a euro faţă de dolar a făcut ca un segment crescând al categoriei persoanelor fizice să înlocuiască moneda americană cu cea europeană în procesul tranzacţiilor imobilare, de autoturisme şi al economisirii. Din acest punct de vedere schimbarea atitudinii faţă de euro în România a reprodus la scară mult mai mică procesele ce au avut loc în multe din economiile ne-europene, unde euro a început să fie privită ca o monedă cu o credibilitate comparabilă cu cea a dolarului.

În acest context, decizia B.N.R. de a trece de la o rată de referinţă USD-ROL la o rată EUR-ROL a venit ca o consecinţă normală, menită să consfinţească legăturile economice şi financiare puternice ale României cu U.E. şi tendinţa continuă de integrare a României în spaţiul economic european. Din punctul de vedere al pieţelor financiare, trecerea la o nouă rată de referinţă a fost lipsită de orice fel de tensiuni, băncile adaptându-se rapid la noua referinţă. Transferul de volatilitate de pe EUR-ROL pe EUR-USD a luat oarecum prin surprindere mediul de afaceri, care a găsit ulterior modalităţi de adaptare la noile condiţii.

Un euro mai puternic nu are un impact inflaţionist

Continuarea întăririi euro faţă de dolar în prima jumătate a lui 2003, până la niveluri apropiate de 1,19, a dus la creşterea popularităţii monedei europene în rândul românilor. În paralel, un număr important de voci din mediile jurnalistice şi financiare au început să-şi exprime temerile vizavi de potenţialul impact inflaţionist al unui euro mai puternic. A fost un curent de opinie pe care noi nu l-am împărtăşit, lucru făcut cunoscut la vremea respectivă în rapoartele noastre de analiză. Inflaţia sub estimări din prima jumătate a anului a confirmat aşteptările noastre.

Explicaţia rezidă în impactul diferit pe care cursurile EUR-ROL şi USD-ROL le au asupra coşului utilizat la calculul indicelui inflaţiei. Majoritatea importurilor de materii prime şi mai ales cele de resurse energetice sunt făcute în dolari. Aceasta face ca importurile în dolari să influenţeze o mare parte a sectoarelor economice din România. În aceste condiţii nu este surprinzător că deprecierea leului faţă de dolar a avut istoric o influenţă importantă asupra majorităţii preţurilor. Impactul unui euro mai puternic urmează nişte lanţuri de transmisie diferite şi, de aceea,impactul său este mult mai limitat. Ţările din zona euro nu sunt furnizoare de materii prime pentru România, ci mai ales de produse cu valoare adăugată mare, fie sub formă de tehnologie industrială, fie sub formă de bunuri de larg consum. O categorie suplimentară sunt importurile alimentare şi agricole. Să analizăm eventualul impact inflaţionist al fiecăreia dintre aceste categorii.

Importul de tehnologie industrială se referă la achiziţionarea de echipamente, utilaje, know-how etc., care sunt folosite în procesul de producţie. Astfel de achiziţii sunt de obicei amortizate în intervale de timp mai mari de 10 ani. Aceasta face ca preţul mai mare de achiziţie datorat unui euro mai puternic să aibă un impact nesemnificativ asupra costurilor de producţie şi, în consecinţă, asupra preţului produsului final.

În ce priveşte preţurile bunurilor de consum importate din U.E., ponderea lor este foarte scăzută într-un coş de consum dominat de produse alimentare, raţionament valabil şi pentru impactul denominării chiriilor sau preţului apartamentelor în euro, în loc de dolari, pentru aceleaşi sume. În acelaşi timp, nu trebuie omis faptul că creşterea preţului în lei la produsele importate în euro este limitată de preţul produselor concurente, care sunt importate pe dolari din alte ţări, în special din Asia.

Chiar şi pentru produsele agricole ameninţarea este limitată. O mare parte a produselor importate în euro sunt produse şi pe plan intern sau sunt aduse şi din alte ţări, mai puţin legate de euro, cum ar fi Turcia. Aceasta înseamnă ca o producţie

agricolă națională bună combinată cu importurile din surse alternative la zona euro vor limita creșterea prețurilor produselor agricole importate în moneda unică.

Accizele denominate în euro ar putea duce la prețuri mai mari ale combustibililor, dar pe de altă parte astfel de creșteri ar putea fi măcar parțial compensate prin scăderea prețului la petrolul importat în dolari.

Impactul unui euro mai slab nu trebuie subestimat

Așa cum întărirea euro față de dolar a avut un impact pozitiv asupra evoluțiilor economice din România, este de așteptat ca o evoluție inversă să aibă un potențial efect negativ, amplificat de o serie de tensiuni ce sunt pe cale să apară în economia românească. Este de așteptat ca un euro mai slab să ducă la creșterea presiunii asupra balanței externe, prin inhibarea creșterii și chiar prin plafonarea exporturilor și creșterea valorii importurilor. În acest context, impactul negativ s-ar putea propaga și asupra ratei de creștere economică.

O întărire a dolarului și o depreciere mai accentuată a leului față de dolar ar putea, conform raționamentului de mai sus, să inducă presiuni inflaționiste. Având în vedere că la ora actuală anticipăm că rata medie EUR-USD în 2004 va fi similară cu cea din 2003, e totuși probabil ca impactul asupra economiei românești să fie relativ limitat. Cu toate acestea, în contextul unor deficite extern și bugetar în creștere și al unor politici salariale mai relaxate, datorită anului electoral, riscurile asociate unui euro mai slab nu sunt de neglijat. În ultimă instanță, dependența economiei românești de poziția euro față de dolar nu face decât să confirme integrarea crescândă a României în spațiul european și riscurile asociate acesteia, în cazul unei economii insuficient de competitive.

Radu CRĂCIUN, Senior Analyst, ABN AMRO Bank (Romania) S.A.

Influența ratei euro-dolar asupra economiei românești

FINANSBANK (ROMANIA) SA

Încă de la lansarea lui în ianuarie 1999, nou născutul euro a pierdut până în iunie 2001 aproximativ 25% din valoarea sa, datorită reticenței mari a investitorilor de a cumpăra moneda unică, zona euro pârând a fi, la acea dată, copleșită de dezvoltarea economiei americane. Dar, începând cu a doua jumătate a anului 2001, recesiunea din S.U.A. a devenit o realitate pentru toată lumea, aceasta și alte evenimente politice și economice generând o creștere a încrederii în moneda unică.

Cu toate că S.U.A. se confruntă cu deficite mari ale balanței de plăți și cu deficite bugetare, fiind astfel înclinate să susțină neoficial o politică a dolarului slab, datorită unui optimism mare și a unei flexibilități caracteristice mediului său de afaceri, orice semn de revenire a economiei S.U.A. adaugă ratei euro-dolar o volatilitate și mai mare. Economia americană este îndreptată spre obținerea de profit, în timp ce Uniunea Europeană este mai conservatoare și orientată spre protejarea împotriva șomajului și inflației (micșorări ale ratei dobânzii sunt realizate de către Banca Centrală Europeană doar dacă acestea nu pun în pericol veniturile).

(Sursa:BNR)

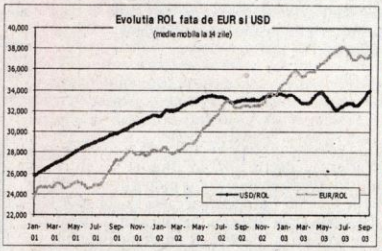

Astfel, influența ratei euro în economia românească ar trebui analizată pe perioade diferite: 1) pe termen scurt (în principiu lunar) și 2) pe o perioadă mai lungă (6-12 luni).

Pe termen scurt, se așteaptă ca volatilitatea euro față de dolar să crească datorită lipsei de direcție în fiecare din cele două economii. Ca urmare a mult așteptatei intrări în U.E. a României,

băncile și companiile vor începe să raporteze rezultatele financiare în euro, în paralel cu crearea de active în moneda unică. Deci o instabilitate mai mare va afecta mărimea activelor lor, de asemenea, lăsându-le expuse la profituri și pierderi virtuale, în cazul în care capitalul acestora este denominat în una din aceste două valute (euro sau dolar). Astfel, actorii de pe piața românească (atât băncile, cât și clienții) ar trebui să înceapă să se adapteze la o volatilitate mai mare, urmărind îndeaproape evoluțiile economice pe plan internațional, și să privească instrumentele de hedging ca pe o necesitate.

Pe o perioadă mai lungă, influența ratei euro-dolar asupra economiei românești, de aici și asupra sistemului bancar românesc, ar trebui discutată din punctul de vedere a două scenarii: unul în care rata euro-dolar va atinge 1,2 sau mai mult și al doilea scenariu în care rata euro-dolar să revină la paritate (la valoarea 1) sau chiar sub aceasta în următoarele 6 până la 12 luni.

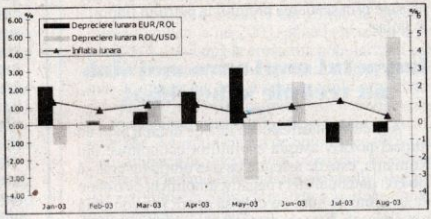

(Sursa: BNR & INS)

Astfel, în cazul primului scenariu, aprecierea euro față de dolar va îmbunătăți cu siguranță poziția României în comerțul internațional, având drept rezultat o depășire a valorii exporturilor, în comparație cu valoarea importurilor. De asemenea, prețurile mari ale importurilor vor descuraja consumul intern, ceea ce va duce la o scădere graduală a importurilor; totuși, lipsa substituirii bunurilor de consum final din import cu cele de pe piața autohtonă va readuce importurile către valoarea inițială, în condițiile în care România își continuă creșterea economică. În timp ce produsele românești devin tot mai competitive din punctul de vedere al prețurilor pe piețele internaționale (în special, cele europene), creșterea prețurilor de import va avea un efect negativ asupra standardului de viață.

Prețurile de import mai mari vor face presiuni asupra inflației, ceea ce va duce la o creditare mai costisitoare, la o reducere a consumului și a creditelor, de aici și o scădere a nivelului de trai. De asemenea, o inflație mai mare va afecta negativ rata șomajului, întrucât investițiile străine și autohtone se vor micșora sau chiar vor scădea dramatic, datorită unei creșteri a instabilității și a diminuării creditului intern. Deși aprecierea euro față de dolar va avea cu siguranță influențe negative asupra economiei României, câteva aspecte pozitive ar trebui, de asemenea, reliefate, cum ar fi scăderea tarifelor la energie și un nivel competitiv mai înalt al forței de muncă din România pe piața U.E.

În cazul celui de-al doilea scenariu, deprecierea euro față de dolar va avea ca efect o creștere a importurilor și o scădere a valorii exporturilor, ceea ce va genera o creștere a deficitului comerțului internațional și a balanței de plăți.

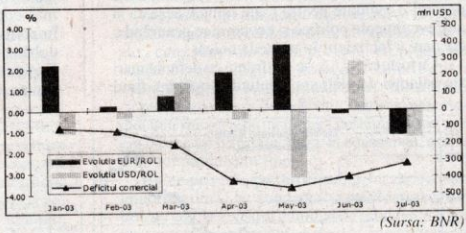

(Sursa: BNR)

Deprecierea euro va duce, de asemenea, la o scădere a prețurilor de import și, întrucât importurile României vin în proporție de 60% din țările Uniunii Europene, aceasta va conduce la o scădere a ratei inflației, dar nu atât de mult cât s-ar preconiza, pentru că un dolar puternic va conduce la creșterea tarifelor la energia electrică, care în schimb vor crește inflația.

Ca urmare a reducerii ratei inflației, ratele dobânzilor vor scădea, astfel împrumuturile, consumul și nivelul de trai vor crește. Pe de altă parte, depozitele și orice alte active denominate în euro, împreună cu salariile câștigate de românii care au muncit în străinătate vor scădea. În aceste condiții, balanța de plăți va fi afectată, existând două posibilități de diminuare a deficitului: 1) prin atragerea de capital străin sau 2) prin deprecierea monedei naționale.

Deși deprecierea monedei naționale este o soluție pentru încurajarea exporturilor și diminuarea deficitelor de cont curent, această variantă trebuie văzută ca una pe termen scurt.

În țările cu economii de piață adevărate, cu o creștere economică stabilă, deprecierea monedei naționale pe o perioadă mai lungă nu va avea efecte negative asupra economiei, deoarece piețele vor avea puterea de a se ajusta de la sine. În cazul economiei românești însă, deprecierea leului pe o perioadă mai lungă reprezintă o soluție numai în cazul în care este acompaniată de ajustări la nivel microeconomic (restructurarea companiilor, privatizarea și stabilizarea cadrului legislativ).

Gabriel PĂUNA, Direcția Trezorerie, Finansbank (Romania) S.A.

MRB MISR ROMANIAN BANK BUCHAREST

Cursul de schimb între dolarul S.U.A. și euro și impactul său asupra economiei românești

Trecerea la moneda unică europeană, începând cu 01.01.2001, a creat premisele unei mari competiții între dolarul S.U.A. și moneda unică europeană. Această competiție are loc între zonele cu gradul cel mai înalt de dezvoltare economică din lume, unde mecanismele complexe ale economiei de piață au creat economii puternice și stabile.

Dacă în prima jumătate a anului 2003 euro a atins cel mai înalt nivel din ultimii ani, de 1,1933 dolari S.U.A., începând cu 27 mai a.c. până în prezent s-a depreciat cu circa 8% din valoarea sa, coborând până la nivelul actual de 1,080 dolari S.U.A. pentru un euro.

Prognoza privind creșterea economiei americane în acest an de 3,6% în trim. III și 3,7% în trim. IV, comparativ cu economia europeană, în care cele mai optimiste prognoze arată o creștere economică de 0-0,4% în trim. III și de 0,2-0,6% în trim. IV, a dus la sporirea încrederii în relansarea economiei americane. Majoritatea indicatorilor economiei americane arată o îmbunătățire față de perioada precedentă, respectiv șomajul a scăzut de la 6,4% la 6,2%, GDP a realizat o creștere de 2,4%, producția industrială a crescut cu 0,5%, indicele utilizării capacităților de producție a crescut la 74,5% de la 74,3% (chiar dacă este foarte sensibilă, arată o tendință pozitivă) etc.

În același timp, asistăm la o creștere spectaculoasă pe piața bursieră din S.U.A., fapt ce demonstrează încrederea investitorilor în relansarea economiei americane.

Întărirea euro față de dolar cu peste 7% în prima jumătate a anului 2003 a făcut ca produsele țărilor europene din zona euro să devină mai scumpe pe piața externă, deci mai puțin competitive.

Germania, motorul economiei europene, a fost puternic afectată de un euro foarte puternic. Exporturile, care reprezintă în mod tradițional puterea economiei germane, au scăzut drastic, lăsând țara dependentă de consumul intern.

Datele statistice publicate la Ministerul Comerțului German, pe trim. II, au confirmat că întărirea monedei europene a lovit puternic cererea străină pentru produsele germane, în timp ce cererea internă a fost destul de slabă. În luna iunie 2003 exporturile au scăzut față de luna precedentă cu 2,5%, iar de la an la an au scăzut cu 4,1%.

Deși previziunile pentru trim. III și IV sunt mai optimiste, respectiv o creștere economică de 0,1-0,2%, datele actuale demonstrează clar o contracție a economiei germane pentru al doilea an consecutiv.

Pentru impulsionarea dezvoltării economice, guvernul german a avansat un plan care prevede reducerea în anul viitor a taxelor cu peste 15,6 milioane euro.

Principalele firme germane au înregistrat scăderi semnificative ale profiturilor față de anul anterior, chiar dacă unele companii au realizat creșteri importante ale cotațiilor la bursă.

Franța a realizat și ea o contracție în al doilea semestru de 0,3%, datorată în principal scăderii exporturilor cu 0,6%, a consumului intern cu 0,2% și a investițiilor cu 0,2%.

Ca și în cazul Germaniei, primul ministru francez intenționează să reducă fiscalitatea în scopul creșterii economice, ignorând plafonul deficitului bugetar impus de Uniunea Europeană (datoria publică nu trebuie să depășească 60% din P.I.B.).

Datoria publică a Franței va ajunge astfel în 2004 la 1.000 miliarde EUR, ceea ce reprezintă cca 15.000 EUR pe cap de locuitor.

Italia și Olanda au înregistrat, de asemenea, contracții ale creșterii economice.

Trendul cursului de schimb între dolarul S.U.A. și euro este în continuare de întărire a dolarului, datorită îmbunătățirii indicatorilor economici din S.U.A., creșterii încrederii investitorilor în relansarea economiei americane și, nu mai puțin important, ca urmare a creșterii dobânzilor pe termen lung a titlurilor americane, care au atras un număr important de investitori străini.

Pe măsură ce euro va slăbi, economiile europene vor reuși să realizeze o creștere a exporturilor și relansarea economică, fapt ce va contribui la o stabilizare a cursului de schimb și chiar la o apreciere din nou a monedei europene.

Adoptarea de către Anglia a monedei unice europene (chiar dacă pentru moment amânată) ar reprezenta un câștig imens pentru Uniunea Europeană, nu numai ca aport important din punct de vedere economico-financiar, cât mai ales din punct de vedere politic.

În același timp este de remarcat că Rusia, principalul furnizor de materii prime și energie pentru Uniunea Europeană, realizează o creștere economică previzionată de peste 8% în 2003.

Creșterea numărului țărilor membre ale Uniunii Europene prin intrarea altor zece state din Europa Centrală și de Est, începând cu anul 2004, va constitui un factor pozitiv pentru economia europeană, contribuind la întărirea ei.

În ultimii cinci ani, economiile țărilor europene candidate la Uniunea Europeană au înregistrat rate de creștere economică mai mari decât cele ale țărilor Uniunii Europene, în acest an estimându-se o creștere a P.I.B.-ului țărilor candidate de 3%.

România a reușit în ultimii ani o stabilizare economică cu o creștere anuală importantă de circa 4,5-5%, reducerea șomajului la circa 7%, reducerea inflației la 15% (după unele prognoze mai optimiste în acest an fiind posibilă reducerea chiar la 12%), creșterea rezervelor valutare la 6,3 miliarde euro, îmbunătățirea indicatorilor de rating etc.

Menținerea unei inflații scăzute în 2003 a fost posibilă și datorită deprecierii foarte reduse a leului în raport cu euro și dolarul S.U.A. pe primul semestru, fapt ce a contribuit în bună măsură la creșterea deficitului comercial pe primele 6 luni la 1,55 miliarde euro.

Începând cu lunile iulie și august am asistat la o depreciere mai accentuată a leului, fapt ce va contribui la stimularea exporturilor și diminuarea importurilor, mai ales în perspectiva sfârșitului de an, când se apropie factura energetică și când, datorită scăderii drastice a producției agricole, România va trebui să importe mai multe produse agricole.

Pregătirea pentru intrarea în Uniunea Europeană prognozată pentru anul 2007 a făcut necesară adoptarea euro ca monedă de referință, începând cu martie 2003.

Pentru România este foarte importantă evoluția cursului de schimb EUR/USD, ținând seama de faptul că 68,3% din exporturile românești sunt către Uniunea Europeană, în timp ce importurile, de circa 57,5%, sunt din aceeași zonă.

Acest lucru a condus la adoptarea de către Banca Națională a României a unui coș valutar corespunzător, respectiv 60% EUR, 40% dolar, care să reflecte în mod corespunzător structura comerțului exterior românesc și să contribuie pe cât posibil la evitarea riscului de curs pentru firmele românești de import-export.

Pentru evitarea riscului major de curs, și băncile românești trebuie să aibă în vedere menținerea unei structuri pe valute cât mai echilibrată între resurse și plasamente.

În acest an, 2003, și Banca Națională a României și-a modificat structura activelor aflate în portofoliu, în funcție de moneda în care este contractată datoria externă și evoluția dobânzilor pe piața internațională. Dacă în anul 2000 din totalul activelor aflate în portofoliu de 1,97 miliarde dolari, 53% din portofoliu îl reprezentau titlurile în dolari, în anul 2003 din totalul portofoliului de 5,3 miliarde dolari, titlurile în dolari S.U.A. reprezintă numai 1,2%.

În luna august pentru evitarea deprecierii bruște a leului și pentru a menține interesul de a investi în moneda locală, unele bănci au procedat la o majorare ușoară a dobânzilor.

Intrarea României în Uniunea Europeană și adoptarea monedei unice europene presupune îndeplinirea tuturor obiectivelor și priorităților prevăzute în Programul Național de aderare a României la Uniunea Europeană, atât ca premise ale integrării, cât și ca deziderat național.

(31 august 2003)

Niculae BÂRNEAȚĂ, Director Trezorerie,
MISR Romanian Bank

Moneda europeană și stabilitatea economică

UniCredit Romania

Sectorul bancar s-a situat întotdeauna printre cele mai profitabile activități, băncile având o semnificativă contribuție la bugetul de stat, indiferent de situația macroeconomică în care România se afla în acel moment. În ultimii 13 ani, acest domeniu a crescut constant, dacă ne referim doar la faptul că acum există 40 de bănci operaționale, în comparație cu cinci, câte existau în decembrie 1989. Creșterea este explicabilă atât prin nivelul inițial slab de bancarizare a economiei, cât și prin potențialul ridicat de profitabilitate pe care mediile bancare din străinătate îl percep cu privire la România. Nivelurile ridicate de dobândă oferite de stat (mai mari decât ratele interbancare), coroborate cu scadențe mici sunt doar câteva elemente care au făcut din România o piață foarte atractivă, privită din perspectiva activității bancare.

În ultima perioadă însă, concurența a devenit extrem de strânsă și în acest domeniu. Domeniul bancar a cunoscut modificări în primul rând de ordin structural, evoluând către o etapă care-l recomandă drept cel mai apropiat domeniu de activitate de normele și rigorile sistemelor financiare europene. Maturizarea a survenit în urma unor falimente răsunătoare, care însă au avut marele merit de a elimina din sistem o parte din băncile cu probleme. Cealaltă

parte a ieşit din impasul financiar prin fuziunea cu grupuri bancare mai puternice. Un rol important în consolidarea acestui sector l-au avut şi modificarea reglementărilor bancare, precum şi întărirea controlului la bănci din partea Băncii Naţionale a României. Astfel că diagnosticul cel mai potrivit ce poate fi acordat sectorului în acest moment este acela de stabilitate. Progresiv, supravegherea bancară s-a îmbunătăţit considerabil şi, dincolo de soliditatea sectorului, sistemul actual permite prevenirea din timp a unor eventuale surprize. Singurul eventual risc cu care s-ar putea confrunta domeniul bancar este cel valutar, având în vedere dinamica creditelor în valută, comparativ cu ponderea mare a pasivelor în lei.

La baza stabilităţii a stat şi predictibilitatea evoluţiei la nivel macro cu efecte evidente în fluctuaţia dobânzilor pe piaţă. Astfel, printre factorii care au făcut ca băncile să-şi regândească politica de dobânzi practicate au fost nivelul ridicat de predictibilitate a evoluţiei ratei inflaţiei şi menţinerea acesteia în limite controlabile pe un trend continuu descrescător. Relaţia dintre evoluţia ratei dobânzilor practicate de bănci la depozite şi rata inflaţiei este esenţială pentru a asigura o creştere sănătoasă a indicatorilor macroeconomici. Mergând mai departe, putem afirma că scăderea inflaţiei conduce la creşterea volumului creditelor acordate şi a perioadei de creditare. Pe termen mediu va creşte apetitul pentru creditele în lei şi va scădea interesul pentru împrumuturile în valută, care implică şi asumarea riscului valutar. La nivel macroeconomic, scăderea dobânzilor se traduce printr-o impulsionare a activităţii de producţie, obţinându-se astfel o creştere a consumului intern şi a exporturilor. În plus, o dezvoltare amplă a sectorului privat ar conduce şi la diminuarea ratei şomajului. Scăderea dobânzilor are astfel ca efect major îmbunătăţirea mediului economic prin ieftinirea creditelor acordate şi creşterea perioadei de rambursare a acestora. În plus, are loc o deplasare treptată a maturităţii depozitelor către scadenţe mai lungi.

Eficienţa depozitelor bancare trebuie analizată pe un orizont de timp mai îndelungat şi mai puţin pe perioade scurte, în care pot apărea şi situaţii mai puţin favorabile, de natură conjuncturală. O situaţie conjuncturală a fost şi cea din lunile de apreciere a monedei europene faţă de dolar, când instrumentele de economisire în euro au înregistrat randamente superioare celor în moneda naţională. Dar cum a influenţat aprecierea accelerată a monedei europene sistemul bancar din România şi stabilitatea macroeconomică a ţării?

Sunt câteva caracteristici ce particularizează situaţia României şi implicaţiile aprecierii euro. Mai întâi este vorba de politica de curs, care se face în raport cu un coş valutar format din 60% euro şi 40% dolari. Altfel spus, legarea leului nu se face direct cu euro, iar importul de inflaţie mai mică (ca urmare a aprecierii euro faţă de dolar) nu are loc automat. În martie, când s-a trecut la euro ca monedă de referinţă, s-au pus bazele creării unui derapaj inflaţionist ce trebuia neapărat temperat prin intervenţia pe piaţă a băncii centrale. A doua caracteristică este situaţia inedită prin care, spre deosebire de ţările U.E., unde aprecierea euro punea bazele pericolului deflaţionist, în România perspectivele creşterii inflaţiei se anunţau datorită scăderii competitivităţii exporturilor în U.E. Aceasta datorită ponderii mari reprezentate (60%) de exporturile către Uniune din totalul exporturilor şi unei inflaţii încă mari, care depinde foarte mult de echilibrul balanţei de comerţ exterior. Ca şi în cazul celorlalte ţări candidate la admitere, stagnarea economică din U.E. nu favorizează mărirea cantitativă a exporturilor noastre, deşi exportatorii câştigă în valoare internă prin deprecierea nominală a leului, care, depăşind rata inflaţiei în primele luni ale lui 2003, a stimulat exporturile. Atât timp cât operaţiunile economice din ţara noastră cu zona euro deţin 60% din totalul acestora, iar cele din zona dolarului 40%, procesele economice vor fi influenţate atât de trendul ascendent al euro, cât şi de evoluţia raportului de schimb euro/dolar.

Exporturile FOB au crescut faţă de lunile corespunzătoare din anul trecut cu 38,3% în ianuarie, cu 38,8% în februarie, 40,5% în martie. Aprilie a adus o creştere de 22,4%, iar mai 36,5%. De când dolarul a început să recupereze o parte din terenul pierdut, creşterea exporturilor s-a mai temperat, ajungând la 21,7% în iunie şi 26,6% în iulie.

Importurile CIF, mai scumpe datorită unui euro tare, au crescut, de asemenea, dar la niveluri mai mici decât exporturile. Pe ansamblul comerţului exterior s-a realizat însă, în primul trimestru, cel mai ridicat grad de acoperire a importurilor cu exporturi, şi anume de 90%, în favoarea apropierii de echilibru a balanţei comerciale.

Pentru România, tensiunile de pe piaţa euro/dolar se desfăşoară în condiţiile în care ne confruntăm cu dificultăţi ale economiei într-o perioadă strânsă, de încheiere a negocierilor capitolelor de aderare la Uniunea Europeană. Însă aprecierea şi deprecierea leului în raport cu euro şi cu dolarul au atât efecte defavorabile, cât şi favorabile, asupra economiei. Continuarea creşterii spectaculoase a exporturilor în primul trimestru, în condiţiile unui mediu economic internaţional mai puţin favorabil, a fost influenţată în mod cert de un euro puternic.

Potrivit analiştilor, efectele negative cu bătaie mai lungă ale raportului euro/dolar pentru economia unei ţări se cuantifică astfel: deprecierea cu 10% a dolarului în raport cu euro duce la o reducere de 0,8% a P.I.B. în zona euro. În ţara noastră, influenţele evoluţiei acestui raport sunt mai numeroase şi mai evidente. De aceea, politica monetară trebuie să urmărească îndeaproape coşul valutar euro/dolar, pentru apropierea de echilibru a avantajelor şi dezavantajelor, susţinută de volumul operaţiunilor desfăşurate în cele două devize libere.

Dezvoltarea sistemului bancar a fost afectată într-o mai mică măsură decât cea a celorlalte sectoare. Aflându-se într-unul din cei mai buni ani ai săi, cu o reorientare către o piaţă neglijată până în

prezent, dar cu un potențial enorm, și anume cea de retail, domeniul bancar a trecut peste evoluțiile de ordin conjunctural, ce au inflamat pentru câteva luni piețele financiare externe. Vom rezuma schimbările structurale ale acestui sector în rândurile următoare, încercând să ne limităm la evoluțiile din acest an.

Astfel, datorită scăderii accentuate a inflației și a unei monede naționale din ce în ce mai puternice, la care se adaugă ratele foarte mici ale dobânzii la nivel global, băncile s-au văzut în situația de a avea lichidități mari, trebuind identificate noi oportunități de plasare a resurselor aflate în exces. Aparent, sectorul de credite corporative nu a putut absorbi pe moment acest exces de lichiditate, cererea eligibilă situându-se cu mult sub ceea ce oferea piața la acel moment, aceasta din urmă fiind aproape dublă față de nevoile de finanțare ale Ministerului de Finanțe. Sesizând momentul propice, Ministerul de Finanțe a scăzut puternic ratele dobânzilor prelungind în același timp scadențele instrumentelor de la trei luni, predominante la ofertele de acum un an, la unul sau doi ani. Și tendința se menține, conform anunțurilor făcute cu privire la noi termene de cinci sau chiar șapte ani, pentru 2003 și 2004.

Băncile comerciale au încercat să depășească limitările impuse de numărul redus al destinațiilor viabile pentru plasamente sau investiții, intrând agresiv pe piața de retail, cea a finanțării bunurilor de consum și, mai recent, cea a creditelor ipotecare. Nu e pentru nimeni o noutate, spre exemplu, că piața de credit ipotecar din România se așteaptă să crească puternic, trendul ascendent continuând pe termen mediu. Noua tendință însă nu afectează creditul corporativ, băncile încercând să își mențină vechii clienți, persoane juridice, prin comisioane reduse la niveluri greu sustenabile de către acestea. Competiția pe terenul prețurilor, așadar, a explodat, ducând nivelul ratelor dobânzilor la limita de jos a nivelului de profitabilitate.

Cu privire la depozite, băncile au făcut mari eforturi pentru a contrabalansa scăderea nivelului dobânzilor la credite. Nivelul ratelor dobânzilor pentru depozite a urmat un trend descendent în primele luni ale anului 2003, deși se așteaptă o stabilizare a acestora în perioada următoare. Ratele pasive deja au atins nivelul minim la care se situează previziunile de rată a inflației, lucru ce pare să modifice comportamentul deponenților – care vor economisi mai puțin sau vor căuta alternative mai profitabile de investire a banilor. Considerăm că este necesară o bază mai largă și mai stabilă în timp a depozitelor, astfel încât băncile să poată echilibra plasamentele în titluri de trezorerie și credite ipotecare, acordate pe termene din ce în ce mai lungi.

Previziunile pentru restul anului rămân însă destul de optimiste. Concurența va crește cu siguranță și, odată cu aceasta, gradul de penetrare a pieței de către produsele bancare. Noi servicii financiare vor fi lansate, băncile încercând să își diversifice cât mai mult oferta pe care o vor prezenta unor clienți din ce în ce mai pretențioși în contextul unei concurențe din ce în ce mai profesioniste. Vedeta anului, așadar, va fi sectorul de retail și, în special, creditul ipotecar. Aportul adus de serviciile bancare în formarea P.I.B.-ului va crește, acum încă aflându-se la un nivel considerabil mai mic comparativ cu țările care formează U.E. Băncile vor continua să deschidă noi sucursale, cu precădere în vestul țării și în orașele cu mare potențial de dezvoltare a afacerilor.

Liana CONSTANTINESCU,
Director general adjunct,
UniCredit Romania S.A.

Intrat pe o pantă ascendentă, CEC a obținut în 2003 un profit de peste 580 miliarde lei

CEC

La sfârșitul anului 2003 Casa de Economii și Consemnațiuni (CEC) înregistra un profit brut de peste 580 miliarde lei și o cotă de aproape 10 la sută pe piața atragerilor de la clienții nebancari, cu un volum de 34.324,5 miliarde lei. Deși în plin proces de restructurare și în condițiile intensificării concurenței în sistemul bancar, CEC a atins un nivel de circa 16 la sută și la cota deținută pe piața atragerilor pe segmentul persoane fizice. Activitatea de creditare a fost și ea impulsionată prin acordarea de facilități la împrumuturile destinate persoanelor fizice sau prin introducerea unor noi tipuri de credite pentru persoane juridice. Adăugând la acestea politica de dobânzi practicată de bancă, în 2003 s-a ajuns la creșterea cu 123,8 la sută a soldului creditelor acordate clientelei, comparativ cu 2002.

Ponderea creditelor în total active a fost de 18,12 la sută, iar a celor restante și îndoielnice în total credite acordate – de doar 0,33 la sută. Riscul de creditare a fost diminuat prin adoptarea unor politici prudențiale, prin analiza mai atentă a solicitărilor de credite și prin constituirea unui necesar de provizioane specifice de risc. Activitatea de creditare rămâne o prioritate și pentru viitor, urmărindu-se îmbunătățirea și echilibrarea structurii plasamentelor băncii. Ca urmare a creșterii volumului de activitate, Casa de Economii și Consem-

nații deținea la 30.10.2003 active totale în valoare de 38.340,3 miliarde lei, adică 7,30 la sută din activele sistemului bancar, în condițiile în care, printre altele și ca urmare a unei legislații neadecvate, CEC nu a putut efectua operațiuni în valută până acum.

Cu toate măsurile de restructurare pe care le-a luat și cu toate problemele avute în anii anteriori, Casa de Economii și Consemnațiuni a încheiat anul 2003 cu un profit brut de peste 580 miliarde lei, dublu față de 2002. Valoarea indicatorilor economici a demonstrat încă o dată încrederea de care se bucură banca din partea clienților și poziția solidă deținută în cadrul sistemului bancar românesc.

Strategia de afaceri urmată va avea ca final restructurarea activității și dezvoltarea instituțională a băncii, singurele modalități prin care se va putea face față concurenței din sistemul bancar românesc. În acest scop, actuala echipă managerială și-a asumat sarcina unor măsuri ferme care au vizat o nouă structură organizatorică la nivelul Centralei și al Sucursalei Municipiului București. Astfel, numărul de personal a fost redimensionat în concordanță cu volumul de activitate desfășurată. De asemenea, a fost evaluat întregul personal de conducere și execuție și au fost raționalizate cheltuielile de funcționare prin restructurarea rețelei de unități teritoriale, ținându-se cont de rentabilitatea activității fiecăreia. Ca urmare, în 2003 au fost desființate 128 agenții neprofitabile și au fost înființate 4 agenții în zone în care există un potențial economic ridicat.

Planul de măsuri operaționale adoptat cuprinde obiective a căror îndeplinire va duce la reorganizarea activității băncii pe principiile conducerii corporatiste, în conformitate cu standardele și practicile bancare internaționale cele mai performante. În urma demersurilor întreprinse de actuala conducere a băncii, cadrul legislativ de funcționare a fost semnificativ îmbunătățit. Legea nr. 66/1996 privind reorganizarea Casei de Economii și Consemnațiuni din România în societate bancară pe acțiuni a fost modificată prin Legile 589/2002 și 204/2003 și a fost aprobat și noul Statut. Ca urmare, CEC poate efectua toate activitățile prevăzute de legea bancară pentru persoane fizice, administrațiile publice centrale și locale și I.M.M., cu aprobarea Băncii Naționale a României. Principalul obiectiv al modificărilor operate este transformarea CEC într-o bancă de retail modernă și competitivă, care să ofere o gamă cât mai completă de produse și servicii adaptate cerințelor clienților.

Aplicarea strategiei concepute de actuala conducere a început în condițiile unui mediu de afaceri caracterizat de accentuarea concurenței din sistemul bancar, pe fondul unei creșteri economice, dar și pe fondul imaginii negative pe care F.N.I. a creat-o băncii. De aceea, conducerea CEC s-a concentrat pe creșterea calitativă a activității tuturor direcțiilor, cu accent pe informatică, resurse umane și contabilitate. A fost îmbunătățit managementul relațiilor cu clienții și a fost diversificat portofoliul de produse și servicii pe care banca le pune la dispoziția acestora.

Au fost introduse noi instrumente de economisire care s-au bucurat de aprecierea populației, cum sunt certificatele de depozit cu discount și libretele de economii cu depozite la termen, precum și noi tipuri de credite destinate finanțării activității agenților economici, cum sunt creditele pentru facilități de cont și cele pe documente în curs de încasare. De asemenea, Casa de Economii și Consemnațiuni a introdus, la 15 noiembrie 2001, punctele de schimb valutar și le-a extins la nivelul întregii rețele teritoriale – 1.510 unități – și a intensificat tranzacțiile cu titluri de stat în numele clienților, pe piața primară și secundară.

În ceea ce privește agențiile, CEC a început o reorganizare a acestora pe trei tipuri, care vor funcționa în noua formulă de la începutul anului 2004: *agenții de tip A* – dezvoltate ca agenții de servicii complete pentru persoane fizice și juridice și care oferă toată gama de servicii și produse ale CEC; *agenții de tip B* – care se adresează doar persoanelor fizice, cărora banca le oferă întreg portofoliul de produse și servicii; *agenții de tip C* – destinate doar persoanelor fizice care vor să constituie depozite la CEC.

Creșterea băncii față de anul anterior se datorează noii strategii de afaceri, aplicată și coordonată de președintele Constantin Teculescu. Personalitate a vieții bancare din România, Constantin Teculescu este membru în consiliile de administrație a două mari și importante instituții internaționale: *European Savings Banks Group* (ESBG – Helsinki, iunie 2002) și *Banking Association of Central and Eastern Europe* (BACEE – Budapesta, septembrie 2002).

Dezvoltarea relațiilor cu organisme și instituții financiare internaționale a constituit un obiectiv extrem de important al CEC. Au existat numeroase contacte și întâlniri ale conducerii băncii cu reprezentanți ai Băncii Mondiale, Fondului Monetar Internațional, Băncii Europene pentru Reconstrucție și Dezvoltare, Comisiei Europene, Asociației Băncilor din Europa Centrală și de Est, Institutului Mondial al Băncilor de Economii și Grupului European al Băncilor de Economii.

O realizare deosebită a actualei conduceri o reprezintă și includerea Casei de Economii și Consemnațiuni în *Programul Phare 2002*, prin intermediul unui proiect de restructurare pe baza unor fonduri nerambursabile. Proiectul „Implementarea restructurării CEC" face parte din Memorandumul de finanțare încheiat între Guvern și Comisia Europeană și cuprinde o componentă de evaluare a sistemului informatic și una de acordare de asistență tehnică. Tot în același scop, banca a fost inclusă într-un program instituțional al Băncii Mondiale, cu un proiect de *Twin Management* („Parteneriat la conducere"), pentru asistență tehnică în vederea restructurării în domeniile strategice. În urma discuțiilor la nivel de conducere, s-a continuat proiectul de colaborare

între CEC și Fundația Caselor de Economii pentru Cooperare Internațională din Germania, tot în scopul susținerii procesului de restructurare și dezvoltării activității. A fost acordată consultanță în domeniile controlling, optimizarea rețelei teritoriale și elaborarea unui program de pregătire și perfecționare în vânzări a personalului din sucursale. Colaborarea cu Fundația Caselor de Economii din Germania a fost continuată prin încheierea unei convenții bilaterale, astfel că activitatea desfășurată în anul 2003 a adus Casa de Economii și Consemnațiuni în etapa fundamentală a transformării sale într-o bancă de retail modernă și competitivă, pentru consolidarea poziției pe piața financiar-bancară.

Planurile de viitor ale conducerii CEC se referă la continuarea restructurării activității și la dezvoltarea instituțională, pentru ca banca să poată satisface necesitățile și cerințele clienților săi printr-o ofertă completă de produse și servicii bancare și printr-o calitate deosebită a activității.

Georgia RADU, Biroul de Presă,
Casa de Economii și Consemnațiuni

Implicațiile competiției dolar-euro la nivel global asupra sistemului bancar românesc

SANPAOLO IMI BANK ROMANIA

Pentru a putea face o analiză asupra implicațiilor competiției dintre dolar și euro la nivel global asupra sistemului bancar românesc, este necesar să studiem condițiile în care se desfășoară această competiție, precum și factorii care o influențează.

Sfârșitul celui de al doilea război mondial a constituit începutul unei ere de dominație a dolarului american, ca rezultat al poziției de învingător în război a S.U.A. Din această postură, dolarul a adus atât beneficii, cât și costuri economiei americane. În opinia lui B.J. Cohen (*The Geography of Money*), cele mai importante dintre acestea au fost:

– *Simbol al politicii americane*. Poziția dominantă a dolarului a contribuit la creșterea prestigiului S.U.A. și a influenței acestora în lume. „Marile puteri au monede puternice", spunea Robert Mundell (*EMU and the International Monetary System*).

– *Dreptul de a emite monedă cu circulație internațională*. O părere vehiculată mai ales în Franța în anii '60 susține că S.U.A. au uzat de acest drept și au finanțat anumite proiecte externe, inclusiv intervenția militară din Vietnam.

– *Flexibilitatea politicii macroeconomice*. Aceasta s-a reliefat prin capacitatea de a finanța deficitul balanței comerciale prin emisiunea de monedă. Astfel, constrângerile externe au fost temporar eliberate prin creșterea ofertei de fonduri disponibile a fi plasate pe piața externă. În prezent deficitul contului curent al S.U.A. pune într-o lumină nefavorabilă dolarul, existând riscul ca efectele asupra sa și a economiei americane să fie negative.

– *Izolare monetară*. Internaționalizarea monedei a adus costuri suplimentare legate de pierderea parțială a controlului asupra agregatelor monetare. Într-un studiu din aprilie 1993 Kiminori Matsuyama (*Toward a Theory of International Currency*) este de părere că utilizarea monedei naționale de către non-rezidenți poate duce la reducerea bunăstării, în măsura în care implică o reducere a balanței monetare, și va constrânge autoritățile naționale să reacționeze la crizele externe.

Se poate spune că aceste efecte au fost în mare măsură benefice S.U.A. și mai puțin benefice celorlalte state care au acceptat rolul jucat de dolar.

Ideea unei Europe unite nu este una recentă. Crearea unei monede puternice care să contrabalanseze rolul dolarului pe piețele internaționale a fost una dintre aspirațiile statelor care acum formează zona euro. Cele mai importante etape care au dus la concretizarea acesteia și implicit la apariția euro au fost:

– Reuniunea de la Haga (1969);
– Planul Werner (1970);
– Renunțarea la sistemul cursurilor fixe Bretton Woods (1971);
– Crearea Sistemului Monetar European (1979);
– Înființarea Uniunii Monetare Europene (1990);
– Semnarea tratatului de la Maastricht (1992);
– Crearea Institutului monetar european (1994), care va deveni Banca Central Europeană (1998);
– Lansarea euro pe 5 ianuarie 1999.

De la apariție până în prezent, euro a avut o evoluție fluctuantă. În decembrie 1999 cobora sub nivelul de un dolar; pentru ca în octombrie 2000 să atingă cel mai de jos nivel; în jurul valorii de 0,82 dolari pentru un euro. Apoi, beneficiind și de criza economică care a afectat economia americană, și de evenimentele politice care au marcat începutul de mileniu, euro s-a întărit până în jurul valorii de 1,1900 dolari pentru un euro.

Este un lucru cert faptul că euro a dobândit un statut internațional, aceasta și datorită faptului că a luat locul unor monede europene care aveau acest statut. Mulți analiști economici consideră că pentru a deveni o monedă internațională puternică, euro trebuie să îndeplinească anumite condiții. Fred C. Bergsten (*The Impact of the Euro on Exchange Rates and International Policy Cooperation*) enumeră cinci dintre acestea:

– dimensiunile economiei pe care o reprezintă, precum şi volumul schimburilor derulate în moneda respectivă;

– independenţa economiei respective faţă de constrângerile externe;

– evitarea controlului asupra ratelor de schimb;

– mărimea, complexitatea şi lichiditatea pieţei de capital;

– soliditatea şi stabilitatea poziţiei externe a economiei.

Dimensiunea economiei conferă monedei o bază geografică care, la rândul său, contribuie la crearea unui mediu de schimb. Din punct de vedere al dimensiunii, economia europeană poate concura ca rezultate cu cea americană. Produsul intern brut al S.U.A. a fost în 2002 de 9196,4 miliarde dolari, în timp ce produsul intern al ţărilor din zona euro a fost de 8208,9 miliarde dolari (în termeni de preţuri şi rate de schimb ale anului 1995).

Lipsa constrângerilor externe face moneda mult mai puţin vulnerabilă şi conferă ţării de origine capacitatea de a controla calitatea monedei respective. Deficitul comercial constituie o constrângere majoră.

Prin evitarea oricărui control asupra ratelor de schimb se asigură deplina convertibilitate a monedei, o condiţie esenţială pentru acceptarea ei ca monedă internaţională.

Referitor la dimensiunile şi complexitatea pieţei de capital putem spune că în continuare există o mare diferenţă de mărime între piaţa americană şi cea europeană.

Economia europeană trece în acest moment printr-o fază de omogenizare, fază care se doreşte să se concretizeze prin crearea unei economii stabile şi puternice şi pe plan internaţional.

Ţinând cont de toate aceste considerente, precum şi de analiza datelor statistice publicate de Banca Naţională a României, putem determina poziţia României faţă de această competiţie, precum şi efectele directe pe care le are această poziţie faţă de sistemul bancar românesc.

Situarea geo-politică a României în Europa a determinat implicit şi apropierea de euro ca o decizie politică. Aceasta a generat anumite măsuri de natură administrativă, cu scopul de a susţine opţiunea politică de aderare la Uniunea Europeană. Printre măsurile luate în acest sens se numără şi decizia Băncii Naţionale a României de a schimba moneda de referinţă în stabilirea cursului valutar – şi în operaţiunile de intervenţie pe piaţa valutară – din dolar în euro (martie 2003), precum şi alegerea euro ca instrument de păstrare a rezervei valutare alături de dolar.

La nivelul sistemului bancar, B.N.R. a oferit băncilor posibilitatea să aleagă moneda în care vor constitui rezervele minime obligatorii în valută, între euro şi dolar. Ministerul de Finanţe a adoptat şi el o serie de măsuri, cum ar fi: utilizarea unui sistem de taxe şi accize în euro, creşterea interesului pentru denominarea ultimelor emisiuni de obligaţiuni externe în euro.

Din punct de vedere al economiei reale, principala contrapartidă a firmelor româneşti o constituie ţările din Uniunea Europeană (58% din volumul importurilor şi 67% din cel al exporturilor).

Făcând o analiză asupra indicatorilor sistemului bancar românesc, putem observa mai multe aspecte edificatoare cu privire la tendinţa euro de a înlocui dolarul:

– băncile ai căror acţionari majoritari sunt din zona euro reprezintă cca 42% din capitalul social al sistemului bancar din România şi cca 44% din activele acestuia;

– ponderea creditelor în euro faţă de totalul creditelor în valută la începutul anului 2000 era de cca 30%, pentru ca la mijlocul anului 2003 să ajungă la aproape 50%;

– în concordanţă cu structura schimburilor comerciale, operaţiunile derulate pe piaţa valutară de către clienţii băncilor sunt preponderent în euro;

Din cele prezentate mai sus putem afirma că în cazul competiţiei dintre dolar şi euro, din punct de vedere al sistemului bancar românesc, euro este câştigătorul acestei competiţii.

Concluziile pe care le putem trage în urma acestei scurte analize sunt următoarele:

– La nivel global competiţia dintre dolar şi euro este încă nedecisă. În prezent euro are o evoluţie crescătoare din punct de vedere al importanţei, iar dolarul una descrescătoare. Cifrele ne arată că echilibrul monetar global s-a schimbat odată cu apariţia euro, în momentul de faţă putând vorbi despre un sistem bipolar. În cazul în care uniunea monetară va fi urmată şi de o unificare a politicilor externe a ţărilor din spaţiul euro, anticipăm o creştere şi mai puternică a rolului pe care euro îl va juca în cadrul economiei mondiale. De asemenea, este important de urmărit cum vor influenţa ţările din zona asiatică această competiţie, susţinând unul dintre competitori sau creându-şi propria monedă care să ducă la un echilibru monetar global multipolar.

– Odată cu aderarea la Uniunea Europeană şi la zona euro, România îşi va schimba „statutul", devenind, alături de celelalte state europene, parte direct implicată în locul poziţiei de terţ.

– Consolidarea poziţiei euro în cadrul economiei mondiale şi acceptarea pe deplin a acestuia în postura de monedă internaţională vor genera şi beneficii, de acestea putând beneficia şi România, prin prisma aderării la Uniunea Europeană şi la zona euro.

– Orientarea sistemului bancar românesc tot mai mult spre euro se încadrează în politica generală a României de aderare la Uniunea Europeană şi la zona euro. În perioada următoare euro va înlocui într-o tot mai mare măsură dolarul în cadrul sistemului bancar românesc.

Marius-Nicolae PĂCURARI, Economist,
Sanpaolo IMI Bank Romania

CONTENTS (Romanian History) **C. Rădulescu-Motru** The nationalistic credo of the Romanian ● **L. Barbul** Memories about Great Romania ● **R.A. Florescu** The Cultural League and Romania's Unity (II) ● **D. Postică** Christmas in Bessarabia ● **G. Filitti** Romania 100 years ago ● **T. Wexler** The Iron Guard's members in other parties ● **C. Rezachevici** 500 years from Stephen the Great's death. The battle of Vaslui ● **R. Cârciumaru** Vlad the Impaler and Stephen the Great – friends or enemies? (II) ● **M. Georgescu** Al.I. Cuza – behind the throne chamber ● **L. Cosovanu** Romanian documents at Hoover Institution – Raoul Bossy (XXVII) ● The 11th Symposium of History of the Bank Civilisation „Cristian Popişteanu" (25 november 2003)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **C. Rădulescu-Motru** La foi nationaliste du Roumain ● **L. Barbul** Souvenirs de la Grande Roumanie ● **R.A. Florescu** La Ligue Culturelle et l'unité de la Roumanie (II) ● **D. Postică** Noël en Bessarabie ● **G. Filitti** La Roumanie il y a 100 ans ● **T. Wexler** Membres de la Garde de Fer, ensuite d'autres partis ● **C. Rezachevici** 500 ans depuis la mort d'Etienne le Grand. La bataille de Vaslui ● **R. Cârciumaru** Vlad l'Empaleur et Etienne le Grand – amis ou ennemis? (II) ● **M. Georgescu** Al.I. Cuza – au-delà de la salle du trône ● **L. Cosovanu** Documents roumains à Hoover Institution – Raoul Bossy (XXVII) ● La onzième édition du Symposium d'histoire de civilisation bancaire „Cristian Popişteanu"(25 novembre 2003)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **К. Рэдулеску-Мотру** Националистическое кредо румына ● **Л. Барбул** Воспоминания о Великой Румынии ● **Р.А. Флореску** Культурная Лига и воссоединение Румынии (II) ● **Д. Постикэ** Рождество в Бессарабии ● **Дж. Филитти** Румыния 100 лет назад ● **Т. Векслер** Члены Железной Гвардии, а потом других партий ● **К. Резакевич** 500 лет со смерти Штефана Великого. Борьба в Васлуй ● **Р. Кырчумару** Влад Цепеш и Штефан Великий – друзья или враги? (II) ● **М. Джорджеску** Ал.И. Куза вне престольного зала ● **Л. Косовану** Румынские документы в Институте Гувера – Раул Босси (XXVII) ● XI-ый симпозиум по истории банковской цивилизации имени „Кристиан Попиштяну" (25 ноября 2003)

INHALT (Rumänische Geschichte) **C. Rădulescu-Motru** Des Rumänen nationalistischer Glaube ● **L. Barbul** Erinnerungen aus Grossrumänien ● **R.A. Florescu** Die Kulturelle Liga und Rumäniens Einheit (II) ● **D. Postică** Weihnachten in Bessarabien ● **G. Filitti** Rumänien vor 100 Jahren ● **T. Wexler** Legionäre, Mitglieder anderer Parteien ● **C. Rezachevici** 500 Jahre seit dem Tod Stephans des Grossen. Die Schlacht bei Vaslui ● **R. Cârciumaru** Vlad Ţepeş und Stephan der Grosse – Freunde oder Feinde? (II) ● **M. Georgescu** Al. I. Cuza – jenseits des Thronsaales ● **L. Cosovanu** Rumänische Dokumente an der Hoover Institution – Raoul Bossy (XXVII) ● Die 11. Tagung des Symposiums für Bankgeschichte- und Zivilisation „Cristian Popişteanu" (25. November 2003)

SUMARIO (Historia rumana) **C. Rădulescu-Motru** El credo nacionalista del rumano ● **L. Barbul** Recuerdos de la Rumania Grande ● **R.A. Florescu** La Liga Cultural y la unidad de Rumania (II) ● **D. Postică** Navidad en Besarabia ● **G. Filitti** Rumania hace 100 años ● **T. Wexler** Los miembros de la organizacion nazi rumana „Guardia de Hierro" – también miembros de otros partidos ● **C. Rezachevici** 500 años desde la muerte del príncipe Esteban el Grande. La batalla de Vaslui ● **R. Cârciumaru** Vlad el Empalador y Esteban el Grande – amigos o enemigos? (II) ● **M. Georgescu** Al.I. Cuza – más alla de la sala del trono ● **L.Cosovanu** Documentos rumanos en Hoover Institution – Raoul Bossy (XXVII) ● La XI-ma edición del Simposio de la historia de la civilización bancaria „Cristian Popişteanu" (25 de noviembre 2003)

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali de la oraşe şi de la sate sau la redacţie.

ABONNEMENTS: S.C. RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX +40-21-222.64.07 sau 222.64.39
Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an – 80 dolari USA (ţări europene);
90 dolari USA (ţări extraeuropene)

Tiparul executat la Compania Naţională a Imprimeriilor „Coresi" S.A. – Bucureşti
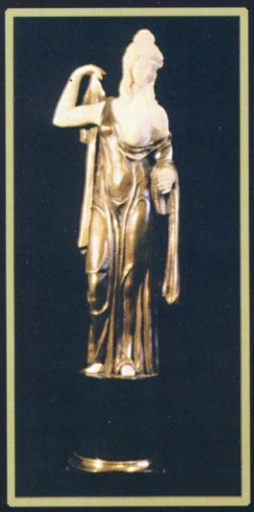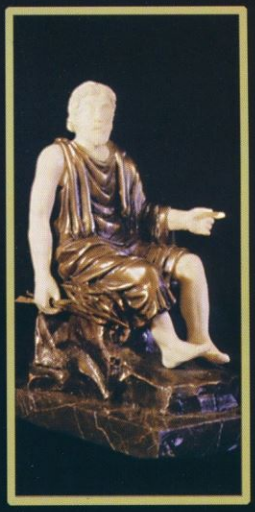
ISSN 0541-88IX **Lei 19 000**